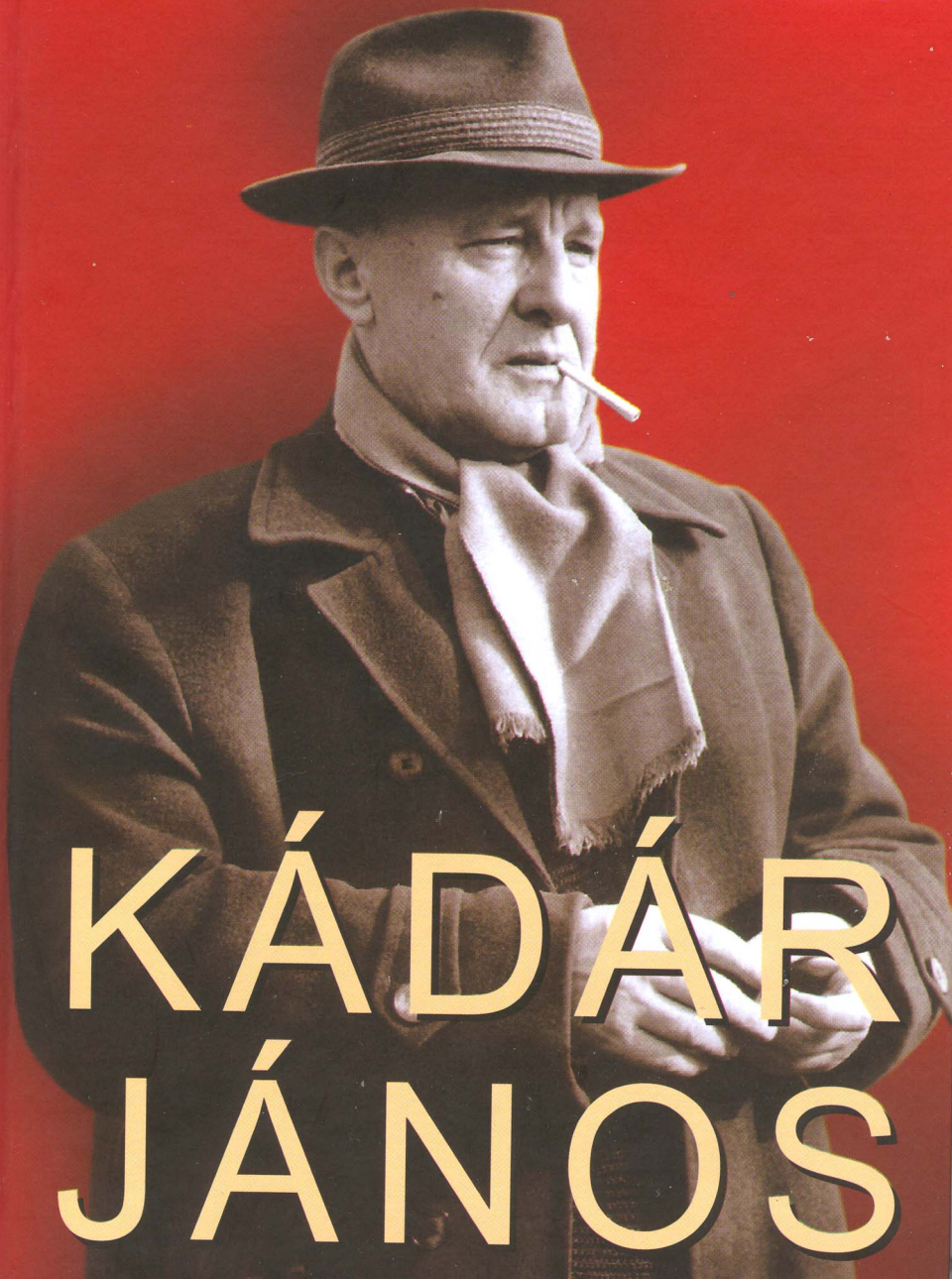

MOLDOVA GYÖRGY

KÁDÁR
JÁNOS

**"Ott voltam, ahol lennem kellett,
és azt tettem, amit tennem kellett."**

Kádár János

URBIS

MOLDOVA GYÖRGY

KÁDÁR
JÁNOS

Második kötet

URBIS KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2006

© Moldova György, 2006

ISBN 963 9706 00 0 ö ISBN 963 9706 02 7

Második kötet

Urbis Könyvkiadó, Budapest
A kiadásért felel a Kiadó igazgatója
Irodalmi vezető: *Urbán László*
Műszaki vezető: *Jordán Gusztáv*

A kiadvány a debreceni könyvnyomtatás több mint négy
évszázados hagyományait őrző' ALFÖLDI NYOMDA Zrt.-ben
készült a 2006. évben

Felelős vezető: *György Géza* vezérigazgató A nyomdai
megrendelés törzsszáma: 6926.49.01

XVII.

„Kádár János eredetileg nemcsak képzetlen, de műveletlen is volt" - állapítja meg róla egy 1948-ban megfogalmazott jelentését elemezve Gyarmati György, a hatásos ítéleteket kedvelő történész. „Stilisztikai és helyesírási otrombaságai Kádár korabeli műveltségi szintjéről tájékoztatnak." Egy másik historikus hozzáteszi: „ahhoz képest, hogy honnan indult, akár műveltnek is tekinthetjük, ahhoz képest viszont, hogy milyen pozíciókat töltött be Kádár 1945 után, műveletlenségének kérdésében Gyarmatinak kell igazat adnunk".

Már valamikor a 2000-es évek elején Aczél Endre újságíró egy Népszabadság-beli cikkében „ostoba panel prolinak" nevezte Kádár Jánost. Aligha személyes sértettsége, háttérbe szorítottsága sugallta neki ezt a jelzőt. Aczél Endre a szocializmus idején a legfuttatottabb zszurnaliszták közé tartozott, hosszú évekig töltötte be a londoni, majd a pekingi tudósító irigyelt posztját.

(Nomina sünt odiosa - a nevek említése gyűlöletet vált ki. Ilyen alapon jobban járnék, ha Aczélt és a később szóba kerülő újságírókat egy semleges kezdőbetűvel jelölném. Azt hiszem, semmiképp sem szolgálnak rá az anonimitás kedvezményére. Hasonló esetekben ők soha nem fogják vissza magukat, és gátlástalan pankrátorok ellen nem lehet görög-római stílusban birkózni.)

Valóban műveletlen volt-e Kádár János? Hazulról, a

Dob utca 10. szám alatti ház egyetlen helyiségéből álló viceházmesteri lakásából kevés tudáselemet hozhatott magával. Mint mondani szokás, ha nekidőlt a falnak, egy fedő esett a fejére, és nem egy Dante-kötet. Idegen nyelveket nem beszélt, oroszul és németül értett valamicskét, főiskolát-egyetemet nem végzett.

Mikor Huszár Tibor a Kádár Jánosról írandó könyvéhez gyűjtött anyagot, útbaigazításért felkereste Katona Istvánt, az első titkár már említett irodavezetőjét is. Katona beszélgetésük elején figyelmeztette:

- Ne ugorjon be annak a tévhitnek, hogy Kádár műveletlen volt. Egy politikus műveltségét nem az jelzi, hogy milyen pontossággal fütyüli el, mondjuk a Tann-háuser dallamait, hanem a teljesítménye és az elfogadottsága. Kádár egyenrangú társként tudott tárgyalni akár Brezsnyevvel, akár Thatcher asszonnyal, akár a spanyol királlyal.

- „...Mégis tévednek azok, akik primitív embernek tartották Kádár Jánost - írja róla Aczél György. - Rendkívül okos volt. Műveltsége az a munkásműveltség, mely sok tekintetben rokonítható Veres Péter paraszti műveltségével, de kevésbé volt bonyolult és hiányzott belőle az autodidakták nagyképűsége is... Társadalomtudományi műveltsége messzemenően felülmúlta egy átlagos munkását. Ugyanakkor megtartotta primitívségre utaló, de nem primitívseget jelentő szokásait, mint például a »bottya« helyett dunántúli tájszólással a »botja« kiejtést. Figyelmeztetések ellenére tartotta meg, tudatos arcként."

Nehéz meghatározni, hogy mit értünk műveltségen, mindenképpen túlterjed a lexikális adatok felhalmozásán - ez gyakran passzív szellemi vagyon, egy olyan várhoz hasonlít, melyből nem tudnak kijönni a kato-

nák. A görögök, mint köztudomású, az úszni tudást is a műveltség részének tekintették.

„...Ha viszont nemcsak egyféle műveltség létezik - folytatja Aczél György -, ha egyként lehet művelt egy parasztember, egy műszerész, egy könyvtáros és egy egyetemi tanár, ha a műveltség nem csak a mindentudás és minden összefüggés csálthatatlan ismerete, hanem a gyarló igazságkeresés is, az eligazodás, a megértés, a lényeglátás és a használni tudás és akarás is, akkor Kádár János aligha tekinthető műveletlen átlagembernek.”

Egyszer különös tapasztalatokat szereztem Kádár gondolkodásának jellegéről. A halálának évfordulóján rendezett ünnepségen egyszer azzal próbálták meg színesíteni az eseményt, hogy magnetofonról beadják Kádár János régi beszédeinek részleteit. Az ötletet mindenki jónak találta, emlékeztek rá, hogy például a kongresszusokat lezáró összefoglalói valósággal lenyűgözték a hallgatóságot, még a vendégként jelen lévő Kodály Zoltán is elragadtatva figyelte. A kísérlet nem sikerült, majdnem hogy érdektelenségbe fulladt, a következő alkalommal már nem is került sor rá.

Ő minden szónoki tehetsége ellenére nem volt aranyszájú orátor, nem tartott idézhető aforizmákban bővelkedő, az öröklétnek szánt eszmefuttatásokat, minden megnyilvánulásában az adott időszak konkrét valóságához és a belőle fakadó tennivalókhoz kötődött. Eszmei és elméleti fejtegetésekre pedig egyáltalán nem fordított időt és energiát.

„...Az elmélet a gyakorlatért van - mondta egyszer Aczél Györgynek -, más értelme és rendeltetése nincs. Nem azért tanulunk, hogy tanuljunk, hanem azért, hogy jobban dolgozhassunk... Mozgalmunkban is előfordult: egyesek úgy vélték, a tömegek arra valók, hogy

elméleteket próbáljunk ki rajtuk... Az ilyen próbálkozásoknál előfordulhat ugyan, hogy az elmélet megállja a helyét, de ez ritkaság, a páciensek többnyire belehalnak és a tömegek agyonütik a tételek kiagyaloit.

...Jellemző vonása volt: az ideológia mély lebecsülése - folytatja Aczél. - Miközben az ideológia jelentőségéről szóló üléseket vezetett, itt maga is hangoztatta a fontosságát, legbelül nullának, kártékony dolognak tekintette. Számára csak egyetlen dolog számított, hogy hogyan élnek az emberek az országban, mérhetetlen pragmatizmusával csak erre figyelt. [Ha el is jutott a marxi tételig, miszerint nincs gyakorlatibb dolog a jó elméletnél, soha nem helyezte gondolkodásának centrumába. - M. Gy.] Az a fajta marxizmus, ami a Szovjetunióból áradt, kiábrándította, musz feladatként kezelte és valójában soha meg nem engedte, hogy az éppen aktuális tételeket átvenni és alkalmazni próbálják. Attól félt, hogy a szocialista Magyarország - ez a lakályossá teendő épület összedől, ha elkezdik ideológiai szempontok alapján átformálni...

A ideológia tolldíszként maradt meg - folytatja Aczél -, amit belső és külső okok miatt viselni kellett, de száz és száz megjegyzése tanúskodik arról, hogy mennyire lenézte azt. Amikor Herczeg Ferencről felolvastam neki, hogy a hittan tanároknak ki volt adva egy utasítás, mely szerint csak püspöki engedéllyel lehet buktatniuk, mert nem az a fontos, hogy valaki tudja-e a hittant, hanem hogy megkedvelje, akkor arra biztatott, hogy a marxista oktatóknak is mondjam el, mert mélységesen lenézte őket és úgy tekintette, mint akiket el kell tartani anélkül, hogy bármi praktikus hasznuk lenne. Tehát itt is tetten érhető az a pragmatikus államférfi, aki jobb életet akart, aki tudta, hogy az úgynevezett kispolgárosodás: az önálló ház, kis telek, az autó,

az utazás kell az embereknek és nem az ideológia. Ezzel is magyarázható, hogy a saját szocializmusa alapkérdésének tekintette az életszínvonal rendszeres emelkedését..."

Érdekes megemlíteni első találkozását a marxista elmélettel. Kádár gyerekkorától fogva szeretett sakkozni, az utcai lámpák fényénél ülve sokszor éjfélig tologatta a bábukat. Társadalmi helyzetéből kiindulva feltételezem, hogy a sakk nemcsak időtöltést jelentett a számára, hanem az egyenlőség szimbolikus terepét is, egy vagyoni, származásbeli és egyéb előjogokkal felszabdalt világban. A sakktáblán mind a két fél ugyanannyi figurával és lépéslehetőséggel rendelkezik, érvényesül az igazság: aki jobban játszik, az nyer.

Kádár tizenéves korában elindult kezdők számára rendezett versenyeken is, sikeres szereplése jutalmául egyszer Engels: Anti-Dühring, vagyis „Hogyan forradalmasítja Eugen Dühring úr a tudományt” című könyvét kapta. Kádár emlékezéseiben azt írja, hogy ez az olvasmány alapvetően meghatározta gondolkodásának irányát, szinte betűről betűre küzdötte át magát az ismeretlen elvont fogalmakon.

Nem tudok elfojtani némi kétkedést, hogy a kamasz-korú Kádárnak sikerült megbirkóznia ezzel az elvont elméleti szöveggel. Nem illik magamra hivatkoznom, mégis azt kell mondanom: felnőtt fejjel, főiskolai végzettséggel a hátam mögött olvastam el ezt az Engels-művet, és csak kínlódva, pontosabban szólva nem teljes sikerrel rágtam át magamat rajta. Találomra idézek egy nehezen felfogható részt:

„Dühring azt mondja: »Az elosztási érték tisztán és kizárólag ott van meg, ahol a nem termelt dolgok felet-

ti rendelkezési hatalmat, avagy (!) közönségesebben szólva magukat a (nem termelt) dolgokat teljesítményekre vagy tényleges termelési értékű dolgokra cserélik ki.« Engels megjegyzése:

Mi egy nem termelt dolog? A modern eljárással megmunkált föld? Vagy oly dolgok talán: melyeket nem maga a tulajdonos termelt? De az ellentét a »tényleges termelési érték«. A következő mondat megmutatja, hogy az ismét egy mauvais calembour. Nem termelt természeti tárgyakat egy kalap alá vesz »ellenszolgál-tatás nélkül elsajátított értékalkat részeként...«

Nem könnyű olvasmány egy tizenéves gyerek számára.

Ami a sakkozáshoz való viszonyát illeti, hamar szakítani kényszerült ezzel a szórakozásával, idejét az inaskodás és a korán elkezdett mozgalmi munka foglalta le. Már az ország első embereként beszélgetve Portisch Lajos nagymesterrel, azt mondta, ha folytathatta volna a játékot, lehetséges, hogy eléri a mesteri címet.

Játékerejéről csak két nyom maradt fenn. Portisch egy nyilatkozatában megemlíti, hogy 1973-ban rövid, úgynevezett „négykezes" partikat játszottak.

„...Kádár partnere Karpov nagymester volt, az enyém Pavlov szovjet nagykövet. Mint a pingpongban szokásos, mind a két oldal felváltva húzott, közben nem tárgyaltuk meg a lépéseket. Két parti döntetlenül végződött, a harmadikat a Karpov-Kádár páros nyerte meg. Karpov akkor még nem játszott nálam jobban, de Kádár jobban sakkozott, mint Pavlov."

Egyszer láttam Kádárnak egy játszóját valamilyen gyűjteményben, de csak a feléig közölték a partit, a szakmai elemzés ott politikai mocskolódásba ment át.

A sakkozás minden bizonnyal erősen befolyásolta a

gondolkodását. Egyrészt megtanulhatta, hogy minden hibáért csak önmagunkat okolhatjuk, másrészt mindig arra kell felkészülnünk, hogy az ellenfél a számunkra legkellemetlenebb lépést húzza. Kádárnak a politikában megnyilvánuló taktikai érzéke, stratégiai vonalvezetése, a hosszú kivárás sok szempontból ide vezethető vissza.

A Kádár Jánossal foglalkozó tanulmányok szerzői gyakran megemlítik, hogy mindig is fenntartással kezelte az értelmiséget. Nem tartotta önálló osztálynak, csupán az uralmon levőkhöz idomuló társadalmi rétegnek, melynek tagjai úgy viselik magukon az eszmei meggyőződésüket, mint a zsoldosok az éppen aktuális egyenruhájukat, anyagi vagy egyéb előnyök felkínálására bármikor készek egy másikra cserélni. Valóban így gondolta-e, nem tudhatjuk.

Néha ugyan megmutatta magát vezető értelmiségiek társaságában, ismerünk például olyan fotót, amelyen Törőcsik Mari ad tüzet neki, egy másik felvételen Bessenyei Ferenc, Kiss Manyi és más színészek veszik körül, Németh László, Illés Endre koccint vele. Aligha a saját kedvére tette, csak el akarta kerülni a híreszteléseket, hogy szemben áll a szellemi arisztokráciával.

„Olykor sikerült rávenni, hogy találkozzék Illyés Gyulával, Lukács Györggyel és másokkal, de mindig megkönnyebbült, mikor ezek az összejövetelek véget értek... Egyetlen értelmiségi réteghez sem fűzte személyes kapcsolat... Kádár számára a nép elsősorban a dolgozó embereket, a munkásságot és a parasztságot jelentette és csak másodsorban az értelmiséget” - írja Aczél György.

Nem folytatta Rákosi Mátvás fraternizáló politikáját,

aki Veres Pétert komámnak szólította és verstani tanácsokat adott Juhász Ferencnek. Fenntartásai néha „átütöttek a szigetelésen”, ilyenkor kemény szavakat használt.

1961 júliusában Illyés Gyula a következő levéllel kereste meg:

„Kedves Barátom!

Hivatalos természetű ügyben fordulok Hozzád, az alábbi hivatalos, pecséttel ellátott levelet kaptam, vidéki tartózkodásom miatt csak a mai napon:

»A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Első Elnökhelyettese

Tisztelt Illyés Gyula!

Az újabban megjelent allegóriáidat is érdeklődéssel olvasom. Ezek eszembe juttatják figyelmességedet', amellyel tavaly az Élet és Irodalomban megjelent 'Sötét' című versedet elküldted nekem és ezzel külön felhívtad rá a figyelmemet. Igaz, annyi bátorságod nem volt, hogy a saját nevedben tedd meg, hanem hitvány módon Dömöcki János nem létező mérnök nevét választottad. Szerencsére az írásodat jól ismerem, és így nem volt nehéz rájönni, hogy ki rejlik az álnév mögött. Magatartásod miatt én már rég lemondtam arról, hogy a kettőnk közötti barátságról beszéljek, mégis megkérdem: nem érzed, milyen mélyre sülyedtél a szarban?

Budapest, 1961. július 3.

Üdvözlettel
Kállai Gyula (s. k.)«

Ilyen indulatú levélre nincs módom válaszolni. A vádat és a sértést azonban vissza kell utasítanom. Ez igen könnyű. Általad kérem, de a pályámat és életemet téve rá, állapítsa meg azonnal hites írásszakértő és törvényszéki ujjlenyomat-vizsgálat, hogy otromba provokáció történt: ezt a névtelen levelet nem én írtam. Soha nem írtam névtelen levelet.

Amilyen eredetű, természetű és alap nélküli az egyik vád, olyan a másik. Bizalommal kérem válaszod, a továbbiakban mitévő legyek.

Őszinte nagyrabecsüléssel köszönt

Illyés Gyula

Cím péntekig: Budapest, II. Józsefhegyi u. 9.

Azontúl: Tihany, Veszprém m."

Kádár János, bár elborították az országos fontosságú ügyek, mindig készen állt, hogy akár személyesen, akár munkatársain keresztül megvédje a méltatlanul, igazságtalanul megbántott embereket. Ez a személyeskedő torzsalkodás azonban feldühítette:

„Illyés Gyula író
Budapest, Józsefhegyi u.
9.

Tisztelt Barátom!

Megkaptam július 9-én kelt különös tartalmú leveled. Érdemi választ nem tudok adni. Ugyanis más irányú elfoglaltságom miatt nem vállalkozhatom arra, hogy számodra postás és írnoki munkát végezzek.

Ha úgy gondolod, hogy a szóvá tett ügy további tisztázást kíván, akkor ezt légy szíves és végezd el az én személyem közreműködése nélkül.

Minden jót kívánok, üdvözlettel

Kádár János"

Emlékezetes marad állásfoglalása egy Hofi Gézával kapcsolatos ügyben is. A zseniális, de szertelen humorista gyakran túllépte a véleménynyilvánítás illendő határait, egy előadóestjén nyílt színen „görény”-nek nevezte Végh Antal író, annak a „haknikról” szóló riportját nehezményezve. Fekete Sándor, a „Tükör” főszerkesztője lapjában visszautasította ezt a méltatlan gesztust, Hofi Kádárhoz fellebbezett. Az első titkár nem ismerte a hátteret, ezért nem nyilvánított véleményt, csak annyit jegyzett meg:

- Szerintem éppen ideje volt, hogy valaki ezt megmondja Hofi elvtársnak!

Hofi akkor valószínűleg nem örült ezeknek a szavaknak, de később őszinte tisztelettel emlékezett Kádár Jánosra.

Ellenérzései, mint említette, a sajtóra is kiterjedtek. Fennmaradt az a megjegyzése az újságírókról, hogy „azt hiszik, ők csinálják a változásokat, mint ahogy a kakas is azt képzei, hogy ő kelti fel a napot”.

Kádár János a hivatalával kötelezően vele járó megnyilvánulásoktól eltekintve került a sajtóban való szereplést. Csak ritkán adott interjút magyar újságíróknak. Környezetét is óva intette ettől:

- Ha leáll velük beszélgetni, a saját felelősségére teszi! - figyelmeztette az egyik referensét.

Kivételes esetnek számított a május elsejei felvonulást követő televíziós nyilatkozat, melynek időtartama

legfeljebb tíz percre korlátozódott. Egyszer a szokásos partnere helyett egy külföldről frissen hazatért újságíróra bízta a feladatot, aki nem ismerte ezt a megkötést és túllépte a megszabott időt, Kádár tekintete valósággal megdermesztette a túlbuzgót.

Ha valamelyik műsorban az ő személyét, arcát mutatták, kiment a szobából, sajnálta azt az időt, melyet „a szem ráógumijára”, a televízió nézésre fordított kedvenc időtöltése: az olvasás helyett. (Egy évben egyszer azonban biztosan bekapcsolta a készüléket, május elsején, mikor Moszkvából a Vörös téren rendezett parádét közvetítették. Nem a dekorációk, a látványosságok érdekelték, csak a vezetői tribünt figyelte: ki hol áll az emelvényen, beljebb vagy kijebb, előrébb vagy hátrébb került, ebből messzemenő következtetéseket tudott levonni a szovjet irányításban végbemenő változásokról.) Nem járult hozzá ahhoz sem, hogy a Magyar Televízió portréfilmet készítsen róla.

Miből eredt ez a viszolygás? Aligha a külseje miatt restelkedett, hiszen például Rákosi Mátyással ellentétben magas, egyenes testtartású, jó megjelenésű ember volt. Magyarázatért megint Aczél Györgynek róla készített életrajzi vázlatához kell folyamodnunk.

„...Kádár János személyiségének, politikai habitusának egyik legjellemzőbb vonása: félelme, tartózkodása a nyilvánosságtól. Ez alapvető zárkózottságából, óvatosságából adódott. De mentalitásán, belső indítékain kívül az is szerepet játszott, hogy ahhoz a bonyolult taktikai játszamához, lehet mondani taktikai zsenialitáshoz, amellyel a 32 évet végigcsinálta, nem illett a nyilvánosság. Erről egyszer 1975-ben a kongresszus alatt egy éjszaka a pártközpont foyer-jában azt mondta nekem: minek a nyilvánosságnak azt a sok szennyet, nehézséget, szörnyűséget tudni, csak megterheljük vele

az embereket. Ha a tizedét is tudnák annak, amit ő, csak megzavarnánk az életüket..."

Nem hiszem, hogy csak a szerepléstől való irtózás állt volna a háttérben. Kádár Jánosban mélyen éltek Lenin értékelései a közélet különböző jelenségeiről, és ő az újságírókat egyszer úgy rangsorolta, hogy morálisan közvetlenül az örömlányok, kerítők és lakájok után következnek. Ezt egy életre megjegyezhetette magának, 1951-es letartóztatásakor, majd 1956-ban is a saját bőrén érezhette a zsurnaliszták rágalomhadjáratát és később élete utolsó szakaszát is megkeserítették.

Annyi azonban elmondható, hogy az idők folyamán olykor enyhültek a fenntartásai, Pethő Tibor, a Magyar Nemzet egykori legendás főszerkesztője így emlékszik meg a kapcsolatuk alakulásáról:

„...És Kádár, azt sem tudom, hogy velem szemben is, de azt tudom, hogy a szakmával szemben nagy bizalmatlansággal viseltetett. Nem szerette az újságírókat. Szirmainak, a KB titkárának a javára írandó, hogy ő megpróbálta befolyásolni Kádárt, hogy az újságírók nem mind betyárok és gazemberek, hogy azért lehet velük beszélni."

A közbenjárás, legalábbis Pethő esetében eredményesnek bizonyult, mert hatvanadik születésnapján az első titkár levélben üdvözölte őt. Az újságíró a következő szavakkal köszönte meg a gratulációt:

„...Önnek, Kádár elvtárs, bizonyára nem hangzik különösnek, amikor a mi nemzedékünk tagjai kivételes szerencsének mondják, hogy a két évtized roppant törekvéseinek szemtanúi, részesei, kortársai voltunk... Jó érzés az Ön által kialakított és folytatott magyar politikát szolgálni, képviselni valamilyen területen, de különösen a közéletünkben és az újságírói hivatásban. Az ember végre-valahára szeretheti a hazáját, de büszke is lehet rá, hogy magyar..."

XVIII.

A Kádár Jánossal foglalkozó könyveken, tanulmányokon és néhány személyes tapasztalatomon kívül csak a néhai első titkár munkatársainak emlékezéseire, a velük folytatott beszélgetésekre, a tőlük kapott írásbeli anyagokra, illetve videofelvételekre támaszkodhattam. Ha számításba vesszük, hogy Kádár János 1912-ben született, tehát ha élne, már betöltötte volna a 94. évét, ez azt jelenti, hogy a környezetében dolgozók is inkább már a 85., mint a 80. esztendejükben járnak. Szinte havonta értesülök egy-egy halálhírről.

Akik még élnek, azok is ritkán, mondhatni sohasem szerepelnek a nyilvánosság előtt. Némelyikük korábban, közvetlenül a rendszerváltás után még vállalkozott rá, hogy leüljön a kamera elé, nem a saját mentségüket keresték, inkább Kádár János emlékét kívánták megóvni. Igyekeztük szinte mindig kudarccal járt, vagy le sem adták a velük készült anyagot, vagy megvágták és „... így látta X. Y., ezzel szemben az a valóság, hogy...” formában beépítették átok-gyílok hadjáratukba, ezt megtapasztalván az öreg férfiak és nők végképp visszahúzódtak.

Megtiszteltetésnek tekintem, hogy - egy-két kivételtől eltekintve - nem utasították el az én jelentkezésemet, de többen is anonimitást kértek, attól tartva, hogy a gyerekeket, unokákat, dédunokákat retorziók érhetik. Kívánságukat, természetesen, elfogadtam.

Egy öt-hat tagú társasággal egy budai lakásban ültem le beszélgetni, valaha valamennyien a külpolitika területén dolgoztak. Szavaikból az a vélemény bontakozott ki, hogy Kádár János a nemzetközi kapcsolatok irányítását tekintette a legfontosabb tevékenységének.

-Kedvenc olvasmányai közé tartozott Bethlen Gábor emlékezéseinek könyve, aki a török fennhatóság és a német fenyegetések között egyensúlyozva teremtette meg Erdély aranykorát. Gyakran idézte a fejedelem egyik mondását, mely szerint: „nem lehet mindent megtenni, amit kellene, de mindent meg kell tenni, amit lehet”. Abban is hasonlított a helyzete Bethlen Gáboréhoz, hogy ő sem tudhatta, melyik udvartól küldtek éppen kémeket az ő környezetébe.

Kádárnak minden döntésénél figyelembe kellett vennie, hogy határozatait a szovjet vezetés gondosan ellenőrző tekintete kíséri. Felolvasok egy részletet a jelenlevőknek Aczél György elemzéséből:

„...Moszkva bizalmi emberei ott ültek minden vezető testületünkben, beleértve a Politikai Bizottságot is. Kádár tudatában volt annak, hogy rövid idő alatt mindenről értesülnek, ami csak elhangzik, sőt, a jegyzőkönyveket is megkapják...” Igaz ez?

Az asztal körött ülők egyike rábólint:

- így volt! A Külügy összefoglalta a magyar diplomatáktól érkező jelentéseket a Politikai Bizottság számára, és ebből - bár semmiféle megállapodás nem írta elő - egy példányt kapott a budapesti szovjet nagykövet is. Csak később, már Péter János minisztersége alatt vezettük be, hogy kétféle beszámolót készítettünk: egyet „pro forma” a szovjetek számára, és egy valódit a Politikai Bizottságnak.

- „Számталanszor szólt rám - folytatom az Aczél-idé-

zeteket -, hogy miért beszélek ilyen nyíltan a Politikai Bizottságban:

-Hát nem tudod, hová megy minden? - kérdezte Kádár. Egy alkalommal tréfásan megjegyezte közeli munkatársára célozva: jó, hogy itt van nemcsak a magyar, de a szovjet elhárítás is, most már nyugodtan beszélhetünk!"

- Ez is így volt. A szektás irányzat képviselői szinte hetenként jártak ki a Szovjetunióba, hogy titokban feljelentsék Kádárt. Előfordult, hogy épp moszkvai nagykövetségbe, Marjai Józsefbe futottak bele a moszkvai repülőtéren, aki azonnal értesítette Kádár Jánost.

Ennek ellenére, mint említettem, Kádár János politikai gondolkodásának egyik sarkköve a Szovjetunió iránti elkötelezettség volt és maradt. Már tizenhat éves korában az illegális mozgalomba belépve a megvalósult szocializmus országába vetette minden reménységét. Neki köszönhette a háborús idők átvészelését és a felszabadulás után elindult sohasem remélt karrierjét. Rákosi Mátyás börtönéből is csak az SZKP XX. kongresszuson elhangzott, a személyi kultuszt leleplező megnyilvánulásoknak a nyomán jutott ki. Végül ami a későbbi fejleményeket illeti, nem felejtette el, hogy 1956 novemberében szovjet segítség nélkül aligha került volna az ország élére, és nélküle - legalábbis az első időszakban - egy órát sem tarthatta volna magát.

Kádárt mély rokonszenv fűzte magához az orosz néphez is. Tiszteletet keltett benne, hogy a Szovjetunió segíti a népi demokratikus országokat, jóllehet a saját népei rosszabb körülmények között éltek azoknál.

(Ennek ellenére a magyar közvéleményben az a felfogás uralkodott, hogy lényegében mi tartjuk el a kétszázmilliós Szovjetuniót, erre utal a következő vicc is, amelyet Méray Tibor és Aczél Tamás idéz a könyvében:

„A magyar-szovjet határon fekvő záhonyi vasútállomás főnökét a közlekedési miniszter beszámoltatja a félévi átmenő forgalomról. Az állomásfőnök elkezd sorolni:

- Kiment az országból 4000 vagon búza, 5000 vagon sertés, 100 ezer vagon alumínium [a jeles szerzők valószínűleg bauxitot akartak írni - M. Gy.], 3000 vagon gyümölcs, 600 vagon bor...

A miniszter idegesen szakítja félbe:

- Jó, jó, de mi jött be az országba?

Az állomásfőnök arcrándulás nélkül válaszolja:

- A Mojszejev együttes!")

Viccekkel nem érdemes vitatkozni, csak a valódi arányokról említek meg egy adatot. Például az 1982-es évben a Szovjetunió 750 millió dollár értékben vásárolt tőlünk árut szabad devizáért, és mi csak 60-70 millió dollárért. „Az az aktívum, amely itt, továbbá a fejlődő világban képződött, mintegy 300 millió dolláros aktívum tartott minket életben” (Púja Frigyes).

Az idők múltával Kádár korábbi egyértelmű rajongása racionálisabbá vált. Úgy vélekedett: „a szovjetmagyar barátság nem azt jelenti, hogy ha Moszkvában esik az eső, akkor Budapesten is ki kell nyitni az ernyőt”, nem kívánta alkalmazni a Rákosi Mátyás által követett szolgálai másolást. Megint Aczél György feljegyzéseire kell hivatkoznunk:

„...Olyan politikát kell folytatni, amelyet a Szovjetunió elfogad, vagy legalábbis nem ellenez, és amelyet a magyar nép is megért és támogatni tud. A Szovjetunió elvárásait és a magyar nép elvárásait együtt látta, együtt kezelte. A kettő egyidejű kielégítését, tartós konfliktusok elkerülését rendkívül bonyolult, kívülről számára nem is érthető taktikázással próbálta elérni. Az ország és a nép érdekében igyekezett mindaddig el-

menni, amíg a Szovjetunió nem mondott vétót. Nem véletlenül mondták rá: megtanult gúzsba kötve táncolni."

Erre vonatkozóan kisebb és nagyobb jelentőségű példákat egyaránt lehetne sorolni, Bányász Rezső egykori nagykövet így emlékszik vissza:

„-.. Kádár többször is hangsúlyozta a külföldön dolgozó diplomaták előtt: maguk csak nyugodtan végezzék kapcsolatjavító munkájukat a nyugati országokkal. Szerezzenek minél több barátot nekünk. Ha egyszer valami félreértés támad, én majd elmegyek Moszkvába és elmondom nekik, hogy szovjetellenes szocializmus nem volt és nem is lesz..."

Kádár János- alapvető taktikai felfogása szerint kerülte, hogy egyszerre több frontot is nyisson a szovjet vezetéssel folytatott vitában. Formailag minden szóba kerülő kérdésben fenntartásokat hangoztatott, de a mellékesekben mindig kész volt kompromisszumot kötni, elfogadta például, hogy a moszkvai olimpiát nyugati résztvevők nélkül rendezzék meg. Az engedmények fejében több joggal ragaszkodhatott a valóban fontos követeléseikhez. Tűzzel-vassal kitartott a magyar érdekek mellett.

Az asztal körül ülők felhoztak egy emlékezetes esetet. Szűrös Mátyás, a szovjetunióbeli nagykövetünk az MSZMP Központi Bizottságának megbeszélésén azzal kezdte a hozzászólását:

- Moszkvában azt mondják...

Kádár János azonnal félbeszakította:

- Szűrös elvtárs súlyos tévedésben van! Az Ön feladata az, hogy a magyar érdekeket képviselje Moszkvában, és nem az, hogy a szovjet érdekeket Budapes ten.

Kádár János ugyanilyen óvatossággal kerülte el, hogy

véleményt mondjon vezetőtársairól, a többi szocialista ország első embereiről. A Szovjetunió legfontosabb irányítói posztján Kádár sok változást látott Sztálintól egészen Gorbacsovig. Megnyilatkozásai szerint Hruscsov és Andropov állt hozzá a legközelebb. Hruscsovot nem csak a második világháborúban betöltött szerepéért tisztelte, tapasztalhatta, hogy az ilyen érdemek a változások során gyakran átértékelődnek.

- Mindig az éppen aktuális első titkár nyerte meg a sztálingrádi csatát - jegyezte meg valaki az asztal körül ülő társaságból.

Barátságukban Hruscsovval az is közrejátszott, hogy mindketten autodidaktaként kezdték a politikai pályájukat, döntéseiket nem akadémikus dogmák, hanem a személyes tapasztalat és a józan ész határozta meg. Kádár szerette Hruscsov egyszerű, nyílt természetét, azt a bizonyos „mély orosz lelket” érezte benne. Nem felejtette el, hogy az SZKP XX. kongresszusán épp Hruscsov tartotta azt a bizonyos leleplező beszédet Sztálin rémtetteiről, és a továbbiakban is ő vezette a harcot a diktátor szellemi öröksége ellen. Ismerte a hibáit is, fenntartásokat táplált ipari és mezőgazdasági kérdésekben alkalmazott rögtönzései iránt, nem értett egyet egy újabb világháború közvetlen veszélyét felidéző taktikai próbálkozásaival. Csendes derűvel fogadta Hruscsov olyasféle gesztusait, mint mikor az Egyesült Nemzetek közgyűlésén levette a cipőjét, és annak a sarkával verte maga előtt a szónoki pultot.

Kádár sohasem próbálta meg kritizálni, tolmácsnője is csak egy vitájukra emlékszik. Hruscsov arra biztatta, hogy újabb és újabb területeken termeljenek kukoricát, mire Kádár megjegyezte:

-Magyarországon a búza után így is a kukorica a legelterjedtebb gabonafajta.

- De nem ez az igazi, hanem a silókukorica!
- Lehet, kár, hogy a disznók ezt nem tudják.

A barátságuk mellett akkor is kitartott, mikor azt már veszélyes volt felvállalni. 1964 októberében Kádár épp Gomulkánál, a lengyel párt első titkáránál járt Varsóban, mikor Brezsnyev felhívta. Közölte vele, hogy a Központi Bizottság leváltotta Hruscsovot, és ő lett az új első titkár. Kádár annyira megdöbbsent, hogy még gratulálni is elfelejtett, csak megköszönte az értesítést.

Kádár nemcsak érzelmileg rendült meg ettől a hírtől, hanem attól is tartott, hogy ez a fordulat az egész magyar népben is megingatja a nagy nehezen kialakított stabilitás hangulatát. Már hazafelé a vonaton elhatározta, miképp reagál a történetekre, egyetlen vezető társától sem kért és nem fogadott el tanácsot. A Nyugati pályaudvaron óriási tömeg várta, Kádár nem köntör-falázott előttük.

„...Én magam részéről úgy gondolom, hogy Hruscsov elvtársnak nagyon nagy érdemei vannak a sztálini személyi kultusz elleni harcban és abban, hogy a béke fennmaradhatott. Ő a békéért dolgozott. Én azt hiszem, hogy azok a magyar százezrek, akik a közelmúltban és az idén is, itt, a mi hazánkban üdvözölhették és szívből üdvözölték Hruscsov elvtársat, államának, népének reprezentánsát és a béke fáradhatatlan harcosát, jól tették és utólag sincs semmi gondolkodni-valójuk ezen...”

A diktátorok ritkán szeretik, ha az elődjüket nyilvánosan magasztalják, Brezsnyev sem tartozott a kivételek közé. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy Kádár Jánoson kívül egyetlen szocialista ország vezetője sem mert tisztelni a leváltott Hruscsov előtt.

Kádár tudatában volt, hogy a nyilatkozata milyen következményekkel járhat. A pályaudvarról egyenest a

Pártközpontba ment, és leült beszélgetni néhány közvetlen munkatársával. Keserűen jegyezte meg:

- Soha többé nem alakítok ki ilyen szoros kapcsolatot szovjet vezetőkkel, nem teszem kockára emiatt az ország sorsát.

A Központi Bizottság néhány tagja, ha óvatosan is, de felhánytorgatta Hruscsov hibáit, szerintük már korábban is lehetett volna váltani őt, Kádár azonnal visszavágott:

„...Legalább ezen ne vitatkozzunk... én azt mondom, hogy nem ártana, ha tízévenként volna egy-néhány Hruscsov. Hogyha ott, azon a ponton azt lehetne mondani, hogy amit eddig csináltál, azt köszönjük és most add át a helyedet a következő Hruscsov-nak...”

Brezsnyev néhány nappal később meghívta Kádár Jánost Moszkvába. Kádár, mielőtt elindult volna, itthon még egy erőpróbát tartott, megkérdezte a Politikai Bizottság tagjait, vajon megingott-e a beléje vetett bizalmuk a Hruscsov-ügyben tanúsított magatartása miatt. Mindenki egyetértett vele.

- Ha csak egy ellenszavazatot kap, Kádár azonnal lemondott volna! - vélik az asztal körött ülők.

Brezsnyev egyedül fogadta a magyar párt első titkárát - máskor mindig ott ült mellette egy-egy beosztottja is -, és magyarázni kezdett. Elmondta, hogy Hruscsov a csőd felé vitte a Szovjetuniót, állandó ellátási problémák mutatkoznak, az állami és pártapparátus szétesik. Végül külön nyomatékkal említette meg, hogy Hruscsov személyi kultuszt alakított ki maga körül. Kádárt ez az utóbbi érv sem ingatta meg.

„- .. Én ezt a témát nem erőltetném az Ön helyében, Leonyid Iljics. Épp most zárult le a sztálini személyi kultusz korszaka, hogy ha most Hruscsov személyi

ultuszával hozakodnak elő, a világ arra fog következtetni, hogy a személyi kultusz a szocializmus elkerülhetetlen velejárója."

Arra semmiképp sem gondolhatott, hogy kenyértörésre vigye az ügyet Brezsnyevvel, ez beláthatatlan következményekkel járt volna, mindenekelőtt az ország energiaellátását kockáztatta volna. Kádár önérzete azonban nem engedte, hogy nyilvánosan visszakozzon. Elutasító gesztusként abba sem egyezett bele, hogy átírják beszédeinek megjelenés előtt álló orosz nyelvű kiadását.

Kialakult szokásnak számított, hogy Kádár évente néhányszor egy-egy láda szabolcsi jonatánalmát küldött Hruscsovnak - aki kedvelte a magyar gyümölcsöt -, ezt változatlanul eljuttatta Moszkvába. Brezsnyev apparátusa azonban nem továbbította az ajándékot, a ládát berakták egy félreeső helyiségbe, megvárták, amíg az alma megrothad, és akkor visszaküldték Kádárnak, „a címzett ismeretlen” postai jelzéssel.

Kádár valójában soha nem békélt meg Brezsnyevvel.

„- Nagyon ritka oldott pillanataiban - írja Aczél György - érezte, hogy Brezsnyevet egy színházat játszó pojának tartja, ami olyan megjegyzéseiből derült ki, mint hogy »ismered Leonyid Iljicsnek a teatralitás iránti mély vonzalmát!«"

Kádár János még egy szovjet vezetővel állt hosszabb és bizalmasabb jellegű kapcsolatban: Jurij Vlagyimiro-vics Andropovval - ez is a korábbi időkből származott. Andropov 1953-tól 1957-ig különböző diplomáciai beosztásokban, végül nagykövetségként Budapesten dolgozott, ennek következtében minden szovjet vezetőnél pontosabban ismerte a magyar politikát és szereplőit. Figyelmét, annak idején, nem kerülte el a Rákosi börtönéből frissen kiszabadult Kádár János tevékenysége

sem, benne vélte megtalálni azt a személyt, aki leválthatja a csődbe jutott diktátort. Gyakran találkoztak, Kádárnak imponált Andropov intellektusa és műveltsége - a nagykövet állítólag szívesen gitározott és verseket is írt.

Andropov később a Szovjetunióba visszatérve a hatalom mind magasabb csúcsaira hágott, előbb az SZKP Központi Bizottságának osztályvezetőjévé, majd titkárává nevezték ki. Másfél évtizedig irányította a KGB-t, az Államvédelmi Bizottságot, majd a párt első titkárává, egyben a Legfelsőbb Tanács elnökévé lépett elő. Mindvégig fenntartotta barátinak nevezhető kapcsolatát Kádár Jánossal. Bártané „Nágya”, a magyar első titkár tolmácsa úgy emlékszik vissza: akárhányszor is járt Moszkvában, minden alkalommal egy-két órás beszélgetést folytatott Andropovval. Bőven akadt mondanivalójuk egymásnak. Valaki úgy fogalmazta meg: Andropov azt szerette volna tenni a Szovjetunióval, mint amit Kádár tett Magyarországgal.

Andropov mindig különös figyelmet szánt a magyar ügyeknek. Egykori budapesti sajtófőnökét, Krjucsko-vot az SZKP Központi Bizottságának a szocialista országokkal foglalkozó osztályára helyezte át, aki ilyen minőségében behatóan követte a magyar események alakulását, naponta olvasta a Népszabadságot, és tapasztalatairól folyamatosan tájékoztatta a főnökét.

Andropov viszonylag korai halála mélyen érintette Kádár Jánost, kiutazott a temetésére. Az asztal körül ülő régi külügyesek egyike megjegyzi:

- Kádár megtörtén kondoleált az új első titkárnak, Csernyenkónak:

- Szívem mélyéből sajnálom Jurij Vlagyimirovicst. Mire Csernyenko gúnyosan megjegyezte:

- Azt elhiszem, hogy maguk Őszintén sajnálják! A ma-

gyarokkal mindig kivételezett, de ennek én véget vetek!

Magyarország és talán egész Európa szerencséjére a szovjet „hatalmi gerontokráciá”-nak ő volt az utolsó képviselője - 74 éves elmúlt, mikor első titkárrá választották - rövid időn belül meghalt. Ekkor Gromiko, a külügyminiszter az asztalra csapott:

- Unok már minden héten első titkárok temetésére jární!

Ekkor kerestek az élre egy fiatalabb korosztályba tartozó politikust, „szerencsés kézzel” ki is halászták a későbbi likvidátorukat, Gorbacsovot. Kádár János a vele való találkozót sem kerülhette el. Beszélgetésük során kifejtette véleményét az új első titkár két legfontosabb jelszaváról: a „peresztrojkáról”, a gazdaságot helyrehozó átépítésről, illetve a „glásznotyról”, az elvek tisztázásáról. Itt is elhangzik egy kommentár az asztal körül ülőktől:

- Azt mondta neki: először jöjjön az ellátás, aztán az eszmék - állítólag Szabó Dezső mondását is idézte neki: „üres hassal nem lehet a Himnuszt énekelni!”

Gorbacsov kedvezmények helyett megszorításokat vezetett be. Meg a népet vigasztaló „mákonyokat”, az alkoholt és a cigarettát is korlátozta, sorra csukatta be a vodkafőzdeket és a dohánygyárakat. A további fejlemények ismeretében felesleges elemezgetni elképzeléseinek helyes vagy helytelen voltát.

Kádár János nemcsak a szovjet vezetőségárda nagyjai részéről, hanem úgymond „kollegáiról”, a többi szocialista ország pártfőtitkáiról sem táplált magában különösebben kedvező véleményt. Aczél György így emlékezik meg feljegyzéseiben:

„...Ulbrichtot korlátolt, vaskalapos, életidegen embernek tartotta, utódját, Honeckert ifjúsági mozgal-márt játszó pojácának, aki télen fiatalok módjára esőköpenyben járt, de az esőköpeny vastag szőrmével volt bélelve. Nőügyeiért, feleségével való kegyetlenségéért sem kedvelte. Zsivkovnál a butaság és a szituációk iránti érzéketlenség zavarta. Novotnyval kapcsolatban újra és újra előhozta, mint ostobasága jelképét, miszerint azt képzelte, hogy az egész 1968-as csehszlovák földindulás nem következett volna be, ha ő éppen akkor nem fekszik kórházban néhány hétig. Gomulkát konzervativizmusa, középhatalmi öntudata tette számára idegenné. Giereknél - mint Husák esetében is -szelíd humorral fogadta, hogy csak egy fél évre vállalja el a vezetést, tudta, hogy ez frázis, és humorral nézte, ahogy lassan beleszoknak a hatalomba és hogy menyinyire élvezik. Megvetette Giereket gigantikus budapesti bevásárlásaiért s az elterjedt hírekért, hogy az asz-szony Párizsba jár ruhát csináltatni. [Ebben a véleményében valószínűleg Kádár Jánosné is osztozott -M. Gy.] Husákot gyávaságáért nézte le.

Ott voltam - teszi hozzá Aczél György -, amikor Husák Moszkvába menet megállt Budapesten, s Kádár oktatta, hogy mondja meg a szovjet vezetőknek: nem kér a hatalomból, de ne szóljanak bele abba, amit csinál, a feje fölött átnyúlva ne forduljanak másokhoz. És amikor Husák a hosszú oktatást megköszönve elutazott, Kádár csak legyintett, tudta, egy szót sem fog elmondani mindabból, amit helyeslően meghallgatott... Castrót anarchista bohócnak tekintette, gondolkodott, hogy egyáltalán elvtársának nevezheti-e. Az utolsó években egyedül Jaruzelski volt az, akiről megbecsüléssel beszélt, ezt még a lengyel tábornok arisztokrata származása sem befolyásolta..."

(Felmerülhet a kérdés: Kádár János rendelkezett-e kellő alappal, hogy ilyen lesújtó véleményt alakítson ki a „kollegáiról”. Úgy gondolom, azt a jogát senki sem vonhatja kétségbe, aki az ő történelmi teljesítményét összehasonlítja az említettekével. Castro forradalma nyilvánvalóan nagyobb lelkesedést váltott ki Kubában, mint Kádár hatalomra kerülése Magyarországon, de a Főparancsnok iránti rajongás csak addig tartott, amíg be nem vezette a jegyrendszert.)

„Egyébként mindegyikkel udvarias volt, hisz Kádár, mint a diszciplinák embere, nem engedte meg magának, hogy a hivatalos ügyekben személyes érzelmei vegyenek erőt rajta... Mindenkiel pártszerűen, elvtársként beszélt.”

Önfegyelmét leginkább a román Ceaușescuval, a „Kárpátok Géniuszával” folytatott kapcsolata vette igénybe. Kádár helyzetét elemezve önkéntelenül egy régi emlékem idéződik fel. Még az 1970-es években Kolozsváron jártam, és Balogh Edgár, a magyar politikai és kulturális élet kiemelkedő személyisége megtisztelt azzal, hogy megmutatta a várost. Kimentünk a házson-gárdi temetőbe is, szerettem volna fejet hajtani egyik kedvenc költőm, Dsida Jenő sírja előtt. Megdöbbenve konstatáltam, hogy valaki - aligha barátságos szándékkal - egy tintásüveget vágott a sírkőhöz, a kék lé végigcsorgott a márványon. Eltelt egy kis idő, amíg meg tudtam szólni.

- Hogy bírjátok ezt, Edgár bácsi?

- Nézd, mondok egy példát. Tegyük fel, hogy az erdőben jársz és beleesel egy verembe, amelyben már ott van egy medve. Se te nem tudsz kimászni, sem a medve, most mit csinálsz? Elkezdted ingerelni a medvét?

„A Történelem vermébe esve” Kádár sem mondhatta el őszintén a véleményét, csak néhány olyan belső

körben tett megjegyzése szivárgott ki, mint hogy: „én Romániában nemcsak magyar nem szeretnék lenni, de román sem”.

Az elvárások szerint a Külügyminisztériumban minden évben kidolgozták az állami látogatások tervét, mely országok vezetőjét fogadják a következő esztendőben. Romániához érve Kádár megjegyezte:

- Ezt halasszuk el jövőre!

Tartózkodását formailag azzal indokolta, hogy nem lehetne biztosítani a Magyarországon gyűlött diktátor személyi bántatlanságát, legfeljebb ha mások társaságában egy hosszú konvojhoz csatlakozik - ez viszont sértette volna Ceaușescu hiúságát.

Az asztal körött ülőknek ehhez is van hozzátenni-valójuk:

-En azt javasoltam, hogy a merénylet elkerülésére építsünk egy metrójáratot a Ferihegyi repülőtér és a Parlament között, amelyet csak ilyen alkalmakkor használnánk. Kádár mosolygott, de nem szólt.

Már említettem, hogy Ceaușescu sohasem vonult be állami vagy pártdíszvendégként Budapestre, Kádár csak határ menti városokban tárgyalt vele, Nagyváradon, illetve Debrecenben. Minden fenntartása ellenére azonban különös gonddal kezelte ezt a Trianonig visszanyúló kérdést. A jobboldal mindig is a határon túli magyarság elárulójának nevezi őt, ezzel kapcsolatban idézek egy részletet Földes György tanulmányából:

„... 1964 újabb szovjet külpolitikai kezdeményezéssel indult. Tartalma: az államok mondjanak le az erőszakról a vitás területi kérdések rendezésében. A területi kérdés felvetése kellemetlenül érintette a magyar vezetést. Éles belső polémia bontakozott ki arról, szabad-e Magyarországnak kijelentenie, hogy senkivel szemben

nincsenek területi követelései, és ha igen, ne kerüljön-e valamilyen formában említésre a határon túli magyarság ügye, a nemzetiségi probléma. Maga Kádár is úgy nyilatkozott a Politikai Bizottság ülésén, hogy ez a kérdés mindenkit izgat, nemcsak az értelmiséget. Majd kijelentette, hogy a második világháború jó eredménynyel végződött, de helyreállította a status quót:

»Igazságosnak kell nevezni a második világháborút lezáró szerződést, de ami helyre van állítva, az imperialista rabló szerződés... Örültség volna azt mondani, hogy nincs határprobléma, 18 éve ezzel küszködik a párt«. Ezt az álláspontját a helsinki értekezleten is kifejtette."

Titkára, Ribánszki Róbert mesélte, hogy a VIII. kerületi pártbizottság új épületének felavatása után is felmerült ez a téma. Szűk társaságban maradv Kádár azt fejtegette, hogy ha van igazán kényes ügy, akkor ez a magyar-román viszony, de a megoldásában nem juthat szerep az erőszaknak:

„...-Ha valaki most azt hirdetné, hogy foglaljuk vissza Erdélyt, akkor egymillió katona és önkéntes sorakozna fel a határon. Ha bárkitől ezt a jelszót hallanák, lőjék agyon, egy golyót bele, de lehet kettőt is, hogy fel ne támadjon. Mert mi volna a következmény? Nemcsak az az egymillió ember veszne el, de minden szomszédos állam is elindulna, és eljönnének Budapestig. Óva intem az optimistákat: román katonatisztek már kétszer is táncoltak a budapesti szállodák parkettjén: 1920-ban és 1944-ben, magyar tisztek viszont még sohasem keringöztek valamelyik bukaresti hotelben. Az USA és az egész Nyugat is őket támogatja, mert borsot törnek a Varsói Szerződés országainak orra alá. Amíg én a helyemen állok, addig Ceaușescu miatt

nem fog magyar vér folyni. Kétmillió túszt tart a kezében..."

Önfegyelme néha cserbenhagyta, vagy éppen a humorérzéke kerekedett felül, egy volt miniszter említett egy különös esetet. Ceaușescu valamilyen alkalomból vacsorát adott 100-120 meghívott előkelőség tiszteletére. A pincérek minden vendégnek ugyanazt az előételt szolgálták fel, csak a diktátor kapott valamilyen más fogást. A mellette ülő Kádár megrökönyödött a házigazda illetlenségén, és megkérdezte:

- Maga mit eszik?
- Brindzát.
- És jó?
- Igen.
- Akkor adjon belőle egy kicsit. Kádár megkóstolta, aztán bólintott:
- Elég jó.

Elkerülte az öncélú versengő vitákat. Míg Románia hivatalosan használta nevében a „kommunista” jelzőt, Kádár János a „szocialista” szót sem engedte beilleszteni a Magyar Népköztársaság meghatározásba, úgy vélte, ehhez még sokban kellene fejlődnie a viszonyoknak, másrészt a lényeg amúgy sem a hangzatos szavakon múlik.

Ezt az alapállást munkatársaitól is megkívánta, bárhol és bármilyen ügyben képviselték az országot. Márta Ferenc akadémikus így emlékszik vissza erre Gál Jolánnak adott nyilatkozatában:

„...1976-ban tartották Moszkvában azt a tanácskozást, amelyen döntés született a közös űrrepülési programról. A megoldást magyar részről - mint az Inter-kozmosz Tanács elnöke - én írtam alá. Elkezdődött már ott a vita, hogy melyik ország adja az első űrhajóst a szovjetek mellé. Sőt, már korábban lehetett hallani,

hogy a lengyelek nagyon akarnak elsőként repülni. Nekem személy szerint az volt a véleményem, hogy nem perdöntő, ki lesz az első, de megkérdeztem Kádár Jánost, ő hogy vélekedik erről. »Nézze - válaszolta -, mondja meg, kint: nem attól függ a káposztatermés, hogy ki lesz az első úrhajós.« Bizonyára arra célzott, hogy a lengyel szocialista mezőgazdaság teljesítménye nagyon elmaradt a kívánatostól és a magyar mezőgazdaság teljesítményétől."

XIX.

Legsúlyosabb csatáját a szocialista táboron belül Kádár János az úgynevezett Dubcek-ügyben vívta. Ennek a konfliktusnak a kezelése oly mértékben jellemzi Kádár János egész gondolkodását, hogy érdemes részletesebben is foglalkoznunk vele.

Az 1960-as évek második felében Csehszlovákia mind gazdaságilag, mind politikailag válságba került. Ellátási gondok mutatkoztak húsból, zöldség- és gyümölcsfélékből. Nyilvánvalóvá vált, hogy az éppen folyamatban lévő ötéves terv célkitűzéseit nem sikerül teljesíteni, ezen egy adminisztrációs módosítással próbáltak segíteni: a tervidőszak határát ötről hét évre tolták ki - ami természetesen nem gátolhatta meg az életszínvonal zuhanásszerű esését.

A gazdasági romlás tovább élezte a politikai vitákat. Különös erővel vetődtek fel a már másfél évtizede húzódó, de még mindig lezáratlan rehabilitációs ügyek. Novotny elnök elképesztő kijelentéseket tett: „akiket a kormánysértő perekben kivégeztek, azokat állami vonalon rehabilitálni kell, de mivel ezek mint pártemberek az akkori szabályok szerint hibákat követtek el, mint pártembereket, nem kell rehabilitálni”. Dubcek, aki akkoriban a szlovák Központi Bizottság titkáráként működött, elítélte az efféle nyakatekert látszatzmegoldásokat, nyilatkozataival magára vonta a közfigyelmet.

Kádár János, aki maga is megszenvedte a személyi kultuszt, nem kedvelte Novotnyt, túlságosan merevnek, sőt sztálinistának tartotta. Sokáig kitért a találkozás elől, csak 1961-ben volt hajlandó fogadni Magyarországon.

„...Mindjárt a határnál megesett az első malőr - írja emlékezésében Púja Frigyes, az akkori magyar külügy-miniszter-helyettes -, a fogadásnál a csehszlovák himnusz helyett valamilyen zagyva kakofónia zendült fel a fűvőzenekar tolmácsolásában. Ennek oka az volt - mint később megállapítottuk -, hogy a zenekar egyik fele az indonéz himnusz kottáját kapta meg a csehszlovák himnusz helyett. Igaz, a zenekar hamar észlelte a hibát, s javított. 1956 előtt bizonyára mindenki azonnal szabo-tázsra gyanakodott volna, pedig nem volt ez szabotázs, csak a szokásos magyar lezserség." Ez a „baki" mintha az egész látogatás hangulatát meghatározta volna.

Az idő múlásával kiéleződtek a nézeteltérések a csehszlovák államszövetség két tagja között. A szlovákok folyamatosan kifogásolták, hogy az új beruházásokra szánt pénzek nagyobbik része az amúgy is előrébb tartó Csehországra jut.

„A pártvezetésben évek óta folyt a harc - írja Kádár János, egy Dubcekkal folytatott megbeszélésről beszámolva -, hogy ne Szlovákiát, hanem a cseh-német határvidéket fejlesszék. Az időközben Kassán felépített üzemeket is oda akarták áthelyezni, jóllehet a Szudéta-vidéken nem voltak meg a szükséges feltételek. Munkaerő sem állt rendelkezésre, ezért Szlovákiából kívántak odatelepíteni ötvenezer családot. Dubcek elvtárs ezek ellen fellépett s ebből jött ki azután, hogy ő szlovák nacionalista."

A viták eredményeként végül is Novotnyt leváltották első titkári tisztségéről, de továbbra is ő maradt a

Csehszlovák Köztársaság elnöke és megőrizte befolyását az állami apparátusban és a többi irányító testületben.

„Utódként elsőnek Dubcek jött számításba, de ő mindent akart, csak azt nem, hogy őt válasszák meg a Párt élére” - folytatja elemzését Kádár János. Volt egy jelölőbizottság, amely összeállított egy listát, ezen öt név volt. Dubcek végül igent mondott, de azt kérte, hogy ő csak az utolsó helyen szerepeljen... Előbb egyikre szavaztak, azután a másikra, mindig elutasító-lag, utoljára merült fel az ő megválasztásával kapcsolatos javaslat, s ezt a Központi Bizottság egyhangúlag elfogadta. Dubcek rögtön hozzáfűzte, még most is úgy látja: nem nagyon jó ez a választás, különösen abban a vonatkozásban, hogy a pártjuk 1921 óta áll fenn, és még soha nem volt szlovák az első titkár - ez problémát jelenthet a pártban.

Azután hangsúlyozta: „ez a változás nem érinti a párt irányvonalát, bel- és külpolitikai vonatkozásban sem... ez nem számít nemzetiségi kérdésnek, a Központi Bizottság, amely őt megválasztotta, 85 százalékban csehekből állt...”

Alig telt el két hét a beiktatása után, mikor Dubcek találkozót kért Kádár Jánostól, erre egy szlovákiai vadászat keretében került sor.

„... Én persze gratuláltam neki - mondja Kádár János a Kanyó András újságírónak adott interjújában -, s hozzátettem azt is, hogy fogadja részvételemet, amit arra értettem, hogy első embernek lenni sok gond és nagy felelősség, ám kevés öröm. Ő értette a tréfát, oldott, jó hangulatban tárgyaltunk...”

„Aztán finoman »beavatóztam belső ügyeibe« -idézi tovább Kanyó könyve más helyen Kádár szavait -, s óvtam bizonyos dolgoktól. Mondtam, nagyon

fontos a nép egysége, meg a munkásosztály, a párt egysége, de azért gondoljon arra, hogy ennek is van bizonyos mechanizmusa. A nép nem lehet egységes, ha nem egységes a párt, amely összefogja. Én azt ajánlottam: a lefolytatott vitákra borítsanak fátlyat...

A konkrét kérdések között a nemzetiségi kérdést is megemlítettem. Ők is vitatkoztak azon, hogy a föderáció reakciós dolog. Mondtam, hogy ebbe beleszólni nem akarok, de van ilyen nemzet, hogy szlovák? Azt mondta, ilyen nincs, mert azok is már a cseh nyelvet beszélik, de más mentalitású emberek. Azt mondtam, így nézve a dolgokat, olyan benyomása van az embernek, hogy az állam egyik lába hosszabb, mint a másik. Ha van Szlovák Központi Bizottság, miért nincs cseh és a kettő fölött egy csehszlovák? Az ember úgy gondolja, ha ennek az államnak a neve Csehszlovák Szocialista Köztársaság, akkor ezen a konstrukción változtatni kellene... A szlovák központi bizottság egyébként semmit sem csinál.

Még egy dolgot említettem meg Dubcek elvtársnak. Egyesek külföldön nem valami kitörő lelkesedéssel fogadták, hogy éppen őt választották meg [azt hiszem, Kádár a szocialista tábor néhány országára céloz - M. Gy], de azt tűrni kell, nyugodtan kell tűrni, és nem szabad megsértődni. Ezt tekintse annak, hogy nem ismerik a körülményeket, a maga álláspontját. Majd ha megismerik, annak megfelelően fogják a dolgot értékelni...

Dubcek elvtárs is elérzékenyült, azt mondta, kevés ember van, akivel ilyen kendőzetlenül tudna szót váltani... Egyébként mint kiderült, a harcok idején a vitában Dubcek elvtárs azt is bedobta: nézze meg Novotny elvtárs, hogyan csinálták ezt Kádárék, és miért tudták ezt Magyarországon olyan egyszerűen megoldani..."

Kádár tapasztalatból tudta, hogy a szovjet vezetés

okvetlenül tudomást szerez erről a találkozóról, így taktikai szempontból azt találta a legjobbnak, ha ő fogalmazza meg a történeteket. Felhívta Brezsnyevet és röviden beszámolt neki, Brezsnyev helyeselte a találkozó tényét, és megköszönte a tájékoztatást.

Még egy hónap sem telt el, és Dubcek újra találkozót kért. Nehéz szabadulni attól a gondolattól, hogy Kádárban „apa imágó”-t látott, olyan tapasztalt személyt, aki egyszer már sikeresen megoldott az övéhez hasonló nehéz helyzetet.

A feljegyzés tükrözi Dubcek teljes tanácstalanságát. A pártvezetésben nem tudja kiépíteni a maga bázisát, a funkcionáriusok nagy része változatlanul Novotny befolyása alatt áll. Személyes döntések helyett különféle bizottságokat hozott létre a párt- és állami munka normalizálására, alkotmányjogi kérdések tisztázására, a nemzetiségi problémák megoldására, az ő felterjesztésüket aztán egy magasabb fokozatú, központi bizottsági tagokból álló bizottság dolgozza majd fel, mely egyben az akcióprogramot is meghatározza majd. Kádárnak eszébe juthatott az a közhasznú mondás, miszerint a tevé egy olyan ló, melyet egy bizottság tervezett, de csak annyit jegyzett meg: vigyázzanak, mert maguknál most már mindenki akcióprogramot készít.

Az előző találkozásuk óta Dubcek járt Moszkvában és kedvezőnek minősítette az ottani tárgyalások hangulatát. Kádár örömét fejezte ki a viszony ilyen szerencsés alakulásán, nem akarta megcáfolni Dubcek bizakodását, holott Brezsnyev szinte naponta hívta fel őt és adta elő kételyeit, hogy egyáltalán lehetséges-e a csehszlovák kérdés kezelése.

A szocialista tábor vezetői úgy vélték, hogy Csehszlovákiában egyre furcsább dolgok történnek, különös követelések hangzanak el. Úgy döntöttek, hogy a

helyzet tisztázására hatpárti konzultációt szerveznek
Drezdában március 23-24-i időponttal.

„- Mi történt Drezdában? - kérdezte Kanyó András Kádár Jánossal készített interjújában.

- Brezsnyev és többen mások is arra kérték Dubceket: adjon tájékoztatót, hogyan alakulnak a dolgok náluk. Brezsnyev tőle szokatlan szenvedélyességgel szólalt fel, aztán valaki más [a jelentések szerint Gomulka - M. Gy] úgy fogalmazott, hogy »Prágában szabadon grasszál az ellenforradalomé

- Mi volt az Ön véleménye? <

- Mi arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy bízunk a csehszlovák elvtársakban és a kibontakozás lehetőségében. Ami ott történik, az az ő belügyük, de mi is érdekeltek vagyunk mindnyájan...

- S mit válaszoltak a leginkább érdekeltek?

- Úgy emlékszem, Dubcek nem szólt semmit, a társai visszautasították a vádakat, olyasmit mondtak, hogy a vádlottak padján érzik magukat."

A drezdai tárgyalásokról hivatalos közleményt kellett kiadni. A tervezett szöveg lényegében a csehszlovák helyzetről, annak megoldási lehetőségeiről szólt volna - jóllehet más témák is felmerültek a megbeszélésen. Dubcekék felmérték, hogy ha az aláírásukkal ők is hitelesítik ezt a célzatosságot, azzal bűnösnek vallják magukat, az utolsó szöveget verik bele a saját koporsójukba.

A magyar küldöttség nem értett egyet a közlemény ilyen módon történő megfogalmazásával, mert úgy ítélte meg, hogy az nyílt beavatkozást jelentene a csehszlovák belügyekbe. Kádár János, a kompromisszumok örök robotosa azt ajánlotta, hogy a szöveg inkább halvány utalást tartalmazzon - a téma teljes mellőzése maguknak Dubcekéknek sem használna.

A kétoldalú egyeztetés a büfében zajlott le, ahol váratlanul megjelent Koszigin szovjet miniszterelnök, és közölte, hogy létrehozzák a Varsói Szerződés katonatechnikai tanácsát, senki sem kételkedhetett abban, hogy e lépés mögött milyen szándék húzódik meg.

„...Azt mondtam - írja Kádár János az MSZMP Politikai Bizottságának adott jelentésében -, hogy álljunk meg, mert ez megint más kérdés, s ez így nem megy. Vannak itt dolgok, amiket előbb mindenkinek otthon meg kell beszélni, aztán egymással, sőt, még a románokkal is [ők távol maradtak a drezdai tanácskozástól - M. Gy.]. És ez nagyon rosszul esett, hiszen korábban elhatároztuk, hogy a honvédelmi miniszterek hat hónapig tanulmányozzák ezt a kérdést...”

Brezsnyev is közbelépett és végül mindkét fél számára elfogadható közleményt adtak ki, de az világosan látszott, hogy az álláspontok nem közeledtek egymáshoz.

Május 6-án este Koszigin telefonon felhívta Kádár Jánost és arra kérte, hogy május 8-án hivatalos bejelentés nélkül látogasson el Moszkvába, ahol Gomulkával, Ulbrichttal és Zsivkovval együtt tájékoztatást kapnak a csehszlovák helyzetről és a további teendőkről. Kádár elfogadta a meghívást.

Brezsnyev a találkozón bejelentette, hogy néhány nappal korábban beszélt Dubcekkal és csapatával, szerinte komoly bajok mutatkoznak:

„...Az SZKP vezetőit nyugtalanította, hogy nyitottá vált a csehszlovák határ, a szocialista tábor nyugati védővonala, az ellenzék egyre messzebb ment és már nyílt szovjetellenes nyilatkozatok is elhangzottak... Határozott intézkedéseket javasolt arra az esetre, ha a helyzet nem javul, például a Varsói Szerződés csapatai látványos hadgyakorlatot hajtanának végre...”

A résztvevők egyetértettek Brezsnyev szavaival, egyedül Kádár intett megfontolásra, a PB-nek tett jelentésében így foglalja össze a szavait:

„... Mi viszont azt mondtuk, nem szabad elhamarkodottan cselekedni. Ha az ember úgy veszi, hogy Mao-Ce Tung és társai nem normális emberek, Castro kispolgár, Ceaușescu nacionalista, a csehszlovákok pedig megbolondultak, ennyivel mégse lehet elintézni a dolgot... Fegyveres erővel egyébként nem lehet megoldani a társadalmi problémákat. Érdemes 1956-ra is emlékeztetni, nálunk akkor a szovjet csapatok jelenlétének ellenére is kirobbant a fegyveres harc. Kijelentettük azt is, hogy ne oktassuk ki az egész csehszlovák kommunista pártot. Először is Novotnyt kell elmarasztalni, csak aztán Dubceket, őt és munkatársait inkább erősíteni kell...”

Kádár szavai felzúdulást keltettek, módjában állt volna részben vagy egészében visszavonni nézeteit, de erre nem volt hajlandó. Állásfoglalása közrejátszott abban, hogy a helyzet egyelőre nem éleződött tovább. Az öt párt vezetői levelet intéztek a CSKP elnökségéhez, ebben újabb közös tárgyalásokat javasoltak, színhelyként Varsót ajánlották. Kádár János lehangoltan számol be a csehszlovák reakcióról:

„...Akkor következett a csehszlovák párt elnökségének az a bizonyos július 8-i ülése, ahol ők ezt megtárgyalták, s olyan határozatot hoztak, hogy »mi nem ülünk le magukkal«. Hasznosabb és célszerűbb, ha külön-külön tárgyalunk a testvérpártokkal. És azt kérték - tekintettel nagy elfoglaltságukra -, hogy ez Prágában történjék”.

Közben már az idegesség és az izgalom megnövekedett a testvérpártoknál, és kialakult egy olyan állás-

pont, hogy: „ha ők nem hajlandók velünk összeülni, akkor leülünk nélkük."

A varsói tanácskozást július 14-ére, vasárnapra tűzték ki. A magyar párt képviselői pénteken összeültek, hogy megbeszéljék a tárgyaláson követendő alapállást, úgy döntöttek, nem kísérleteznek egyéni megoldásokkal, a találkozót nem lehet ráerőltetni a csehekre.

Kádár ezután visszament a munkahelyére. Kora éjszaka telefonhívást kapott, a csehek azt üzenték, hogy Dubcek és Cernik akárhol, akármikor, magyar területen szeretne találkozni a magyar pártvezetéssel. Kádár János nem kívánt egyedül dönteni ilyen fontos kérdésben, a kapuőrrel értesítette a Politikai Bizottság elérhető tagjait, aztán telefonon értekezett a többiekkel is. Úgy döntöttek, alkalmat kell adni a cseheknek, hogy kifejthessék az álláspontjukat, megállapodtak egy újabb komáromi találkozásban. Kádár, hogy védje a hátát, konzultált a szovjet vezetőkkel, akik Varsó felé tartva már a vonaton ültek. Ők és a testvérpártok is azt ajánlották neki, ne foglalkozzanak Dubcekékkal, hanem menjenek ők is egyenest Lengyelországba. Kádár azonban tartotta magát a cseheknek adott ígéretéhez.

Kádár minden bizonnyal értesült róla, hogy a látogatás napján - attól függetlenül, vagy szándékosan arra időzítve ~ egy durván provokatív cikk jelent meg egy cseh irodalmi folyóiratban. Az írás Nagy Imre kivégzésének tizedik évfordulójáról emlékezett meg, üzenete szerint Dubcek előtt két lehetséges út áll: a kiegyezés a szovjet típusú társadalmi berendezkedéssel, vagy a nyílt szembeszállás vele. A lap Nagy Imrét hozta fel követendő példának, hangsúlyozva, hogy Dubcek csak így biztosíthatja a maga számára a csehszlovák társadalom többségének támogatását. Kádár valószínűleg taktikai okokból nem hozta elő az ügyet, de a vele tartó

Fock Jenő nyíltan nehezményezte, hogy egy ilyen cikk éppen akkor megjelenhetett.

„...A csehszlovákok üzenetében benne volt, hogy nem publikált, diszkrét jellegű találkozót kérnek, és általában az volt a benyomásom, hogy valamit mondani akarnak a vasárnapi varsói találkozóval kapcsolatban, valamilyen javaslatuk van - írja beszámolójában Kádár János... - Hallgattuk, hallgattuk a csehszlovák elvtársakat, akik mindenféléről beszéltek és ismételték, amit már korábban is mondtak: vannak nehézségek, de akadnak pozitív dolgok is. Mi csak néztünk, hogy mit akarnak mondani tulajdonképpen... persze aztán a végén ez is kiderült. Meg akartak ugyanis győződni, hogy összejövünk-e nélkűlük, hogy ez egy végleges elhatározás-e? Megmondtuk nekik, igen, mi holnap Varsóban nélkűlük is össze fogunk jönni. Megmondtam nekik: súlyos hibát követtek el, mikor úgy határoztak, hogy nem ülnek le az öt testvérpárttal együtt. Hová akarnak menni és kivel, ha nem a Szovjetunióval, nem a lengyelekkel, nem a bolgárokkal, nem az NDK-val, nem a magyarokkal?! Figyelmeztettük őket, végzetes útra léptek... Erre ők fogták magukat és elmentek...”

Fock Jenő még hozzátette:

„...Mértékletességet, óvatosságot, bölcs belátást kértünk Dubcektől. En azt fejtegettem, hogy Csehszlovákia önmagán, rajtunk s ilyen formán az egész szocialista világon segítene, ha csak addig menne el, mint mi magyarok. Majd két-három év múlva újra továbblépne az intézményrendszer reformjában és nekünk is példát mutatna vele. Dubcek az asztalra borult és sírt. Másnap Varsóban kezdődött a szövetségesek tanácskozása, tanácsot kért: milyen álláspontra helyezkedjen. Mi kifejtettük a fontolva haladás teóriáját, és azzal búcsúztunk: most hazamegyünk csomagolni, és holnap

délben kezét fogunk Varsóban. Dubcek nem jött el, távolmaradása történelmi következményekkel járt..."

Kádár János helyzete csak tovább nehezedett, amiért az előző nap találkozott Dubcekkal, úgy néztek rá, mint egy sztrájkőrőre. Kádár nem hagyta magát elrettenteni, újabb békéltetési kísérlettel próbálkozott, de erre már senki sem figyelt, növekedett a fegyveres beavatkozás támogatóinak a tábor. Kádár utolsó érvként ismét a magyarországi tapasztalatokra hivatkozott, ily módon is utalva a Szovjetunió történelmi felelősségére. Annyit elért vele, hogy sikerült kitolnia az erőszakos megoldás terminusát, újabb egyeztetések következtek, de ezek sem hoztak eredményt.

Prágában megjelent a „Kétezer szó” című kiáltvány, mely jelezte, hogy a csehszlovák reformerők már messze túlléptek a dubceki elképzeléseken, új pártok és egyesületek alakultak, tüntetéseket, sztrájkot, bojkottot hirdettek.

„Dubcek nem tudja vagy nem akarja felfogni, hogy a CSKP első titkáráként milyen kötelezettségek terhelik, kísérletet sem tesz rá, hogy meggátolja egy második hatalmi központ kialakulását, betiltsa a szocialistaellenes szerveződések.

Olyan volt, mint egy mentőcsónakban ülő ember a nyílt tengeren. Nem fordulhatott szembe a széllel, ezért úgy döntött, hogy fut a szél elől. A nép természetesen éljenzett, mert csak azt látták, amikor csónakja orrát egy-egy hullám taraja magasra emelte" - jellemzi valaki az akkori Dubceket.

Púja Frigyes, a magyar külügyminiszter is hasonló módon vélekedik a memoárjaiban:

„Alekszander Dubcek - ahogy a kis képességű embereknél gyakori - lassan elhitte, hogy ennek a nagy nemzeti felbuzdulásnak ő a központi figurája, aki vala-

mi újat visz a kommunista mozgalomba és aki talán a történelembe is beírja a nevét... Ennek a hiedelemnek a megerősödésében nagy szerepet játszott Dubcek hiúsága is. Emlékszem, hogy 1968 tavaszán naponta várta őt a hivatala előtt 20-30 ember, asszonyok és főképpen fiatalok, s virággal, üdvözlő szavakkal kedveskedtek neki. Ugy néztek rá, mint egy félistenre, mint a legnagyobbakra szokás. És Dubcek elhitette magával, hogy ezek a nép szívéből fakadó megnyilvánulások, eszébe se jutott, hogy szervezett akciókról van szó, amelyeket az »újítók« vezérkara éppen azért szervez, hogy erősítse benne a hitet, vagy inkább a hiedelmet: helyes úton jár, ő az és senki más, aki éppen most menti meg az országot, a nemzetet, s ezért a nép szeretete övezi.

Miközben az egész szocialista világ azért drukkolt, vajon mi lesz holnap Csehszlovákiában, Dubceket ez nem nagyon izgatta. Ráért arra, hogy strandra járjon, úszkáljon, illegetse és fényképeztesse magát minden pózban. Egyszer Kádár Jánosnál voltunk, mikor elővett egy magyar képes újságot:

„- Nézzék meg ezt az embert, ezt a Dubceket. Mi itt halálra izgatjuk magunkat, szinte hetenként meglátogatjuk, hogy meggyőzzük arról, mi volna a helyes, ő meg strandra jár, s mintha divatbemutatón szerepelne, csukafejest mutat be a közönségnek. Hadd lássák, mit tud az ő első titkáruk...”

A szovjet vezetés Jaltába hívatta Kádár Jánost és még egy közvetítésre kérte fel. Augusztus 17-én került sor az újabb komarnói találkozóra, de Kádár csak annyit jelenthetett: „utunk nem járt a kívánt eredménnyel”. A magyar első titkár kísérletet tett, hogy óva intse Dubceket, mert már tudott Moszkva katonai intervenciós terveiről, vagy legalábbis sejtette azt. Mikor elbúcsúztak egymástól, Kádár értetlenül kérdezte Dubceket:

- Mondja, Önök valóban nem tudják, mit kell tenniük?

Dubcek azonban nem fogta fel a hatékony és gyors cselekvés szükségességét, és a további elodázás mellett döntött, abban reménykedett, hogy a helyzet magától is kitisztul majd.

A komarnói megbeszélés másnapján találkozott Moszkvában az öt testvérpárt képviselője. Brezsnyev úgy értékelte a helyzetet, hogy már csak a fegyveres beavatkozás mentheti meg Csehszlovákiában a szocialista rendszert.

„Önök egyetértettek ezzel az értékeléssel? - kérdezte Kanyó András interjújában Kádár Jánost.

- Nem mindenki. Mi úgy véltük, hogy a legvégsőkéig el kell menni és katonai megoldást csak abban az esetben szabad alkalmazni, ha már minden más lehetőség kimerült. De akkor már nem hallgattak ránk."

Kanyó igazi riporterként tovább makacskodik:

„- A hírek szerint Ön ellenállt a fegyveres beavatkozás tervének."

Kádár most is kitér:

„- Nem tudom, hogy ez fontos-e. Az mindenesetre igaz, hogy csak akkor adtuk hozzájárulásunkat, amikor kiderült, nincs más lehetőségünk.

- Mi volt a döntő érv, ami a magyar részvétel mellett szólt?

- Ha volt ilyen, akkor az lehetett, hogy a csehszlovák elvtársak nem engedtek, nem tették meg azokat a lépéseket, amelyekkel talán el lehetett volna kerülni a katasztrófát. Moszkvában az is kiderült, hogy mi magyarok magunkra maradtunk az éppen induló reformunkkal és ezért is szemben találtuk magunkat a szocialista országok többségével.

- Igaz-e, hogy Leonyid Brezsnyev külön is agitálta Önt, fogadja el a többség nézeteit?

- A megbeszélésnek egy bizonyos fázisában valóban kérte, hogy ne térjünk ki az együttes fellépés elől."

Kádár János később úgy nyilatkozott, hogy augusztus 18-án a moszkvai találkozón Brezsnyev már elhatározott döntésként jelentette be, hogy a Varsói Szerződés csapatai bevonulnak Csehszlovákiába. Tisztában voltak vele, hogy ez a lépés világszerte felháborodást vált majd ki, ezért „eszmei fügefalevélről” is gondoskodtak. Lényegében az 1956-os magyar felkelés leverésénél alkalmazott receptet vették elő újra.

Vasil Bilak és néhány más, reformellenes csehszlovák politikus egy levelet küldött az SZKP-nak, ebben közölték, hogy szakítani akarnak a Dubcek által képviselt politikai vonallal, mely a fennálló szocialista rendszer megdöntését célozta meg. A fordulat végrehajtásához külső támogatást kértek, beleértve a katonai segítséget is. Amennyiben igenlő választ kapnak a szovjet párttól, akcióba lépnek.

„-Tervük az volt - elemzi Kádár János -, hogy augusztus 20-án a CSKP ülésén fellépnek és felhívással fordulnak az ország lakosságához, nyíltan kérik a katonai beavatkozást. Ezzel egy időben gondoskodnak arról, hogy a televízió, a rádió, a fontosabb nyomdák az ellenőrzésük alá kerüljenek, s ha kell, megjelentetik a Rude Právo különszámát. Végül, ha minden simán megy, akkor augusztus 21-22-én a CSKP új pártvezetést, a nemzetgyűlés pedig új kormányt választ. Erre a menetrendre épült a katonai akció, mely augusztus 20-án indult el."

Bár Kádár János mindent megtett a csehszlovák ügy békés és tisztességes rendezéséért, nem léphette át a saját árnyékát. Fegyelmezett kommunistaként és a pro-

letár internacionalizmus elkötelezettjeként végül is tudomásul vette a beavatkozást, és hozzájárult, hogy magyar katonák is részt vegyenek az akcióban.

Kádár mélységes kudarcként élte meg a történeteket, hosszú hetekig nem jelent meg a nemzetközi nyilvánosság előtt, maga helyett Biszku Bélát küldte el a Lengyel Egyesült Munkáspárt kongresszusára. Időközben Moszkvába hívták, hogy megbeszéljék vele a további teendőket a csehszlovák ügyben. A szovjet vezetők úgy vélték, hogy az adott helyzetben Gustav Husak számít a legalkalmasabb embernek. Kádár elhárította magától, hogy továbbra is belevonják a dolgok menetébe:

„- ...Azt mondtuk Brezsnyevnek: Husak a szomszédunk, rendes embernek ismerjük, isten éltesse sokáig, de miért kellene nekünk minősítenünk őt?! Minősítse talán a csehszlovák nép.”

Ide kívánczik egy személyes emlékem is. Kadar az események után ellátogatott az írószövetségbe, melynek akkoriban még én is tagja voltam. A beszélgetés elején felállt KamoncLy László barátunk, és az első titkárhoz fordult:

-Mondja meg nekünk, Kádár elvtárs: Magyarországnak mindenképpen részt kellett venni Csehszlovákia megszállásában? Kádár a fejét rázta:

- Nem, Kamondy elvtárs, módunkban állt volna nemet mondani. Az elutasító döntés számtalan gazdasági és politikai nehézséggel járt volna, de a Szovjetunió tudomásul vette volna. A magyar pártvezetés döntött úgy, hogy csatlakoztunk ehhez az akcióhoz.

- Ha ez így van, akkor meg kívánom jegyezni, hogy én lélekben nem vonultam be Csehszlovákiába!

- Ehhez joga van, Kamondy elvtárs, és nem is kívánom meggyőzni Önt - zárta le a vitát Kádár János.

A magyar átlagembereket tulajdonképpen nem hozta lázba a csehszlovákiai megszállás híre. Ha nem is gyűlölték, de lenézték a többi szocialista ország polgárait. „Csak azért jönnek ide, hogy elvegyék előlünk a téliszalámit és ellepjék a Balatont!”, „azt kapták, amit megérdemeltek!” - vélekedtek mindenütt.

A kultúra és a politika nagyjai sem léptek sorompóba. Ismereteim szerint két tiltakozó levél érkezett tőlük, az egyik Lukács György filozófustól, a másik Hegedűs Andrástól - ez utóbbi gesztusát különösen ellentmondásossá teszi, hogy annak idején miniszterelnökként magyar részről éppen ő írta alá a Varsói Szerződést.

Nyers Rezső egy későbbi nyilatkozatában elmondta, hogy a bevonulást követő napon kijelentette a Politikai Bizottság ülésén:

- Én nem értek egyet vele!

Mire Kádár állítólag szarkasztikus modorban azt felelte:

- Mi sem értünk egyet saját magunkkal!

Megjegyzendő, hogy a legfőbb érintett, Dubcek nem bizonyult hálásnak a magyar támogatásért, Kádár János halála után egy televíziós adásban súlyos vádakat emelt ellene. De hát a hála - mint Pozsgay Imrétől tudjuk - nem politikai kategória.

XX.

Fentebb említettem, hogy Kádár Jánost egyik munkatársa Bethlen Gábor fejedelemhez hasonlította, aki a keleti török és a nyugati német nyomás között egyensúlyozva próbálta fenntartani Erdély önálló létét. A párhuzam „keleti” része mellett Kádár nyugati irányban is szerteágazó tevékenységet fejtett ki.

A felkelés leverése után Németországban, Franciaországban és szerte Nyugat-Európában Kádár nevéhez lesújtó jelzők tapadtak: „áruló”, „báb”, „Quisling”, „hóhér” és így tovább. A „Die Tat” című lap már azért is megtámadta dr. Haller minisztert, Svájc moszkvai nagykövetét, amiért „helyesnek tartotta, hogy a moszkvai repülőtéren megjelenjék Kádár, a magyar Quisling fogadásán, s megszorítsa vértől szennyezett kezét.” Egy másik újság így írt:

„Kádárnak csak annyi mozgási lehetősége van, mint egy harckocsi után kötött babakocsiban ülő robotnak. Hivatalában három távbeszélő vonal van közvetlen beszélgetésre a Kremlllel. Tudja, mikor mit kell válaszolnia. Meg van engedve, hogy igent mondhasson és néha saját maga állapíthassa meg, hogy hány óra van...”

A hangnem aztán lassan változott. Az egyik német újság már arról ír, hogy a magyar parasztság megtarthatta a forradalom eredményeit. „A Nagy Imre által megszüntetett kényszerkollektivizálást és kényszer-beszolgáltatást nem állították vissza. Úgyszintén háttérbe

helyezték a Nagy Imre-program értelmében a nehézipar fejlesztését, a közszükségleti cikkek termelésének javára", de még hosszú idő telt el odáig, amíg valaki azt írta Kádár Jánosról, hogy „ortodox kommunista -emberi arccal".

Mind gyakrabban találkozott nyugati államférfiakkal.

„Bámész csodálkozással vette tudomásul Bruno Kreisky osztrák kancellár népszerűségét - írja Aczél György -, miután ő is elfogadta azt a feltételezést, hogy egy zsidó a tömegek előtt nem lehet igazán népszerű. [Ez a népszerűség, úgy gondolom, nem volt egyértelmű, a bécsi Ringen sétálva gyakran láttam, hogy a Kreiskyt ábrázoló plakátok homlokára felírták a »Jude« szót. - M. Gy.]

Kreisky is kedvelte őt, egy alkalommal azt mondta neki:

- Milyen kár, hogy maga kommunista!

Kádár szótlanul mosolygott ezen.

A politikájáért becsülte Willy Brandtot, ugyanakkor értetlenül fogadta, hogy tudta a politikát egy nő miatt feláldozni. Beszélgetéseikben Kádár gyakran megemlítette, hogy ha az 1920-as években a szociáldemokraták nem harcolnak a kommunisták ellen, Hitler soha nem kerül hatalomra."

A nyugati kommunisták közül csak két ember, Mau-rice Thorez és Alvaro Cunhal keltette fel érdeklődését. Könnyen és jól szót értett Margaret Thatcherrel, aki a tolmácsa szerint „valósággal itta a szavait". Az egyik tárgyalásukról távozóban külön megkereste a magyar külügyminisztert, és kérte, tegyenek meg mindent Kádár János egészségének megőrzéséért. Az ő esetleges kiesését pótolhatatlannak ítélte. Helmut Schmidt német kancellár emlékezéseiben a kelet-európai politiku-

sok legnagyobb egyéniségének nevezte, úgy vélte, hogy csak Tito hasonlítható hozzá.

A konszolidációt jelezte, hogy az úgynevezett „magyar kérdést” 1962-ben levették az ENSZ napirendjéről, ez a lépés hallgatólagosan a Kádár-rendszer elfogadását jelentette, fokozta az ország tekintélyét.

Bizonyos időszakokban egyenesen úgy festett, mintha az európai politikai élet központja Budapestre helyeződött volna át. Különösen vonatkozott ez a nemzetközi válságperiódusokra. Mikor a fegyverkezés újabb hullámaként megkezdődött a szovjet SS-100-as, illetve a nyugati Pershing rakéták telepítése, egy háború veszélye rémlett fel. A szembenálló táborok közötti egyeztető tárgyalások kevés jót ígértek, mindkét félből hiányzott a szükséges bizalom. A közvetítésekhez Kádár János látszott a legmegfelelőbb személynek. Egymás után jelentkezett nála Craxi, Thatcher, Mitterrand, Kohl. Kádár attól tartott, hogy a nyugati látogatóknak ez az impozáns névsora mind itthon, mind a szocialista táboron belül gyanút válthat ki, ezért mintegy álcázásként a franciák és a németek közé beiktatott egy tárgyalást Vietnammal vagy Észak-Koreával.

Kádár most sem képzelte, hogy ezek az összejövetelek titokban maradhatnak a szovjet vezetés előtt, ezért beszámolt nekik a felmerült témákról. Jelentős szerepet játszott a kölcsönös gyanakvás leküzdésében. Thatcher asszonynak azt mondta, hogy Budapest épp félúton fekszik London és Moszkva között, ha már idáig eljött, miért nem teszi meg az út másik felét is. Mikor megérezte, hogy Thatcher hajlana erre a lépésre, ha nem jár presztízaveszteséggel, felhívta Brezsnyevet, és kérte, hogy küldjön személyes meghívást a brit miniszterelnök asszonynak.

Kádár János irányvonalát a nyugati sajtó is értékelte:

„... Megállapítható, hogy Magyarország a fegyverkezés kérdésében általában mérsékletet *tanúsított* a Nyugattal szemben, az Egyesült Államok vonatkozásában pedig különösen - írta a Neue Züricher Zeitung - nem állt érdekében, hogy könnyelműen kockára tegye a fejlett ipari országokkal fenntartott jó gazdasági kapcsolatait. Persze hiba volna úgy vélni, hogy Thatcher és más NATO-kormányfők látogatásai alkalmasak arra, hogy fellazítsák Budapest külpolitikai hűségét Moszkvához. Magyarország büszke arra a szabadságra, amelyet gazdasági és társadalmi területen szerzett, de nem nagyon szereti, ha túl nagy nyilvánosságot kapnak ezek a vívmányok\”

Meg kell említeni, hogy Kádár János volt az első kelet-európai kommunista vezető, aki ellátogatott a pápához - másfél évtizedes szívós előkészítő munka előzte meg ezt a találkozót. Kádár és VI. Pál pápa biztosította egymást, hogy tovább kívánják építeni ezt a kapcsolatot.

(Berecz János, aki Kádár kíséretéhez tartozott, megemlíti, hogy az audienciát fél órára tervezték, de több mint egy teljes óráig tartott. Aztán végre kinyílt az ajtó:

„... A pápa két kézzel fogta Kádár jobbját, *az* istennek sem akarta elengedni, erre Kádár bal kezével finoman megveregette a pápa jobb karját:

- Hát, Szentatyám, hallotta, hogy tengernyi gondom van, de meg kell mondjam, magát sem irigylem!

Erre a pápa égnék emelte a kezét és ha nehezen is, de útjára engedte a vendégét.”)

Minden nyitottsága ellenére Kádár János nem tűrte el, hogy a nyugati kommunista pártok vezetői megpróbáljanak beleszólni a magyar belügyekbe. John Gallon, az angol kommunista párt főtitkára budapesti látogatása során megjegyezte:

- A magyarországi leszámolások nem voltak méltók az igazi kommunistákhoz.

Kádár János nem bocsátkozott vitába vele, csak any-nyit kérdezett:

- Ön mikor lépett be a pártba?

- 1936-ban.

- Én 1935-ben. Nagyjából ugyanannyi időt töltöttünk a mozgalomban. Ez alatt hány pofont kapott a rendőrségen?

- Egyet sem.

- Én ötvenig számoltam, aztán abbahagytam. És hány évet töltött börtönben?

- Egyet sem.

- Én mindent összevetve hat és felet. Ezt tessék előbb bepótolni, aztán majd tovább beszélgetünk.

Külföldön jártában is elkerülte az elméleti vitákat a testvérpártokkal. Feljegyezték, hogy valaki egyszer egy Lenin-idézettel próbálta Kádár fejére olvasni valamilyen tévedését.

- Mit gondol? - kérdezte - Ha élne, mit csinálna a maga helyében?

- Nem tudom, de annyi biztos, hogy nem idézgetné a saját harminc évvel ezelőtti írt cikkeit.

„Kádár korrekt és következetes irányvonalával nemcsak a maga tekintélyét növelte, de elérte azt is, hogy Magyarországot a szocialista táboron belüli legszabadabb és legvirágzóbb országként tartsák számon” -vélekedtek a külpolitikai elemzők.

A világsajtó hangos volt a „magyar gazdasági csoda” dicséretétől, a tudósítók ilyesféle pesti vicceket idéztek:

„Nixon és Brezsnyev csúcstalálkozóra tart, és elhívják magukkal Kádár Jánost is. Egy oszlopban halad-

nak, külön-külön kocsiban ülve. Egy útkereszteződéshez érve Brezsnyev utasítja a sofőrjét:

- Irányjelző balra, kanyar balra! Nixon

így szól:

- Irányjelző jobbra, kanyar balra! Kádár

pedig így szól:

- Irányjelző balra, kanyar jobbra!"

Más nyugati lapok arról számolnak be, hogy a bürokratikus abroncsok lazulása tényleges alkalmat adott a vállalkozások kibontakozására az országban. Kádár János a menedzserek egész nemzedékének tette lehetővé, hogy bizonyíthassanak. Egy-egy kiemelkedő vezető egyéniség nem csak az általa irányított gyárat vagy mezőgazdasági nagyüzemet emelte európai rangra, hanem a várost vagy a községet is maga körül. Például Horváth Ede egyszerre fejlesztette a Rába Műveket és Győrt, Borovszky Ambrus a vasművet és Dunaújvárost, Szabó István a „Vörös Csillag” termelőszövetkezetet és Nádudvart.

A valóságban azonban többször is súlyos fenyegetések bontakoztak ki, vegyünk egy példát a későbbi évekből:

„...A klasszikus kádárizmus az 1973-74-es első olajválsággal roppan meg, amikor világossá vált, hogy a rendszer sem egymagában, sem a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsával és ezen belül a Szovjetunióval együtt sem tud versenyképesen helytállni a termelés és a szolgáltatások piacán - írja Lengyel László. - Feltevésem szerint a kádári rendszer még mindig fennmaradt volna válságokon keresztül is, ha a nyolcvanas évek elején nem következik be a második olaj-sokk.”

1981-82-ben az ország sokkal kedvezőtlenebb finansiális helyzetbe került, mint 1956-ban, mikor viszony-

lag szerényebb kifizetések és tartalékképzések voltak folyamatban. Az 1980-as évek elején egy világmozgás alakult ki, mely a szocialista országok egész tömbjét válságba sodorta.

Korábban szinte korlátlanul lehetett nyugati kölcsönöket szerezni, „olcsó” volt a pénz, inkább az volt a baj, hogy a keleti országok nem találtak megfelelő, valódi hasznot hozó beruházásokat, most azonban elzárták a „dollárcsapokat”, sőt visszaszivattyúzták a már kihelyezett pénzt is. Számos szocialista országbeli bankból a nyugati ügyfelek kivonták a betétjeiket, ennek következtében Lengyelország, Románia, Vietnam csődbe ment, Kuba sem tudott fizetni.

A magyar gazdasági egyensúly is felborulással fenyegetett. Elsőként az önmagukat menteni próbáló szocialista országok hívták haza nálunk elhelyezett pénzeiket, de a nyugatiak is egyre fokozódó mértékben választották ezt a megoldást. A Magyarországgal kapcsolatos kedvező megítélés szertefoszlott, a nemzetközi sajtó már öt tippelte a következő feldőlő dominónak.

A Magyar Nemzeti Bank számot vetett a helyzetével, úgy ítélte meg, hogy két hétre-egy hónapra elegendő tartalékkal rendelkezünk, a további fennmaradáshoz legalább hatszázmillió dollárt kell szereznünk.

Többféle megoldás is kínálkozott. Legegyszerűbbnek a csőd bejelentése látszott, de ez a már ismert példákat tekintve semmi jót sem ígért. Láthattuk a román mintát, ott az önerőre való támaszkodás diktatúrához és gazdasági szükségállapothoz vezetett. Magyarországon aligha lehetett volna keresztülvinni, nemcsak a szükséges elvi és főleg rendőri feltételek hiányozta hozzá, de szöges ellentétben állt volna a kádári alap-

gondolattal, mely az életszínvonal folyamatos emelését tűzte ki céljául.

Ugyanilyen kevés sikerrel kecsegtetett egy esetleges segítségkérés a Szovjetuniótól, mely a saját problémáival is alig boldogult. Harmadik esélyként kínálkozott a hitelfelvétel egy nyugati banktól, de ha valamilyen véletlen folytán találtak volna is egy megfelelő tőkeerejű csoportot, az minden valószínűség szerint visszaél monopolhelyzetével, a kapcsolódó feltételek szálaiból olyan hálót fon, amely mintegy az ország „társtulajdonosává” teszi, és tetszése szerinti kedvezményeket követelhet magának. Az orvosság keserűbb lett volna magánál a betegségnél.

Akárcsak az 1956-os válság idején, Kádár János most is a „magyar devizafejedelemhez”, Fekete Jánoshoz fordult. O továbbra is világszínvonalú tekintélynek számított, személye körül legendák sokasága keringett. Az 1970-es évek második felében állítólag Tokióban aláírt egy ötszázmillió dolláros kölcsönfelvételt, és a következő nap délelőtt 9 órakor már át is irányította egy korábbi kölcsön törlesztésére.

Fekete nem titkolta Kádár János előtt, milyen bonyolult feladatot jelent a helyzet megoldása. Megismételte, hogy elmúlt az „olcsó kölcsön” időszaka, sőt maguké a kölcsönöké is, egyetlen kiutat látott: be kell lépnünk a Nemzetközi Valutaalapba. Ez a szervezet még a II. világháború vége felé alakult, szabad keretekkel működött, 1944-ben a Szovjetunió is aláírta a parafált alapító szöveget, bár aztán meggondolta magát, és mégsem lépett be. Lengyelország viszont egy időre csatlakozott hozzá, és csak később szüntette meg a tagságát. Kádár már magától a gondolattól is megdöbbsent:

- Muszáj?

- Igen. De úgy kell csinálnunk, hogy senkinek sem szólhatunk róla előzőleg.

- De a külügyminiszter aláírása nem kell hozzá?

- Ez olyan, mintha egyenest Moszkvának üzennénk.

Fekete János végül olyan megbízólevelet kapott, amely felhatalmazza, hogy a magyar kormány nevében pénzügyekről tárgyalhasson. Kádár egy pillanatra eltűnődött:

- Egy ilyen papírral akár el is adhatja az országot!

- Igen, de maga is tudja, hogy nem adom el. Kádár végül is beleegyezett. Fekete úgy utazott ki

Washingtonba, hogy senki sem tudott a küldetéséről. Annak a nagy nemzetközi hotelnek, ahol megszállt, minden szobája „be volt technikázva”, vagyis lehallgatókészülékkel volt ellátva - kivéve az igazgató irodáját. Fekete ide kérte be magát, és felhívta Tom Clau-sent, a Világbank akkori elnökét és De Larosiére-t, az IMF főigazgatóját. Mindketten ugyanazt a kérdést tették fel Feketének:

- Miért jöttél?

- Be akarok lépni.

A szándéknyilatkozatát az alapszabályok szerint elfogadták, de ez nem jelentett azonnali felvételt, ezt a közgyűlésnek kellett eldöntenie. Tíz órakor Fekete aláírta az IMF-be való jelentkezését, 11 órakor a világbankit. Közben arra is jutott ideje, hogy megnézze az 1944-es alapító levelet, melyen szerepelt Szoldatovnak, a Szovjetunió akkori megbízottjának aláírása is, ezek után megnyugodva szignálta.

A hírt idővesztés nélkül nyilvánosságra kellett hozni, hogy megerősítsék a magyar gazdaság iránt megingott bizalmat. Két órakor összeült a Központi Bizottság, Kádár János bejelentette az eseményt. A ked-

vező hatások azonnal megmutatkoztak, leálltak a betét-visszavonások.

Nem maradt el a szovjet felelősségre vonás, de Kádár mosta a kezeit: az elindult folyamat már visszavonhatatlan, különben is az egykori szovjet példát követték az aláírással. Elutasító magatartásában némi sze-mélyes-indulati elem is közrejátszott, Huszár Tibor idézi az ügyben közreműködő Pulai Miklós közgazdász háttérelemzését:

„...Kihasználtuk, hogy Kádárt akkoriban nagyon megsértették a szovjetek. Kádár a Krímben nyaralt, ott találkozott Brezsnyevvel meg a többiekkel, akik semmit sem mondtak neki, de mire hazaért Magyarországra, az asztalán talált egy levelet: a következő tervidőszakra szóló évenkénti hat és fél millió tonna olajszállítást másfél millió tonnára csökkentik...”

A nemzetközi pénzügyi szervezetekbe való jelentkezés nem oldotta meg az aktuális fizetési gondokat. Bár minden tagország támogatta a felvételünket, a szabályok szerint pénzt csak egy fél év múlva lehetett igényelni - a 600 millió dollárra viszont azonnal szükség volt. Fekete ismét elutazott Bázélbe, a Nemzetközi Fizetések Bankjánál (BIS) próbált áthidaló kölcsönt szerezni. A pénzintézet vezetői azonban elzárkóztak a kérés elől, mert egy ilyen döntéshez már kancellári döntés volt szükséges. A német szövetségi köztársaságbeli ismerősei is a kormányfőhöz utasították.

Fekete megpróbált audienciát kérni Helmut Schmidt-től, de az tüdőgyulladással feküdt otthon. A magyar bankár megkereste Kővárit, a bonni nagykövetünket, hogy próbáljon meg kieszközölni számára egy rövid, akár tízperces fogadást. Maga is meglepődött, mikor igenlő választ kapott, Schmidt azt kérte, hogy este tíz órakor jöjjön el hozzá.

Fekete János a nagykövet kíséretében bejutott a szigorúan őrzött rezidenciára. Schmidt még korábban ismerte Őt, mégis méltatlankodva kérdezte:

- Mit akar tőlem? Nem látja, hogy milyen állapotban vagyok?!

- Csak azért mertem Önhöz fordulni, mert nem maradt más reményem. 600 millió dollárt kértem a BIS-től és ők ezt elutasították, ha nem kapjuk meg, akkor a jövő héten csődbe megy Magyarország. Holnap reggel még egyszer tárgyalok a Bankkal, arra kérem Ont, utasítsa őket, hogy adják meg nekünk ezt a pénzt.

Schmidt nem adott azonnal igenlő választ, ehhez beszélnie kellett Matthöf érrel, a pénzügyminiszterével, de egy feltételt eleve kikötött. Mivel a lengyel események miatt felerősödött a német kormány kelet-európai politikájának a bírálata, okvetlenül szüksége volt egy látványos pozitív lépésre.

- Fekete úr, beszélje rá Kádár Jánost, hogy jöjjön el Bonnba egy hivatalos látogatásra, mert ezzel igazolni tudnám, hogy a mi politikánk szilárd alapokon áll, a bensőséges jelleget pedig az hangsúlyozná, ha magával hozná a feleségét is.

Fekete beszámolt az ajánlatról, Kádár megdöbbenve fogadta:

- Mi az?! Maga úgy árul engem, mint egy utcalányt?!

Az első titkár végül is elfogadta a meghívást - később, 1982 áprilisában került rá sor. Helmut Schmidt is állta a szavát: még azon az estén felhívta a Bundesbank elnökét, közölte vele, hogy ezt a pénzt össze kell adniuk a különböző nemzeti bankoknak, és a német szövetségi bank elsőnek tegye le az asztalra a maga részét. A vállalkozáshoz aztán csatlakoztak a belgák, hollandok, dánok és számos más ország.

Az utolsó húszmillió dollár összeszedése ment a leg-

nehezebben. A BIS devizahitel-osztályának vezetője megkötötte magát, hogy neki egyelőre csak 580 millióra van jóváhagyása, és ilyen körülmények között nem kezdheti meg a folyósítást. Fekete egyelőre beírta volna 100 millióval, mert így elkerülhető lett volna a magyar államháztartás azonnali összeomlása. Leutwi-ler, a BIS elnöke azonban tovább kételkedett:

- Hogy fogják ezt a magyarok visszafizetni?!

Fekete a Nemzetközi Valutaalapra hivatkozott, Leutwiler felhívta a pénzügyi intézetet, ahol megerősítették, hogy a magyarok már aláírták a jelentkezésüket, a felvételi folyamat hat hónapig tart, ha ez lezajlik, megkapják az első hitelt.

- Akkor ez most szerinted rendben van? - kérdezte az IMF vezetőjét.

- Szó sincs róla, még nincs rendben, csak azt tudom garantálni, hogy hat hónappal a felvételük után a kölcsön ügyében támogató javaslatot teszek az Igazgatóságnak.

- És volt már rá példa, hogy tettél ilyen javaslatot és az Igazgatóság visszautasította?

- Nem, ilyen nem volt még, de elméletileg nem lehet kizárni.

Leutwiler kivárta az írásos megerősítést, és Magyarország megkapta az első 100 milliót, aztán a többi pénzt is.

Fekete János természetesen nem kerülhette el, hogy pénzügyi manővereiért riportra idézzék Moszkvába. Ott szovjet funkcionárius tárgyalt vele, bankvezetők, belügyisek, sőt, maga Garbuzov pénzügyminiszter is.

- Miért csináltad? - kérdezte Feketétől a vele jó viszonyban levő Garbuzov.

- 5-600 millió dollár kellett az országnak, ti adatok volna?

-Egy lóf...t. Olyan szegények vagyunk, hogy a cipőnk mellett járunk.

-Akkor inkább én kérdezek tőled. Miért nem próbálkozol te is valami hasonlóval?

- Azt hiszed, hülye vagyok? Holnap kirúgnak, nem lesz állásom, kocsim, dácsám, hagyjál békén.

Nem sokkal később szovjet közgazdászok jelentek meg Feketénél, puhatolóztak: milyen módon lehetne belépni az IMF-be.

XXI.

1961 decemberében a Hazafias Népfront Országos Tanácsának ülésén mondta ki Kádár János először azt a mondatot, amely később a nevével jelzett rendszer alapvető jelszavává vált: „aki nincs ellenünk, az velünk van”.

Nagyjából akkorra fejeződött be a retorziók sorozata a munkástanácsok felszámolásától az utolsó halálraítélt felkelők kivégzéséig, megkezdődtek az előkészületek az általános amnesztia bejelentésére.

Kádár János nem minden elégedettség nélkül vehette tudomásul, hogy beigazolódnak a „nagy pipájú - kevés dohányú” humán értelmiséggel kapcsolatos fenntartásai - különösen a művészekre vonatkozóan.

Hamarosan összeomlott az „írósztrájk” is, a népi írók vezéralakjai sorra retiráltak. Veres András irodalomtörténész idézi Németh László Moszkvában elmondott pohárköszöntőjét, melyben így emlékezett meg az 1956-os felkelésről:

„...Aztán bekövetkezett a szerencsétlenség, amelyet már az első percben vigyázatlanságból eredő robbanásnak éreztem. Az előző években sok olyasmi történt másokkal, velem is, amit másnak, mint méltányosságnak nem tudtam érezni, mindezt azonban sohasem írtam sem a szocializmus, sem az orosz nép rovására...”

Németh László átvette a Kossuth-díjat Kádár János kezéből, majd 1961-ben a Munka Érdemrend Arany

Fokozatát is elfogadta. Az ő példája nyomán Illyés Gyula is kiállt a Kádár-rendszer mellett. Ők ketten szervezőként működtek közre annak a nyilatkozatnak a létrejöttében, melyben 200 (!) magyar író tiltakozott az ellen, hogy az ENSZ megtárgyalja a magyar kérdést az úgynevezett „ötös bizottságnak a forradalomról és annak elfojtásáról készített jelentése alapján” - idézi Veres András.

Kádár János munkabékét kötött az addig háttérbe szorított tudósokkal, orvosokkal, mérnökökkel, néhányan közülük soha nem képzelt karriert futottak be. Péter János egykori református püspök, a volt kisgazdapárti köztársasági elnök Tildy Zoltán hajdani titkára előbb a Kulturális Kapcsolatok Intézetének élére került, később külügyminiszterré avanszált.

Határozatban mondták ki, hogy a pártonkívüliek bármilyen funkciót betölthetnek - párttiszséget kivéve -, és semmilyen hátrányt nem jelenthet, ha valaki nem kíván belépni az MSZMP-be. Ez az állásfoglalás még akkor is sokat jelentett, ha a gyakorlatban sokszor elvárták, hogy a magasabb állásokra pályázók rendelkezzenek „vörös könyvvel”.

1962-ben hivatalosan is eltörölték az egyetemi felvételiknél addig alkalmazott osztály szempontokat. Az egykori „kizsákmányolók-burzsoák” gyerekeinek alig volt esélyük a bejutásra, már a jelentkezési lapjukat is az „osztályidegen” származást jelző „X” betűvel látták el, és ez mintegy andráskeresztként el is zárta az útjukat. Ez a szelekció különösen olyan úgynevezett elvi szakokon érvényesült, mint amilyen a magyar tanári, történeti vagy közgazdász pálya.

Kádár esélyeket adott a beilleszkedésre a Moszkvából hazatérő vagy az eseményeket itthon „kidekkoló” Rákosi-féle párt- és állami apparátus tagjainak is. A Köz-

ponti Bizottság 1962-ben közölte azt a határozatot, hogy a volt vezetők nem tölthetnek be jelentősebb beosztást. Gerő Ernő ugyan továbbra is fordításból tartotta fenn magát, de Andics Erzsébet egyetemi katedrát kapott, Hegedüs András tudományos kutatóként helyezkedett el, Piros László, az egykori belügyminiszter pedig a Szegedi Szalámigyár vezérigazgatójaként dolgozott tovább. Még Péter Gábor is kapott egy részmunkaidős könyvtárosi állást.

Kádár tudta, hogy a kialakult nyugalom ideiglenes és bármelyik pillanatban felborulhat, különös figyelmet fordított arra, hogy megakadályozza bármelyik csoport vagy réteg előnyszerző próbálkozásait.

Ebbe a folyamatba tartozott vitája, majd szakítása Marosán Györggyel. Marosán lendületes, olykor demagóg stílusa fölött végképp eljárt az idő, behatárolt intellektusa folytán hiányzott belőle az a képesség, hogy váltani tudjon, új ismereteket szerezzen. Marosán változatlanul a második számú vezetőnek hitte magát, de a kibontakozó reformok világában mind távolabb került a hatalom felsőbb köreitől. Kádárhoz fűződő kapcsolata is meglazult, ennek apró, de sokatmondó jeleként kimaradt a megszokott kártyakompániájából is.

Számos példa bizonyítja, hogy az első titkár káderügyekben rendkívüli óvatossággal és körültekintéssel járt el. Mikor úgy döntött, hogy leváltja Ábrahám Kálmánt az építésügyi miniszter posztjáról, titkára szerint 31 emberrel konzultált az ügyben. A Politikai Bizottság néhány tagja egyszerűen szélnek engedte volna Ábrahámot, kezdjen magával, amit tud, de Kádár ebbe nem egyezett bele.

-Olyan nincs, hogy valaki évekig dolgozik döntő hiba nélkül, aztán egyszer csak levágjuk a fejét. Egyébként annak idején éppen ti javasoltátok a kinevezését.

Minimum államtitkári rangot kell most adnunk neki. [Ha jól tudom, Ábrahám Kálmánt végül az Országos Természetvédelmi Hivatal elnökévé nevezték ki. -M. Gy.]

Még látványosabb az a mód, ahogy leszámolt Biszku Bélával, aki mind nyíltabban szembeszállt az ő politikai irányvonalával. Eltávolítását már régen elhatározta, nem engedte beleszólni fontos döntésekbe, de még évekig nem távolította el magas beosztásából. Ő maga este nyolc óráig dolgozott, de szótlánul figyelte, hogy Biszku délutánonként veszi az ütőjét és elmegy teniszezni. 1978-ban viszont irgalmatlanul lezárta az ügyét, a korábbi belügyminisztert - központi bizottsági titkárt nyugdíjba küldte, és a SZOT Számvizsgáló Bizottságának elnökévé nevezte ki, ezzel gyakorlatilag a nullára lefokozva őt.

Marosán esetében különös türelmet tanúsított, mindeképpen elkerülte volna a nyílt szakítást. Felfogásukban sok volt a közös vonás: feltétlen ragaszkodásuk a munkásosztályhoz, gyanakvásuk az értelmiség iránt, puritán életfelfogásuk és így tovább. Kádár János változatlanul emlékezett rá, hogy vállat vállhoz vetve harcoltak a Horthy-rendszer, majd a Rákosi-klikk ellen, szinte ugyanakkor kerültek börtönbe, a felkelés leverése után is együtt dolgoztak a szocialista rendszer újjáépítésén.

A robbanékony, magamutogatásra hajlamos Marosán vitte kenyértörésre a lappangó ellentétet. 1962 szeptemberében egy levelet küldött Kádár Jánosnak, majd egy beadványt a párt Központi Bizottságának. Az első titkárnak bejelenti:

„...A Veled való munka- és életviszonyom megromlott, ezt nehezen viselhetem el... egyes politikai bizottsági tagokkal már sem együtt dolgozni, sem egy asztal-

nál ülni nem tudok" - emeli ki a szövegből Sípos Levente történész - „az emberek már Kádár-klikkről beszélnek. A hatalom csúcsán elfogadod-e még az emberek jelzéseit, a figyelmeztetéseket? Nem mernék igennel felelni!... Egyedül Te tudod összefogni a jelenlegi vezetőket teremtő munkára. De azért meg kell mondanom: úgy, ahogy most vezetsz és ahogy a környezeted cselekszik, nem jó...”

A Központi Bizottsághoz intézett beadvány még keményebb hangot üt meg, kiáll sorstársai, az 1956. november 4-e után hatalomba lépett vezetőgarnitúra védelmében:

„... A mostani vezetésnek nem szabad addig eljutnia, hogy türelmét elveszítve megbízható, hűséges és fejlődőképes embereit - miután felhasználta őket s velük célt ért - szélnek eressze... Ahhoz, hogy Kádár elvtárs ma elismert vezető, nekem sok közöm van! Elismertségében az én munkám eredménye is bőven benne van" - ismétli meg a már sokszor hangoztatott érveit.

Marosán Kádár szemére veti, hogy az utolsó években személyi kultuszt alakított ki maga körül - szokásához híven nem válogatja meg a szavait:

„... Úgy látszik, belátták, hogy mi csak úgy haladhatunk előre életünk minden vonalán, hogy ha egyedül Kádár elvtárs tud mindent. Belátták, hogy az a helyes, ha egyedül Kádár elvtárs gondolkodik. Ez a vezetés néha úgy fest, mintha mi valamennyien iskolás gyerekek volnánk. Ilyen vezetési módszerrel juthatnak el ahhoz a nézethez, hogy csak egyetlen okos, ügyes, bátor és művelt emberünk van - egy ember, aki mindenhez mindenkinél jobban ért... a párt politikáját egyetlen személy csinálja, egy olyan elvtárs, aki fokozatosan és szívós következetességgel ráfekszik a kollektívára...”

A beadvány hangja egyre provokatívabbá válik:

„...Ma már szép számmal vannak olyanok, akik félnek Kádár elvtárssal találkozni... Az utóbbi időben - sajnálatos - Kádár elvtárs goromba és cinikus... Ha valaki netán elvét egy szót, már gúny tárgyává teszi. Igaz, utána azt szokta mondani, hogy csak tréfált. De nem mindenki szereti az olyan tréfát, ami sértő. És a másik véglet: ha Kádár elvtárs bármit mond, netán káromkodik, akkor is mosolyogni illik, sőt, kell... S, ami nem kevésbé hiba: nem viseli el a kritikát - de nem is bocsátja meg... ki fogja már egyszer megmondani, hogy senki nem beszél, nem fecseg annyit a pártban, mint éppen Kádár elvtárs... Kezd túlságosan szubjektív lenni s nem elég, hogy indokolatlanul sértegeti az embereket, sértéseit tetézi azzal is, hogy nem bízik bennünk, azt kezdi hinni, hogy valami csak akkor készül el jól, ha azt ő csinálja és csak úgy jó, ahogy ő képzei el...”

Beadványában Marosán nemcsak Kádár személyét kritizálja, de azt is állítja, hogy egy zárt vezetői klikk alakult ki körülötte. Biszku Béla, Sándor József, Szirmai István nevét említi, de ide sorolja Gáspár Sándort, a Központi Bizottság titkárát - felindulásában egy táborba sorolva az első titkár bizalmasait és párton belüli ellenlábasait.

„...Szirmai, amikor már nyeregben érezte magát, kezdett megváltozni, minél feljebb jutott, annál fölényesebb, annál cinikusabb és másokat lenéző lett...”

...A mégnyert hatalom Biszku elvtársnak a fejébe szállt. Megfigyelhető, Biszku hogyan változik meg napról napra, hogy válik fölényessé, pökhendivé...”

Bár az említettek egyikével-másikával személyesen is találkoztam, nem veszem magamnak azt a bátorságot, hogy eldöntsem, Marosán vádjai a valóságot tük-

rözték-e, vagy a rajta esett sérelmek miatt fakadt ki. Annyi bizonyos, hogy végül - levonva a következtetéseket - bejelentette a lemondását.

Kádár valóban nehezen viselte el a bírálatokat, a szembeszegülést akarataival, egy őszinte híve kis malíciával jegyezte meg róla:

- Kádár elvtárs jól bírta a kritikát - főleg ha dicsérték.

Általában keményen visszavágott, ha valaki alapvető elvi kérdésekben lépett fel ellene. Kőből József egykori illegális kommunista létére is kimaradt a Központi Bizottságból, mert nem vállalt funkciót november 4-e után. Kádár azt is Kőből szemére hányta, hogy később is tartotta a kapcsolatot a jugoszláv követségre menekült Nagy Imre-csoporttal, amely a reménytelen helyzetben küszködő MSZMP-t csak „Kádár-frakciónak” nevezte. Kádár tőle szokatlan személyeskedéssel évekig nem engedte, hogy Kőből értelmiségi állásba helyezkedjen el.

Most nem kis erőfeszítésébe kerülhetett, hogy ne vegye fel a Marosán által elébe dobott kesztyűt. Nehéz volna megítélni, hogy a felesleges konfliktusokat akarta-e elkerülni, vagy úgy érezte, tartozik annyival régi harcostársának, hogy megpróbálja tisztázni vele az ügyet.

„...Magamra vettem annak felelősségét, hogy egy ideig még a Politikai Bizottságnak sem teszek jelentést, megkísérlem Marosán elvtársat meggyőzni arról, hogy jöjjön be, végezze munkáját tovább, úgy, mintha semmi sem történt volna...”

Kádár ismerte annyira Marosánt, hogy tudja, nem lehet eltéríteni szándékaitól, de megpróbálta legalább ^arra rábeszélni, hogy enyhébb formában fogalmazza ^aeg a mondanivalóját. Hosszas egyeztetés után Ma-

rosán ezt a kompromisszumot is elutasította. Kádár nem tehetett mást, szabad folyást engedett az eseményeknek, de önmagában már eldöntötte a szakítást. Észrevételeket fűzött Marosán beadványához, ezeket a Politikai Bizottság a magáévá tette és a saját álláspontjaként juttatta el a bejelentőhöz.

„...Amennyiben fenntartja a beadványát, az ügyet a Politikai Bizottság a Központi Bizottság elé terjeszti. Egyidejűleg közli Marosán elvtárssal, hogy miután a viselt tisztségeire a KB választotta meg, felmentést is csak az adhat alóluk. Ennek megfelelően a KB újabb határozatáig a tisztségeivel összefüggésben semmilyen változtatás nem történhet. A Bizottság nyomatékosan figyelmezteti Marosán elvtársat a beadványával kapcsolatos ügyben a kötelező szigorú titoktartásra...”

Marosán újabb beadványokkal próbálta védeni az igazát, de ezeket a Központi Bizottság, „mint alaptalan és pártellenes okmányokat, teljes egészében elutasította és pártszerűtlen eljárását elítéli”. Marosánt felmentették vezető párttisztségei alól, és javasolták nyugdíjazását. Sipos Levente tanulmányában felsorolja a nyugalomba vonulás kondícióit:

„...formálisan az Elnöki Tanács alelnöke maradhat a választásokig, ha e minőségében nem fejt ki tevékenységet. Országgyűlési mandátumát tartsa meg, az új választásokon jelölése függjön addigi magatartásától. A törvényesen járó 6500 Ft nyugdíjat kapja. A Sarolta utcai lakásból a pártközpont költöztesse kisebb lakásba. Gépkocsihasználatra nem jogosult... A Központi Állami Kórházat ő és a családja továbbra is igénybe veheti...”

Ezek a feltételek megfeleltek a nyugdíjba helyezés általános szabályainak, mely alól az ország egykori második emberének számító Marosán sem bizonyult

kivételnek. Mint ahogy a gimnáziumban tanult Vergi-liusz-öveg mondja:

„- Migrate veteres coloni!" - távozzatok, öreg harcosok!"

A félreállított vezető visszavonult a magánéletbe, naponta járt uszodába, továbbra is énekelt egy munkásdalárdában. Nekikezdett önéletrajza megírásának, sorra jelentek meg az egyes kötetek, Kádár sem emelt kifogást ellene. Az előbeszédben oly hatásos Marosán az írott szóval nehezen boldogult, Kardos György, a Magvető Kiadó igazgatója szinte sorról sorra fogalmazta át a szöveget.

Maga Kádár János sohasem fordította energiáját arra, hogy már lezárt ügyeken töprengjen, de a túlbuzgó állambiztonsági szolgálat továbbra is rajta tartotta a szemét Marosánon. Ebből egy emlékezetes botrány is kerekedett. Marosán épp a Rákóczi úton sétált, mikor észrevette, hogy egy civil ruhás nyomozó követi. Vissz-szafordult, megragadta a zakójánál fogva, és a falhoz csapdosta:

-Hogy mersz te kémkedni utánam? Mondd meg annak, aki utánam küldött, hogy dögljön meg!

A nyomozót állítólag alig tudták kiszedni a kezéből. Marosán 1965-ben kilépett az MSZMP-ből, de továbbra is gyakran hallatta a véleményét. 1968-ban helyeselte a csehszlovákiai bevonulást, viszont nem értett egyet az új gazdasági mechanizmussal. Az évek múlásával lehiggadt, néha találkozott Kádár Jánossal, és 1972-ben a párttagságát is helyreállította.

Szakszervezeti munkát végzett, előadásokat tartott, külföldi körutakra vállalkozott, ahol mint egykori szociáldemokrata vezető, megpróbálta szorosabbra fűzni Magyarország kapcsolatait a nyugati szociáldemokrata pártokkal.

Míg Kádár Jánost a kegyes halál megkímélte attól, hogy végig kelljen néznie a szocialista rendszer összeomlását - ennyit mindenképpen megérdemelt a Sorstól -, Marosán György tanúja volt a rendszerváltásnak. Az MSZMP felbomlásánál a Munkáspártot választotta, de gyakorlati tevékenységet nem végzett benne. Hamarosan végképp ki is maradt, a szállongó pletykák szerint azért, mert egyszer elfelejtettek autót küldeni érte. 1992-ben, 84 éves korában fejezte be hányatott, ellentmondásokkal teli életét.

Az MSZMP tagságának társadalmi összetételét tekintve mind kevésbé felelt meg a nevében hordozott „M”-nek, vagyis a „munkás” meghatározásnak. Csak minden negyedik párttag tartozott ebbe a kategóriába, soraiban mind több alkalmazott és szellemi foglalkozású akadt. A Komócsin, Gáspár, Biszku vezette úgynevezett munkás ellenzék mindenképpen meg kívánta akadályozni, hogy az értelmiség túlsúlyba kerüljön. Nem akarta tudomásul venni azt a természetes folyamatot, hogy a technikai fejlődés a fizikai dolgozók részarányának rohamos csökkenésével jár - és a megmaradó réteg sem szívesen foglalkozik a politikával. A Komócsincsoport minden eszközt bevetett, hogy leállítsa ezt az irányzatot, elsősorban a tagfelvételt szigorították meg, Pozsgay Imre ír le egy jellemző példát:

„...Az Állami Operaházban egy világhírű tenornak semmi esélye nem volt, hogy az MSZMP tagja legyen, mert csak szaporította volna az értelmiség számarányát. Viszont az Operaház kazánfűtője jogosan felvehető az MSZMP-be, mert javítja a párt összetételét és közelíti alapeszméjéhez, a munkásosztály pártjának gondolatához...”

A helyzetet néha már szánalmas módszerekkel próbálták kozmetikázni, például az országgyűlési választások előtt a jelöltek listáján Aczél György is „munkás”-ként szerepelt.

Kádár János nem tudott és nem is akart megszabadulni eredendő nosztalgiájától a munkásosztály iránt, de messzebbre látott, mint a „baloldali ellenzék”. Felmérte a társadalomban lezajló folyamatok irányát, és mind több értelmiségit vont be az ország irányításába. A korszak szellemének megfelelően ez az elgondolás is előre meghatározott arányszámok alapján valósult meg, a tudósok például 5-6 százalékkal képviseltették magukat a vezetésben. Márta Ferenc kémiaprofesszor a Magyar Tudományos Akadémia egykori alelnöke a kiválasztottak közé tartozott, 15 évig volt tagja a Központi Bizottságnak.

Kádár tudatában volt annak, hogy csak négy polgárit végzett, meg sem próbált mindentudónak mutatkozni, fontos döntések előtt kikérte a szakértők véleményét, Mártához is többször fordult tanácsért.

„- .. Mondta, hogy megy a Szovjetunióba - nyilatkozta a professzor Gál Jolán újságíróknak -, és a Szovjet Tudományos Akadémiát jelölték ki neki, mint meglátogatandó helyszínt. Előtte érdeklődött Mártától. - Maga szerint mit kérdeznek ott az akadémikusoktól?

- Kérdezze meg, hogy a katonai kutatások miért mennek át a közhasználatba olyan lassan? Tapasztalatból tudom, hogy a katonai kutatásokra mindig van pénz, szinte számolatlanul. Nyugaton sokkal gyorsabban hasznosítják a kutatások eredményét a civil szférában is, hogy igazán megtérüljön a befektetés.

Amikor visszajött a látogatásról, mondta nekem:

- Maga jó helyzetbe hozott engem a javaslatával, a kérdéstől elállt a szavuk, alig tudtak megszólalni, annyira meglepte őket!"

Márta más alkalommal is elbeszélgetett az első titkárral.

- „Vallásos megszállottság élt benne a szocializmus

íránt, és ez gyakran türelmetlenségbe torkollott. Kifakadt azon, hogy a szocialista ipar háromszoros alapanyagból, háromszoros anyagfelhasználással sem tud olyan minőségű árut előállítani, mint a kapitalisták, és ennek az emberek isszák meg a levét, nyomott hangulatban kérdezte:

- Elhatározott dolog, hogy a szocializmusban rossz-szabbul kell élnünk. Csak a magántulajdon lehet a hajtóerő?

- Nézze, Kádár elvtárs, a fizikai rendszerekben kétféle erőt ismerünk: a kényszererőt - ez az egyensúlyt biztosítja, és a hajtóerőt. A hajtóerő csak akkor érvényesül, ha a rendszerben különbség van, vagy különbséget viszünk bele, például magasabb, illetve alacsonyabb vízoszlop formájában. Ha nincs különbség, a rendszer nem végez munkát. Ugyanez vonatkozik a társadalomra is, ha valaki nagyot lendít az ország szekerekén, keressen többet, mint mások, én nem irigylem Rubik Ernő millióit. A szocializmusban nem kell attól tartanunk, hogy a pénz kizsákmányoló vagyonná válik.

- Nagyon sok mindent meg kellene valósítanunk, de egyelőre lehetetlen.

- Minden kofa okos a piac után - mondja Márta professzor -, így kellett volna, úgy kellett volna, de az az igazság, hogy Kádárnál többet senki sem tett akkoriban. Márpedig ha valaki egy adott történelmi korban adott feltételek között valamit a legjobban végzett el, azt utólag is illik bajnoknak elismerni."

A párton belüli konfliktusok ideiglenes elsimultával az általánosnak mondható amnesztiával és az egyéb, enyhülést célzó intézkedésekkel kialakult egy olyan társadalmi összhang, mely lehetővé tette a nemzetgazdaság fokozatos átalakítását.

Az előkészületek hosszú évekig tartottak, különféle tabukat kellett eltörölni vagy megkerülni. Egy, legalább részben piaci alapokra épülő gazdasági rendszernek még a fogalma is eretnkségnek számított az akkori Magyarországon.

„...A »piac« és a szabad verseny hallatán eszembe jut egy amerikai szólásmondás: »mindenki magával törődjön, isten úgyis törődik mindnyájunkkal!« - mondta az elefánt, miközben táncolni kezdett a baromfiudvarban a tyúkok között" - nyilatkozta a Politikai Bizottság egyik meghatározó tagja, mások is a társadalmi különbségek növekedésétől tartottak.

Már számos példából láthattuk: a kádári politika arra törekedett, hogy minden területen érvényesüljön az egyenlőség, vagy legalábbis a messzemenő méltányosság. Aczél György egy francia újságíróval folytatott beszélgetésén így jellemezte ezt az állapotot:

„... A gazdasági és politikai vezetők, illetve a munkások jövedelme közötti különbség lényegesen kisebb, mint Franciaországban... A vezetők családjaiban az egy főre jutó jövedelem átlagosan 35 százalékkal magasabb a munkáscsaládoknál. Egy miniszter fizetése annyi, mint egy nagyon jól képzett vájár jövedelme. Sok esetben a vezetők nem érik el azt az életszínvonalat, amelyre eredeti szakmájukban megmaradva számíthatnának. ...

Most pedig a kiváltságokról. A vezetők egy részének jár a hivatali gépkocsi. Jogosultak annak a kórháznak az igénybevételére is, ahol külföldi diplomátákat és a volt ellenállókat kezelik. Ha orvosi kezelésre megyek, nagyobb esélyem van arra, hogy a professzor mindjárt fogad, s ha be kell feküdnöm, különszobát kapok. Viszont ugyanazt, ugyanott és ugyanannyiért vásárolunk, mint bárki más Magyarországon..."

Akkoriban terjedt el Gyilasz Milovan jugoszláv politikus elmélete, mely szerint a szocialista országokban a párt- és állami vezető elit egy új osztállyá szerveződik. Ez az osztályok minden ismervét felmutatja, például a kiváltságaik is örökölhetővé válnak. Aczél erre is kitért:

„...A vezető réteg zárt körön belüli újratermelődése és a kasztrendszer a nyugati propaganda kedvenc vesz-szőparipája. Pedig nincs is szükség szociológiai felmérésekre, hogy bebizonyítsa: a leendő vezető beosztású »csemeték« valójában nem a vezetők gyerekei közül kerülnek ki... A magas beosztásba kerülők háromnegyed része fizikai dolgozók családjából származik. Csak egy dolgot hadd mondok ezzel kapcsolatban. Ha túlzás is talán, de tény, hogy 1956 óta egy családnak csak egy tagja nevezhető ki nálunk a kormányba, választható a Központi Bizottságba s természetesen a Politikai Bizottságba is...”

Bármilyen tetszetős is ez a társadalmi téren megvalósuló egyenlőrdi, gazdaságilag egyre inkább vadvédelmi területhez tette hasonlóvá az országot. A „vadak” reflexeibe beleivódott, hogy az erdész mindig hoz nekik annyi kukoricát, szénát és egyéb táplálékot, amenny-nyi elégséges a szolid életben maradáshoz, de többre akkor sem számíthatnak, ha egész nap futnak vagy ugrálnak. Ez a szemlélet csak passzivitást eredményezett, gátolta a termelőerők kibontakozását. A meghirdetett beruházási és termelési programok jelentős részét le kellett állítani, és veszélybe került a legfőbb kádári célkitűzés: a lakosság életszínvonalának folyamatos növelése is.

A szocialista államrend alapvető meghatározó elemeihez sem lehetett hozzányúltni, az állami vállalatoknak továbbra is össznépi tulajdonban kellett maradniuk. A népgazdaság mozgását a továbbiakban is köz-

pontilag irányították, az újdonság abból állt, hogy engedték hatni rá az áruviszonyokat és a piaci aktivitást.

A mennyiségi szemléletet ki kellett egészíteni a minőségi elvárások követelményeinek megfelelően. A tervutasításos rendszerben a munkaerő, anyag, energia és minden más tényező felhasználását pontosan rögzítették, így kívánták elhárítani a piacgazdaságban fellelhető pazarlást, a párhuzamos folyamatokat, az eladhatatlan készletek felhalmozódását.

Ez a spekulatív, a valódi folyamatoktól távol álló szervezés azonban csak annyit ért el, hogy az üzemeket képtelenné tette rá, hogy a megfelelő gyorsasággal reagáljanak a változásokra. A háború előtt, ha a Goldberger gyár tulajdonosa jelentést kapott egy-egy új divatirányzat megjelenéséről, a nyomógépek csak addig nyomhatták a régi mintákat, amíg az épp soros „werk” lefutott, utána azonnal átálltak, egy ilyen váltás az 1960-as évek vége felé már hónapokba tellett. Nem kell külön mondani, hogy ez mekkora versenyhátrányt jelentett. Ezeket az úgynevezett „kilométerárukat” a Szovjetunió és más szocialista országok átvették ugyan, de az égető valutahiány miatt áttörést kellett végrehajtani a nyugati piacokon. Azok a reformok, amelyekre sor került a szocialista tábor országaiban, kevés eredményt hoztak. „Jugoszlávia arra a lovasra emlékeztet, aki túl nagy lendületet vesz és átesik a ló túlsó oldalára - írja egy nyugati elemző. - A Szovjetunió még alig helyezte lábát a kengyelbe, Csehszlovákia elkövette azt a hibát, hogy túl gyorsan és túl hangosan fújta meg a diadalkürtöt”, Lengyelországban is hamar zátonyra futott a kísérletezés.

„-Magyarországon - szemben a hasonló politikai berendezésű országokkal - bevallottan piaci jellegű, igaz, azt jelentős mértékben csak imitáló eszközökkel

működtették a gazdaságot - írja Pető Iván. - A központi állami irányítás - legalábbis hivatalosan, az információs eszközöket nem számítva - főként szabályozással és nem utasításokkal valósult meg. Ez a vállalati jövedelmek részbeni elvonását, a hitelnyújtás, a bérek, árak, árfolyam-politika és a külkereskedelem szabályozását jelentette..."

A történelem során kialakult magyar sajátosságok miatt a reform eredményei elsőként a mezőgazdaságban mutatkoztak meg. A gazdaságokat többé nem a városokból falura küldött káderek, vagy politikailag megbízható, de szakmailag képzetlen helybeliek irányították, a termelőszövetkezetek többségében a tagság most már maga választotta meg az elnököt. Egy-egy kiemelkedően tehetséges vezető megpróbálta a kor legmagasabb színvonalára emelni a rábízott mezőgazdasági nagyüzemet. Egy-egy nagyobb és sikeresebb gazdaságban tucatszámra dolgoztak mérnökök, eddig csak kiállításokon látott Claas Dominatorokkal és nyugati traktorokkal fejlesztették fel a már lerobbant gépparkot. A személyes érdekelttség bevezetésével megváltozott a tagság magatartása, és nem hagyták veszendőbe menni a megtermelt értékeket. Az egy főre jutó gabona, sertéshús vagy baromfi előállításában megelőztük az európai országok többségét és az Egyesült Államokat is. Zöldség- és gyümölcstermelésben is a világranglista első harmadában helyezkedtünk el. Igaz, ezt az eredményt úgy értük el, hogy az önköltség messze felülmúlta a rivális országokét. A beidegződések nyomán csak a mennyiség számított, az előállítás ára nem, egy-egy mezőgazdasági üzem teljesítményét kizárólag e szempont alapján értékelték és jutalmazták. Érdemes volt művelésbe vonni a legelőket és a réteket,

bármilyen kevés is termett rajtuk, javították a gazdaság összesített mennyiségi mutatóit.

A magyar ipar szerkezete is alapvető változásokra szorult, még mindig érződött az 1950-es évek első felének erőszakos fejlesztési hulláma. A nem gazdaságos, elavult termékek gyártását be kell szüntetni - jelölte meg az irányt Kádár János - a felszabaduló termelési kapacitást megpróbálták ésszerűen hasznosítani.

A változásokat csak egy új vagy legalábbis átcsoportosított gazdasági vezetőség hajtotta végre - ehhez tartozott Tímár Mátyás is, a legtöbbször hivatott pénzügyi szakemberek egyike. Örömmre szolgált, hogy most, annyi év után, anyaggyűjtés közben sikerült beszélnem vele is.

Tímár már a pályája kezdetén úgy vált ismertté, mint „Tímár, aki nem ad!”. A Rákosi időszakban is meg merete engedni magának, hogy felülbírálja a belügyi büdzsé tervezetét, és jelentős összegeket faragott le belőle. Kádár János később, mikor az AVH börtönéből kiszabadulva találkozott vele, tréfásan megjegyezte:

- Nem volt igaza, mikor levett az AVH pénzéből, én ültem a börtönükben, és tanúsíthatom, hogy semmit sem költötök felesleges luxusra.

Egykori professzora, Friss István 1957 elején hívta maga mellé Tímárt abba a bizottságba, mely a felkelés során keletkezett károk összegét volt hivatva megállapítani. A párton belüli balszárny, mely magával Kádár Jánossal is ellenségesen állt szemben, ezután sokáig háttérbe szorította Tímárt. Karrierje 1960-ban kezdett újra felfelé ívelni, ekkor Nyers Rezsőt nevezték ki pénzügyminiszternek, ő megfelelő emberek után tájékozódva Tímárt választotta helyettesnek maga mellé. Nyers nem sokáig maradt a minisztérium élén, mikor 1962-ben Marosán lemondott politikai tisztségéről, őt

hívták be helyette a párt Központi Bizottságába, a pénzügyi tárcát Tímárnak adta át.

Tímár kezdettől fogva bekapcsolódott a gazdasági reform munkálataiba, tagja lett az úgynevezett Apostolok Tanácsának, Nyers Rezső, Péter György, Vilcsék Jenő és Csikós Nagy Béla mellett. (Csikós Nagy ellentmondásos pályát futott be, a háború előtt és alatt felvállalta, hogy a náci birodalomról és a német nagytérsegi politikáról elismerő hangú könyvet írjon. A felszabadulás után számosan kifogásolták személyét, de már Gerő Ernő is kihozta az internálótáborból, és Aczél György sem engedett hozzányúlni. Szükség van rá! -jelentette ki.)

Az Apostolok Tanácsa alá 12 albizottság tartozott, javaslatokat dolgoztak ki a hatáskörök decentralizálására, anyagi érdekeltségre, magánkedvezményezések támogatására, a háztáji gazdaságoktól a vállalati munkaközösségekig.

- Kádár nélkül ezt nem lehetett volna megcsinálni -értékelte ezeket a kezdeményezéseket Tímár Mátyás egy beszélgetésünk során. Kádár sok megbeszélésen személyesen elnökölt. Gazdasági ügyekben való ismereteinek hiányosságait állandó önképzéssel próbálta pótolni. Volt egy különös hatodik érzéke, melynek segítségével majdnem mindig a helyes irányba fordult. Ritkán vetett fel új gondolatokat, de tűrte és támogatta azokat, akik megtették.

A reformok keresztülvitele nem ment konfliktusok nélkül. Az új cselekvések szélesebb intézkedési jogkört biztosítottak a gyárigazgatóknak, és előírták, hogy minél magasabb nyereségre törekedjenek - fennállt a veszély, hogy ennek érdekében a munkások kizsákmányolására törekszenek majd. Kádár azt javasolta, hogy nteg kell erősíteni a szakszervezeti munkát a dolgozók

érdekvédelmében. Felismerte azt is, hogy a reform olyan kihívásokat is teremt, mely mind az igazgatók, mind a munkások számára lehetővé teszi, hogy valódi teljesítmény, a termelés tényleges növekedése nélkül magasabb jövedelemhez jussanak, ezt a buktatót jobban szervezett ellenőrzéssel igyekezett elkerülni.

Ellentéteket szült, hogy a reform következtében a parasztság sokkal látványosabban gyarapodott, mint az ipari munkásság. Ebben a különbségben számos tényező is közrejátszott: a mezőgazdasággal foglalkozókat nem védte egy műhely teteje esőtől-hótól, munkaidejük nem napi nyolc órára korlátozódott, hanem hétköz- napon-ünnepen látástól-vakulásig tartott. A családok többségében a férfiak „kétlaki” életmódot folytattak, valamilyen üzemben dolgoztak, visszatérőben nem mentek haza, egyenest a földjükre siettek, szántássalkapálással folytatták a napot.

Az MSZMP vezetésének már említett „Munkás-baloldali szárnya” a paraszti munkából származó jövedelem korlátozását próbálta elérni. Ezt ideológiai köntösbe öltöztették, a „proletárdiktatúra” védelmének tüntették fel. Kádár visszautasította ezeket a támadásokat, nem volt hajlandó ideológiai tartalmat tulajdonítani az ügynek.

„Most ne arról beszéljünk, hogy mi kommunizmust akarunk építeni, mi egy fejlett országot akarunk létrehozni.”

Világosan kimondta, hogy a célok korlátozottak, felfogását a nyugati szemleírók is méltatták:

„...Rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy a reform nem jelenti a kapitalizmushoz való visszatérést, nem jelenti a „burzscá” demokráciának a visszaállítását. A rendszer igyekezett olyan politikát folytatni, amely

tartalmában liberális és nemzeti, de megkapja hozzá a Szovjetunió áldását is. Mint a magyarok mondják: Kádár megpróbál fából vaskarikát csinálni."

Kádárt az elvi vitáknál sokkal inkább érdekelték az olyan gyakorlati elképzelések, mint az „irányított visz-szafejlés”, vagyis ami hasznot hoz, azt támogatni kell, ami pedig csak viszi a pénzt, azt fokozatosan felszámolni.

Kádár nem mindig járt el következetesen, oly sokat emlegetett „hasadtlelkűsége”, például az ellentét a racionális felmérés és a munkásokhoz fűződő érzelmi kötődés között néha megmutatkozott nála. Ötven történelmi nagyüzemet, olyanokat, mint a Ganz vagy a MÁVAG, kivont a tervezett felszámolás hatálya alól, jóllehet ezek csak ráfizetést „termeltek”, de mint a munkásmozgalom egykori fellegráir, nála felül álltak a gazdaságosság szempontjain. Az is jellemző, hogy nem vétózta meg azt a 200 millió forintos tervet, melyet a magyar kohászat fejlesztésére készítettek, jóllehet az iparág válsága és visszaszorulása már elkerülhetetlennek látszott.

A reform következetes végrehajtása a számítások szerint százezer munkanélkülit eredményezett volna, ebbe Kádár semmiképp se ment bele. Hiába figyelmeztették a szakértők, hogy a teljes foglalkoztatás kapun belüli munkanélküliséggel jár, emberek söprögetnek, támaszkodnak a szerszámnyélre minden értelmes cél nélkül. Kádár ezt maga is tudta, egyszer megjegyezte: „nálunk hajdan kényszer volt a munka, majd dicsőség, mostanában meg szívettség” - de kitartott az álláspontja mellett. Kreisky osztrák kancellárra hivatkozott, aki egyszer azt mondta neki, hogy a munkanélküliség az alapja minden társadalmi bajnak, az erkölcsi züllésnek,

a drogozásnak és így tovább. Magyarországon még 1988-ban is bűncselekménynek számított a „kmk”, a közveszélyes munkakerülés. Megbüntették azokat, akik hosszabb ideje nem rendelkeztek személyi igazolványba bejegyzett munkahellyel.

A teljes igazság kedvéért azt is meg kell említenünk, Kádár mindvégig fenntartásokkal kezelte a technikai fejlesztés ügyét, jellemző, hogy a pártközpontban sokáig egyetlen számítógép sem működött.

Kádár a nemzetgazdaság technikai megújításában is hasonló zárt alapállást foglalt el. Soha nem volt hajlandó elmenni Japánba, hogy tájékozódjon a tudományos-technikai forradalom újabb vívmányairól. Ebben a tekintetben még a képességek tekintetében messze alatta álló bolgár Zsivkov is megelőzte, folyamatos kapcsolatot tartott fenn a távol-keleti országgal, gépsorokat, sőt egész üzemeket vásárolt tőlük.

Púja Frigyes említi meg egy ide vágó esetet. Japán szakértők látogattak el Bulgáriába, felméréseket végeztek és közölték: tízmillió dollárért vállalkoznak rá, hogy az egyik gyárat alkalmassá tegyék modern robotok előállítására is. Délelőtt tették meg az ajánlatukat, Zsivkov azonnal tárgyalt tanácsadóival, és már délután közölte a japánokkal: elfogadja az ajánlatukat. Kádár sohasem tudta volna elszánni magát egy ilyen lépésre.

A reform részeként az összes szocialista országot megelőztük volna a részleges privatizáció keresztülvitelével. Az elképzelés szerint 1987-re a termelőeszközök egyharmada külföldiek, másik harmada a belföldi magánszemélyek kezébe került volna, és csak egyharmad marad meg állami (közületi) tulajdonban. Ha ez megvalósul, a 7-8 milliárdos bevételből az államadósság felét ki lehetett volna egyenlíteni. Később az

Antall-kormány ugyanezt a feladatot úgy oldotta meg, hogy még 7-8 milliárdot rakott hozzá az adóssághoz.

Kádár felfogásának ezt a különös ellentmondását fogalmazta meg Fehér Lajos egy szarkasztikus megjegyzésében:

- „Azt tudtam, hogy a Politikai Bizottságban két szárny létezik, a reformista és a nosztalgikus, csak azt nem tudtam, hogy mindkettőnek az »Öreg« a vezető-jel"

XXIII.

Az anyaggyűjtés során néha oldottabb hangulatú beszélgetésekre is sor került, ezek közé tartoztak azok is, melyeket Romány Pállal, majd később Szabó Istvánnal folytattunk. Romány számos kimagasló tisztséget töltött be a Kádár-rendszerben, volt Bács-Kiskun megyei első titkár és földművelésügyi miniszter, kevesen ismerik nála jobban a mezőgazdaság akkori állapotát.

- Milyen kapcsolat fűzte Kádár Jánost a parasztsághoz? - kérdezem tőle.

- Gyerekkorában eltöltött néhány évet egy somogyi faluban, erre szívesen emlékezett vissza, azon kívül a parasztság inkább csak úgy foglalkoztatta, mint a munkás-paraszt szövetség egyik alkotó osztálya.

- Mást nem tudott a parasztokról?

- De igen, azt, hogy sokat dolgoznak. Hiányzott belőle a Hruscsovra oly jellemző narodnyik gondolkodás, belőle nem váltott ki emóciókat mondjuk egy-egy új kukoricatermesztési rendszer. Viszont az is igaz, hogy „nem tette magát”, a sajtó kedvéért sem fogta meg a kaszát, hogy kalimpáljon vele, mint csinálta ezt annyi más politikus Rákosi Mátyástól Torgyán Józsefig. Az előbb elfelejtettem megemlíteni még egy, a paraszti élethez fűződő kapcsolatát: Kádár Jánosnak volt egy lova...

- Lova?

- Úgy történt, hogy egyszer kint járt Mongóliában,

megnézett egy kolhozot, és séta közben csak úgy udvariasságból megdicsért egy csikót, aztán el is felejtette az ügyet. Az „Öreg” nem gondolta, hogy a mongolok szentnek tekintik a vendégjogot, ha valami elnyeri a tetszését, azt neki ajándékozzák. Egy év múlva értesítést kapott, hogy a ló megérkezett Magyarországra -egy külön vagonon hozták egy gondozó kíséretében. Az állatorvos megvizsgálta a lovat, megállapította, hogy a neme mén - ez egyébként nem stimmelt, mert herélt volt. A mongolok vigyáztak rá, hogy különleges fajtaikat ne szaporíthassák külföldön. Kádár addig soha életében nem lovagolt - később egy Gorbacsovval közös vadászaton kénytelen volt nyeregbe ülni.

Lóadót sem kívánt fizetni, ezért kivitette az alagi állami állattartó telepre, kezdjenek vele, amit tudnak. A ló a „Góbi” nevet kapta és 1973 augusztusában múlt ki.

-Köztudomású volt, hogy az értelmiség mellett a parasztságot sem érezte túlságosan közel magához, egy kis túlzással azt is mondhatjuk, hogy „proletár csőlátásban szenvedett” - folytatja Romány. - Ebben a tekintetben még a formára sem adott igazán. Tíz évig dolgoztam első titkárként Bács-Kiskunban, mint ismeretes, az a leginkább mezőgazdasági jellegű megye az országban. Ez idő alatt háromszor is ki volt tűzve, hogy Kádár János ellátogat hozzánk - de egyszer sem jött el. Lett légyen szó aratásról-cséplésről vagy sváb kulturális estről Hajóson, mindezt lemondta az utolsó pillanatban. Más megyékben is ritkán fordult meg, legfeljebb a dabasi „Fehér Akác” termelőszövetkezetig jutott el, de ott sem töltött el többet másfél óránál.

- Akkor miből adódott, hogy az ő regnálása alatt a magyar mezőgazdaság minden korábbinál - és sajnos minden későbbinél is - magasabb szintre emelkedett?

- Bizonyára meséltek már magának arról a hatodik

érzékéről, amellyel Kádár tájékozódni tudott az általa alig-alig ismert területeken, így a mezőgazdaságban is. Felfogta, mit jelent Mobergnek, a neves norvég közgazdásznak az a mondása, hogy „akinek van kenyere, annak sok a gondja, akinek nincs, annak csak egy, az, hogy legyen”. Nem tűrte el, hogy több mint tíz évvel a felszabadulás után még mindig jegyrendszer legyen érvényben, és azt sem fogadta el, hogy Magyarország agrárimportra szoruljon. Ne felejtjük el, még 1960-ban és 1961-ben is kaptunk gabonát Hruscsovtól. Nem vészett el a részletekben, nem érdekelték a tejhozam növelésének a műhelytitkai, ő inkább egy Budapestet körülfogó ellátási gyűrű tervével foglalkozott. Olyan esetek hozták indulatba, hogy a földalatti vasút keszonjaiból feljöttek az építőmunkások, valamilyen ennivalót akartak venni, és az „éjjel-nappal közértet” zárva találták, mert nem volt áru.

(Mind a jobboldal, mind a nagytőke másik pártja, az MSZP utólag kevés jót mond róla, azt viszont elismerik, hogy Kádár János idejében Magyarországon senkinek sem kellett a szemeteskukából ebédelni, és este sem feküdt le üres gyomorral minden harmadik gyerek. Kopátsy Sándor professzor egy érdekes szempontot említ meg a könyvében:

„Van egy olyan objektív mérce, amelyik alkalmas rá, hogy bármilyen kor fejlettségi színvonalát, eredményeit egybevevessük: mekkora és hogyan alakul az átlagos testmagasság... Miért objektív mutatója ez a társadalom milyenségének?... Mert a testmagasság három tényezőtől függ:

- a) A lakosság egészének táplálkozási viszonyaitól
- b) Az állapotos és szoptatós anyáknak és a kiskorúaknak a nehéz fizikai munkától való kímélésétől
- c) A jövedelemelosztás egyenletességétől

Tekintettel arra, hogy ez a mutató tizennyolc évvel eltolódva jelentkezik, a szocialista évtizedekről csak most lehetnek megbízható adataink. A testmagasság még a Rákosi-években is lényegesen, a Kádár-korszakban pedig még egyszer gyorsabban nőtt, mint a két háború között... a nép egésze jobban táplálkozott, lényegesen javult az anyák és a gyermekek védelme, és egyenletesebb lett a jövedelemelosztás..."

Az általános akceleráció nem cáfolja meg Kopátsy professzor állítását, elég arra gondolnunk, hogy a nehéz anyagi körülmények között nevelkedő cigánygyerekek általában most is alacsonyabbak hasonló korú társaiknál.)

- Kádár a nagyüzemi közös gazdálkodásban látta a követendő utat, de elutasított minden erőszakos törekvést. Megvált egyik miniszterétől, aki azt javasolta, hogy növelni kell a parasztokra kivetendő adót, így elszegényednek és bekényszerülnek a szövetkezetekbe - ehelyett újabb és újabb kedvezményeket vezettek be.

- A parasztok jövedelmi szintje, szociális ellátottsága megközelítette a munkásokét, a lomtárrá lezüllött istállókba újra jószágok kerültek, már nem kellett több adót fizetni egy lóért, mint egy autóért.

- 1966-ban a magyar mezőgazdaság teljesítménye elérte az 1938-as, háború előtti nivót, de addigra a falu előregedett és elnéptelenedett. 1945-ben még 54 százalékos volt a mezőgazdasággal foglalkozók részaránya, ez húsz év alatt 38 százalékra süllyedt. Az agrárnépesség apadt, a bolti kereslet viszont növekedett, számos nehézséget támasztva. Még 1970-ben is külföldről kellett behozatni fagyasztott húst, hogy május elsején jusson a boltokba. A fejlődés lendülete azonban nem tört meg, 1985-ben a magyar mezőgazdaság 15 millió tonna gabonát, 700 ezer tonna zöldséget, 1,7 millió tonna vá-

gott húst termelt exportra és hazai fogyasztásra. A növekvő agrárexport nagyjából konvertibilis valutát hozott - dollármilliárdos nagyságrendben, alárendelt méretű import mellett - az egész magyar nemzetgazdaságot segítve.

Kádárnak folyamatos harcot kellett vívni a további előrejutásért. Mikor 1972-ben megérkeztek a legelső nyugati vetőgépek és teljes szerszámsorral ellátott traktorok, a szovjet nagykövet berohant hozzá:

- Mi a céljuk ezzel? Le akarnak szakadni a Szovjetuniótól?

- Nem, csak arról van szó, hogy 5-6 tonnás terméseket a bjelorusz gépek csak nagy veszteséggel tudnak betakarítani.

Kádárnak a párton belül is meg kellett vívnia a maga harcát. Visszautasította azokat a nézeteket, miszerint a mezőgazdasági szövetkezetek ne terjeszkedjenek túl a termelés keretein, ne foglalkozzanak feldolgozó tevékenységgel, még kukoricát sem darálhattak. Állami ösztönzéssel új és új konzervgyárak nyíltak, malmok, vágóhidak épültek, a falusi lányok nem mentek fel a pesti textilüzemekbe, hanem itt találtak munkát.

A melléküzemágak kialakítása aztán túlzásokba is átcsapott. Az 1980-as évekre a szövetkezetek nyereségének közel a fele az úgynevezett alaptevékenységen kívüli szolgáltatásokból eredt.

- „Ahol autós mozik nyári működtetésére volt ke reslet, ott azt, ahol tojáspor előállítására, ott azt végezte a szövetkezet, az is előfordult, hogy külföldi telephe lyen. Vagy fogadta az ipari kooperációt” - mondja Romány Pál. A budapesti hivatalok nagy részében a téesz-kirendeltségek takarítottak és mosták az ablakokat.

A téeszek megengedhették maguknak, hogy mellék-üzemeikben magasabb fizetéssel magukhoz csábítsák a

legjobb szakmunkásokat, kiváltva ilyen módon az ipari vezetők haragját.

„A soros pártkongresszuson - írja Romány - egy csepeli küldött azzal a kérdéssel fordult »paraszt testvéreihez^ hogy mit szólnának hozzá, ha Csepelen felvállalnák a lucernatermesztést is?

- Talán több lenne a lucerna - jegyezte meg egy ag-ráros."

A termelőszövetkezetek a községeik igazi gazdáivá váltak. Nem csak munkát és keresetet adtak az embereknek, de megszervezték a kulturális és sportéletet, utakat és közintézményeket építettek, az öregek gyá-molításáról is ők gondoskodtak. Még a mérleghiányos szövetkezeteknek is tartálékolniuk kellett ilyen célokra.

-Az állam a szociálpolitikát a téeszeken keresztül oldotta meg, az emberek igényeikkel nem a tanácshoz, hanem a téeszhez mentek - mondta Szabó István, a kor egyik legismertebb agrár szakembere.

(Szabó karrierje tipikus módon tükrözi a Kádár-időszakban kibontakozó vezetők sorsát. Már 17 évesen korengedménnyel ő vezette a Hangya szövetkezetet szülőfalujában, Nádudvaron. 1952-ben választották meg elnöknek a „Vörös Csillag" téesz, egy élőmunkára alapozott gazdaság élére.

Működésének első évében aszály sújtotta a környéket, a szövetkezet a kötelező beszolgáltatást sem tudta teljesíteni, de Szabó ennek ellenére a tagoknak kiosztott fél kiló kukoricát munkaegységenként. A megyei ügyészség a közellátás veszélyeztetése miatt vádat emelt ellene, az 1930-as években ezért kolhozelnököket végeztek ki a Szovjetunióban, Szabó is csak nehezen kerülhette el a komolyabb büntetést.

Az elnök makacsul haladt tovább a maga útján, be-

vezette a részes művelést. Nem törődött a helyi funkcionáriusok méltatlankodásával: „milyen nehéz volt összehozni ezt a nagy táblát, a Szabó meg széjjelméri". A paraszt a munkaegység mellett megkapta a termés húsz százalékát a kukoricából, a búzából pedig minden kilencedik keresztet. Munkaidőben az egész család kint dolgozott a földeken.

Nádudvar hamarosan a szocialista mezőgazdaság egyik mintaképévé nőtte ki magát. Holland traktorok érkeztek olyan port kavarva a falu földes útjain, hogy nem lehetett lefotózni a bevonulásukat. A terület kétharmadát valaha a nagybirtok tartotta a kezében, a parasztok nyomorban éltek, a házak hatvanöt százalékát nádtető fedte.

- Öt-hat százalék maradt belőle, kellett volna még tíz év szocializmus! - mondta erről Szabó István.

A közös konyhás, földes padozatú cselédlakásokból új sorházakba, vagy saját családi házakba költöztek át a parasztok. Olyan könnyítéseket is bevezettek, hogy ha a téesz építőbrigádja valamelyik tagnak dolgozott, nem adóztatták meg ezt a tevékenységét, ezzel is csökkentve a költségeket. Az öregekről is fokozottabban gondoskodhattak: ha egy asszony egy évben ledolgozott 120 napot, ez nyugdíj szempontjából egy teljes évnek számított, tízéves munkaviszonnyal pedig nyugdíjjogosulttá vált.

- Szükséges volt ennyi kedvezményt adni?

- Igen, azt a célt szolgálta, hogy a paraszt ne költözzön fel Budapestre, hanem maradjon otthon, az államnak is ez volt a legolcsóbb.

Szabó Istvánt tizenháromszor választották újra elnöknek, 38 és fél évig vezette a szövetséget. Tagja lett az Elnöki Tanácsnak és az MSZMP Politikai Bizottságába is bekerült.)

- Mikor járt a csúcsokon a magyar mezőgazdaság?
- 1980 körül, 1990-ig még vitte a régi lendület, aztán lehanyatlott. Antall József, Csoóri meg a többiek úgy döntöttek, hogy le kell bontani a nagyüzemi mezőgazdaságot, mert annak idején erőszakkal hozták létre. Jött a földfelosztás, a növénytermesztés jövedelme lement nullára, a parasztság pedig termelőből szavazóbázissá vált.
- Kádár János milyen szerepet játszott a magyar mezőgazdaság virágzásában?
- Az Isten találta ki ide ezt az embert, nélküle semmi sem ment volna.

A mezőgazdaság ügyeiben Kádár legfőbb tanácsadójának Fehér Lajos számított, feltehetőleg még a II. világháború előtti-alatti illegális kommunista mozgalomból ismerték egymást. Fehér részt vett a Gömbösszobor felrobbantásában is. Ez a magyar-latin szakos tanári diplomával rendelkező, az érthetlenségig hadaró beszédű ember humán képzettsége ellenére a magyar agrárium raegújítojává és apostolává vált. Annak idején Rákosi nem kedvelte Fehért, a Balaton távoli sarkában fekvő Nagyberek Állami Gazdaságba száműzte, Kádár onnan hozatta vissza Budapestre, és a párt falusi osztályának élére állította. Fehér sokáig nem hitt abban, hogy a magyar mezőgazdaságban nagyüzemeket lehet kialakítani, tőkehiánytól tartott:

- Azt hiába is váránk, hogy a paraszt beruházzon! Kádár leintette:
- Nem is ő állja majd a ceppet!

Fehér Lajos aztán beállt a zászló alá, és szenvedélyesen küzdött a szövetkezetek érdekeiért. Új gépeket, új épületeket követelt, és nem érte be olyan válasszal, hogy „ha nincs kombájn, vegyék elő a kaszát, azzal is lehet aratni”, vagy „nem szabad olyan területeket be-

vonni a kollektivizálásba, ahol el kell tartani a parasztokat".

Sokan úgy vélték, hogy Fehér vezetői stílusában sok Kádárra is jellemző vonást lehet találni. Mindketten hagyták dolgozni az embereiket, nem nyomorították meg a gondolkodásukat saját teóriáikkal. Kádár tőle telhetőleg segítette és védte Fehér Lajost, de megtagadta volna önmagát, ha a figyelmébe nem vegyül bele egy cseppnyi gyanakvás.

Már említettem, hogy a sztálini korszakban kolhozelnökök tucatjait végezték ki különböző vélt vagy valós gazdasági bűncselekmények miatt. Ezek az idők elmúltak, de a bűnüldöző szervek előítéletei nem oszlottak szét, ez az alapállás a magyar helyzetre is érvényes volt.

A termelőszövetkezetek elnökeinek egyik lába folyton a börtönben volt. A reform elindítása után megszűnt a korábbi védettségük, ha rosszul dolgoztak, belebuktak, és az állam már nem dobott nekik mentőövet. A pozíciójukat viszont meg kívánták tartani, ezért kockázatos, a törvénytelenség határát súroló, azt néha túl is lépő vállalkozásokra, manőverekre kényszerültek, haszonleső szélhámosok csapdájába estek.

A helyi és központi ügyészségek különös gonddal figyelték a tevékenységüket, és ha gyanús jelet észleltek, le is csaptak. Csak 1970 és 1975 között 130 téesz-elnök ellen indult ügyészségi eljárás, ebből 32 elmarasztaló ítélettel végződött a bíróságon.

Fehér Lajos megsokallta az igyekezetüket, és magához rendelte Szénási Géza legfőbb ügyészt. Követelte tőle, hogy beosztottjai ne vadásszanak a téeszelnökök-re. Az eset Kádár János tudomására jutott, aki a legkeményebben megdorgálta Fehért, mondván: senkinek sincs joga beleszólni az igazságszolgáltatás menetébe,

de az apróbb szabálytalanságokat sem akkor, sem később nem hánytorgatta fel neki. Csak később, a reformellenes szovjet beavatkozás hatására vált meg tőle.

Kádár különleges fontosságot tulajdonított az állami gazdaságoknak, a magyar élelmiszerellátás alapvető tartalékainak tartotta őket. Ha például Ózdon húshiány mutatkozott, a környékbeli, még fejletlen termelőszövetkezetek nem tudtak segíteni, az állami gazdaságok viszont akár 10-15 vagonnyi húst is képesek voltak a helyszínre küldeni. Ezekben a nagyüzemekben magas színvonalú szakembergárda összpontosult, akik szakítottak minden olyan hagyománnyal, amely gátolta a termelést. Ezek közé tartoztak például a Liszenko által bevezetett módszerek, vagy a keresztsoros vetés technikája. A soros konferenciákon bátran felvállalták a véleményüket. Burgert Róbert, a bábolnai igazgató így beszélt:

„Ha az az olasz búza, amelyet Jugoszláviából hozott be a minisztérium, beváltja a reményeket, és hatvan mázsát ad hektáronként nálunk is, akkor én ezt a búzát termelni fogom. De ugyanezt el tudom képzelni az angol vagy a kínai búzáról is. Véleményem szerint akárhonnán is hozzuk be, azt a búzát kell termelni, amely többet ad és olcsóbban...”

Kádárnak imponált Burgert felfogása, megvédte Dögei Imrétől, a rátámadó földművelési minisztertől, aki úgy értékelte, hogy „Burgert elvtárs revizionista búzát akar termelni!”

A magyar mezőgazdasági modell nem került el a többi szocialista ország figyelmét. Példája a Szovjetunióra is ösztönzőleg hatott, például a duplájára emelték a kolhoztagoknak juttatott háztáji földek területét.

A FAO soros konferenciáján a világ 145 mezőgazdasági minisztere tapsolt a magyar eredményeknek.

XXIV.

Miképp történhetett, hogy a kádári új mechanizmus a mezőgazdaságban gyorsabb és jelentősebb arányú sikereket tudott felmutatni, mint az első titkár „hazai pályáján”, az ipar területén?

- Számos okból alakult így. Mi meghatározóan mezőgazdasági országnak számítottunk, következésképpen több tapasztalat halmozódott fel itt, több kiváló szakember nevelődött ki, mint az ipari szektorban -mondta egy beszélgetőpartnerem. - A műszaki értelmiség tovább gyengült azáltal, hogy a legtehetségesebb és a változásokra legérzékenyebb rétege otthagyt a gyárakat, átnyergelt a jobban fizető, kevesebb kockázattal járó külkereskedelmi pályára. A megmaradt gárdában sok volt a gyengén képzett és faragatlan stílusú. Ez azért is bajnak számított, mert a munkásság nem szétszórtan helyezkedik el, mint a parasztság, ezért nem országos szintű irányítókra van szüksége, inkább egy-egy helyi vezetőt igényel. Sajnos kevés Horváth Ede vagy Borovszky Ambrus kaliberű első ember akadt.

Másrészt az ipari átszervezés lényegesen nagyobb anyagi és energiabefektetést követelt. A végrehajtása pedig bonyolultabb volt. Egy-egy iparágat egy-egy nagyvállalatban próbált összpontosítani, például a PANYOVA, a Pamutnyomóipari Vállalat az adott profilhoz tartozó gyárak többségét a kezében tartotta, de még vagy tucatnyi más iparágban, üveg-, papír-, gumi-

gyártásban is egy-egy mamutcég fogta egybe az ország teljes termelését. Némelyik tröszhöz negyven-ötvenezer fős munkásgárda is tartozott.

A nagyvállalatok vezetői nem csak szinte korlátlan gazdasági érdekérvényesítéshez jutottak, de egy-egy vezérigazgató a párt vezető testületeiben is hatékonyan hallatta a hangját, érdemben befolyásolta az ott hozott döntéseket, lobbitevékenységet folytatott, többet kaparintott meg az anyagi forrásokból, mint a politikai reprezentánsokkal nem rendelkező termelési szektorok.

Maga a párt képtelennek bizonyult arra, hogy beleszóljon az átszervezés folyamatába, Kádár János hiába próbálta tisztázni az egymásra halmozódó problémákat:

„-...A mi irányítási rendszerünknek hiányzik a végső fázisa - mondta a Központi Bizottság ülésén. Ha azt mondtuk, hogy korszerűsítettünk, hát akkor olyan, mintha egy korszerű gépnek az alkatrészei háromnegyed részt korszerűek és a legvégén, ahol az adott termelési rendszerhez kapcsolódik egy fabunkó, hiányzik egy operatív, egy döntésre, mérlegelésre, helyes elhatározásokra segítő fázis... Ha egyebet nem is tudnak a kommunisták, állítom, hogy két dologhoz nagyon értünk: lerombolni valamit, ami nem tetszik nekünk, s megszervezni valamit. Hát akkor mutassuk meg, hogy az üzemvezetést is meg tudjuk becsületesen szervezni. Ez egyelőre nem sikerült.

Nem tudunk harcolni a fölösleges adminisztratív létszám ellen sem. Amit leépítettünk radikálisan kétszer vagy háromszor is az utóbbi tíz év alatt, azt kamatostul beépítettük a középfokú irányító szervekbe és az üzemekbe, tehát semmit sem csináltunk. Elhiszem azt a társadalmi törvényt, hogy a fizikai dolgozók relatív

száma csökken, ez vele jár a technikai fejlődéssel. Elfogadom a szellemi munka növekvő mértékarányát, de semmiképp nem tudom elfogadni az adminisztráció növekvő mértékarányát. Ez így nem fog menni. Mi az adminisztratív létszám kitermelésében és felduzzasztásában messzi megelőztük a korunkat. Most a bolgárok megint a kisbaltával nyúltak hozzá a létszámhoz. Mi így nem akarjuk.

Következő kérdés, ami előtérben van: a nem gazdaságos termékek leállítása. De legalább ugyanennyire kell emlegetnünk szerintem a gazdaságos cikkek termelésének a beállítását. Mert ezt sem végeztük el."

Kádár János a párt gazdasági irányító munkáját, döntéseit sem tartotta kielégítőnek, elrettentő példákat sorol fel:

„...1955-ben hallgattam a Parlament kongresszusi termében egy nagyszerű országos értekezleten egy előadást a dieselesítésről, a mostani ülésünkön is sok szó esett róla. 1975-ben! És most megkérdezem: lehet az normális, hogy húsz esztendeig ilyen kérdés nyitva marad? Ez nem helyes, és én azt állítom, hogy akiknek ezt meg kellett volna oldani - nem tudom, hány száz ember - azok nem lopták közben a napot, azok dolgoztak, de ha az összes többi feladatukat nem végezték volna el és ezt a kérdést legalább tíz évvel ezelőtt megoldották volna, több hasznot hoztak volna a Magyar Népköztársaságnak. Ugyanilyen probléma a Váci úti Hajógyár - én magam 1954-ben titkár voltam a kerületben s már akkor is létező probléma volt, ma is az. Vagy a Képzőipari Traktorgyár, ha nincs húszéves probléma, akkor egyéves sem. A Felvonógyár mit gyártson? Gyártson felvonókat vagy ne gyártson. Ez is 1954-ben volt és még mindig ott tartunk...

...Nem tudom, ki hogy áll az atomerőművel, én a

négy polgárimmal nem tudok felelni műszakilag az atomerőmű miatt. Vagy a vizet felejtik el *hozzá* megtervezni, vagy az ionokat, vagy valami mást. A politikai döntést természetesen nem tudjuk majd elkerülni. De hogy ez tudományos, műszakilag komplett elgondolás, azért a szakemberek feleljenek, és mi majd a volumenről meg tudjuk ítélni, meg az energiagazdálkodásunk mérlegéből, hogy politikailag támogathatjuk-e, megszavazzuk-e és ezt csináljuk-e. Csak azt ne csináljuk, elvtársak, hogy egy ilyen kérdésben 10-20 évig spekuláljunk, meg beszéljünk. A magyar szakemberek 12 éven át megakadályozták azt, hogy a kormány egy licencet megvegyen, folyton hitegetve, csalogatva, mondogatva, hogy a jó magyar szakemberek meg tudják csinálni és 12 év elvesztése után mégiscsak meg kellett vásárolni, így jártunk például azzal a motorral, amit most Győrben gyártanak..." (Úgy hiszem, Kádár a Rába Steiger traktorra gondolt, ennek a licencét 1 millió dollárért vásároltuk meg, jöllehet korábban már egy másik szocialista ország is lekötötte és konkurensként lépett fel vele a piacon. A Schindler felvonó szabadalmáért pedig egy adminisztratív hiba miatt kétszer fizetett az ország. - M. GY.)

Talán már felesleges említeni, de az iparban tervezett reformnak is számos ellenfele akadt a párton belül, az ő ellenállásuk következményeként is csökkent a lendület. Élete vége felé Kádár János így tekint vissza erre a konfliktusra Kanyó Andrásnak adott interjújában:

„...Először a belső ellenálláson, majd pedig a nemzetközi körülmények alakulásán tört meg ez a törekvés... A reform ellenzéke sokféle formában jelentkezett. A lényeg azonban az volt, hogy mozdulatlanságra voltunk kárhóztatva... Mindez párosult azzal a jelenséggel, hogy nemcsak a teljes nemzeti jövedelmet, ha-

nem a külföldi forrásból származó pénzek egy részét is elosztottuk. Vagyis többet fogyasztottunk, mint amennyit megtermeltünk. Bekövetkezett a fokozódó eladósodás, akkor ezt még senki sem tartotta bűnnek, sőt, egyesek azt hangsúlyozták, hogy tulajdonképpen hasznos dolog, mert majd mi határozhatjuk meg, hogy mivel fizetünk a kölcsönzőknek. Ami az eladósodást illeti, én az elején elleneztem. Nem tagadom, idegenkedtem attól, hogy azoktól vegyünk fel kölcsönt, és azoktól váljunk függővé, akiket a legjobb indulattal sem mondhatnánk a szocializmus hívének... De a dolgok változnak, egy idő után rákényszerültünk..."

A világosabb értelmezés kedvéért tisztáznunk kell, hogy az olyan jelenségek, mint az eladósodás vagy a munkanélküliség azokban az időkben más arányokban jelentkeztek, mint napjainkban. 1972-ben Magyarországnak a tőkés országokkal szemben fennálló tartozása 1 milliárd dollár körül mozgott, a Kádár-rendszer három és fél évtizede alatt valószínűleg kevesebb adósságot halmozott fel, mint a Medgyesy-Gyurcsány kormány három év alatt.

Most félmillió körüli munkanélkülről szokás beszélni, Romány Pál idéz egy közgazdászt, aki a létező szocializmusnak szinte az utolsó pillanatában azt írta:

„Itt van a farkas! Ezt jelzi a 15 ezer munkanélküli!"

Maga Brezsnyev is rossz szemmel nézte a magyar helyzet alakulását. Többek között nehezményezte, hogy a magyar népgazdaság fejlődési üteme elmarad a KGST-országok átlagától, valamint az eszközök és a képzetebb munkaerő mindinkább növekvő arányban megy át az állami szektorból a szövetkezetbe és a magánszektorba.

„- Nem tehattuk volna meg, hogy mindenkitől füg-

getlenül a magunk útját járjuk? - kérdezi Kanyó András már 1989-ben.

- Ezt nem gondolhatja komolyan. Emlékezzen csak vissza, hogy a mozgalomban egyes pártok részéről milyen ellenállást váltott ki 1948-ban a jugoszlávok önállóságra törekvése, aztán jött 1956, amiben ugyancsak nagy szerepet játszott a nemzeti önállóság, amit százezrek követeltek, a párt belső ellenzéke küzdött érte, s jómagamat is közéjük sorolom. Aztán nagy nehezen talpra álltunk s mikor azt hittük, hogy már kedvezőek a feltételek az újításokra, akkor meg beütött a csehszlovák ügy. S ha mindez nem lett volna elég figyelmeztetés, fékezőerőként hatott ránk az is, hogy a gazdasági életünk a szocialista országokból, lényegében a Szovjetunióból származó nyersanyagra épült. Mi pedig egyre több nyersanyagot, azon belül is mind több energiát igényeltünk. Mindezek ismeretében azt hiszem, aligha mondhatjuk, hogy szabad kezünk lett volna minden értelemben..."

Nem sokat értek a közgazdaságtanhoz, így feltételezésemet inkább gyanításképpen fogalmazom meg. Úgy hiszem, hogy a magyar ipar adott állapotában még esélyek sem kínálkoztak felfelé vivő reformok elindítására. Sokszor elhangzott a mondás: a németeknek szerencsájuk volt, hogy a háború alatt tönkrebombázták a gyáraikat, meg sem kísérelhették toldozni-foldozni őket, rákényszerültek, hogy a harcok után új és modern üzemeket építsenek. A magyar ipar úgy-ahogy restaurált „fellegváraival" viszont nem volt mit kezdeni. A Csepeli Vasműben, az ózdi kohókban, a Ganz és MÁVAG gyárban száz-százötven éves termelési viszonyok, technikák konzerválódtak, egy-egy Nyugatról behozott gépet be sem lehetett illeszteni a sorba, letakarva álltak a csarnok valamelyik sarkában.

Nemzetközileg is elfogadható szintű új termékkel alig jelentkeztünk a piacokon, a ritka kivételek, mint például a győri Rábában gyártott néhány száz vagy akár néhány ezer teherautó-hátsóhid sem ellensúlyozhatták az egész ipari termelés elmaradottságát. A fejlesztők eleve is másodosztályúnak számító nyugati ötletek „lekoppintásával” kísérleteztek, melyek aztán termék formájában visszakerülve az eredeti piacokon eladhatatlannak bizonyultak. Emlékszem a Panyova vezérigazgatójának diadalmas mosolyára, aki egy gyapjú-pamut keverék anyagot mutatott be nóvumként, olyat, amely Bécsben már a „bóvliemetőkben” feküdt, rég leszállított áron.

A külkereskedelem egyébként még a néha-néha adódó esélyeket sem használta ki. Irányítói elképesztő hibákat követtek el még a legfontosabbnak számító magyar-szovjet kapcsolatban is. Púja Frigyes külügyminiszter önéletrajzában megemlíti egy esetet.

„A magyar gazdasági vonal egyik kiemelkedő »üstö-köse«... alaposan elrontotta a viszonyát a szovjet partnereivel... Emlékszem, hogy amikor a szovjeteknek élelmiszerre volt szükségük, dollárt követelt a »nem kemény cikkekért« is. Utasította moszkvai nagykövetünket: mondja meg a szovjeteknek, ha nem fizetnek dollárral, nem lesz mit enniük. Ilyen magatartás láttán aztán a szovjetek is begorombultak, nem egyszer megtették azt, hogy - bár szükségük volt élelmiszerre - nem magyar árut vásároltak, hanem hollandot vagy argentint, s mi csinálhattunk a mienkkel, amit akartunk...”

A külkereskedők gyakran a saját személyes érdekeiket helyezték előtérbe, megfelelő baksisért szinte bármit hajlandók voltak megvenni. Emlékezetes példa maradt, hogy a magyar áruházak kirakataiba olyan cipők kerültek, melyeket a spanyolok a halottak öltöz-

tetéséhez szoktak használni, a magyar vásárlók erről nem tudván utcán viselték, a cipő vékony talpa pillanatok alatt átázott egy esőben. Ugyanekkora botrányt váltott ki, mikor Indiából tonnaszámba kesudiót importáltak.

A külső és belső nyomás 1974-től a reform megtorpanásához és kényszerű személycserékhez vezetett. Kádár nem tudta helyén tartani a reformok irányító csapatát. „Kilőtték” Nyers Rezsőt, a reformok atyját, Fehér Lajost, a mezőgazdasági szövetkezetek megújítóját, Aczél Györgyöt, a kultúra liberalizmusra hajlamos irányítóját. Eszembe jut az akkori mondás: mivel fizetünk a szovjet olajért? A válasz: nyers fehér acéllal. Ez ma már nem több gyenge anekdotánál, de akkoriban összeszorult a gyomrunk a változások hallatára. Ha nem is tudtuk, de éreztük, hogy kivételezett helyzetünk a szocialista táboron belül bármikor meginoghat, és visszatér a régi időkből már ismert keménykezü irányítás. A leváltottak sora egyre szaporodott: Ajtai Miklós, Fock Jenő, majd Tímár Mátyás is, helyükön baljóslatú nevek tűntek fel: Németh Károly, Korom Mihály, Óvári Miklós.

Kádár nem engedte, hogy végképp a süllyesztőbe küldjék a reform csapatát, jobb időkre várva mintegy „vitrinbe rakta” őket. Nyers Rezsőt a Közgazdasági Egyetemre küldte tanárnak, Aczél Györgyöt a Benczúr utcai Társadalomtudományi Központba.

- Mivel foglalkozott ott Aczél? - kérdeztem később a leváltottak egyikét.

- Volt körülötte egy csoport, annak a tagjaival vitatkozott, hogy tulajdonképpen mi is a szocializmus. Szerintem korábban kellett volna elkezdni ezt a témát.

Később, mikor Kádárnak módja nyílt rá, hogy a „reform reformjával” kísérletezzon, szinte valameny-

nyiüket megpróbálta rábíni az ügyek irányításában való részvételre. Huszár Tibor idéz egy interjúból, melyet Lakatos Ernő, az APO, az Agitációs és Propaganda Osztály vezetője adott:

„- Kádár összecsapta a tenyerét, és a káderek, mint a varjak felszálltak a levegőbe, majd kis szünetet követően mind leszállt, csak egyik-másik más ágra ült le...”

Nem minden „madár” volt hajlandó ilyen manőverre. Kádár kísérletet tett Fehér Lajos reaktiválására is, ő azonban elhárította az ajánlatot. Kádár megsértődött a visszautasítástól, kapcsolatuk gyakorlatilag megszakadt.

Fehér Lajos 1981 novemberében hunyt el. A Központi Bizottság úgy rendelkezett, hogy a párt vezetői álljanak díszőrséget a koporsó mellett. Szabó Istvánt is felkérték erre a szolgálatra, természetesen elvállalta. Megnézte a kijelöltek névsorát, és csodálkozva konstataálta, hogy Kádár János nem szerepel benne. Felhívta Aczél Györgyöt, de ő sem tudott magyarázatot adni az első titkár távolmaradására.

Kádár eredetileg nem szándékozott kimenni a temetésre, csak az utolsó pillanatban döntött a megjelenés mellett. A gyülekezésnél megkereste Szabó Istvánt:

- Én majd maga mellé állok a koporsónál!

A díszőrséget letöltvén Kádár behúzódoott a gyászolók sűrűjébe, onnan hallgatta Németh Károly patetikus beszédét, aki Szabó emlékezete szerint olyan frázisokat mondott, hogy „ha nincs Fehér Lajos, a fák sem rügyeztek volna ki...” A temetés után Kádár meghívta néhányukat az irodájába, kávét, whiskyt hozatott:

- Meghalt a Fehér elvtárs, fogadjuk el, amit Németh elvtárs mondott róla, de azért jobb, ha tudjuk: ha rá lett volna bízva a magyar mezőgazdaság, ott tartanánk, ahol a lengyelek. Emeljük poharunkat Fehér Lajos elv-

társ emlékére. Jó csatár volt. Nehéz volt tőle elvenni a labdát.

A futballrajongó Kádár János szájából nem hangozhatott volna el ennél nagyobb dicséret.

- Akkor éreztem először - mondta Szabó István -, hogy egy politikusnak is lehet lelke.

Fock Jenő is kiesett a pikszisből. Bukását állítólag annak köszönhetette, hogy reálisabb feltételeket próbált szabni a magyar-szovjet gazdasági kapcsolatokban és a KGST-n belüli viszonyokban - ezért orrolt meg rá a Moszkva-barát klán. Kikezdték a kérlelhetetlenül szigorú Marjai Józsefet, aki talán még Kádárnál is keményebben szállt szembe minden pazarlással. Marjai a legendák szerint egyszer kint a repülőtéren felsorakoztatta a külföldre induló delegációt. Mindenkitől megkérdezte, milyen feladatot kell majd elvégeznie, ezek után úgy döntött, hogy néhány tag kiutazására nincs szükség, és hazaküldte ezeket. Romány Pál mezőgazdasági minisztert azért távolították el, mert állítólag nem volt hajlandó átvenni hatezer rossz konstrukciójú szovjet traktort többmilliárd rubelért. Vályi Péter, a sokra hivatott fiatal pénzügyminiszter üzemi baleset áldozata lett: a diósgyőri öntödét megismerve beleesett egy izzó acéllal teli kokillába, és halálra égett. (Itt szándékosságot emlegettek, de úgy gondolom, alaptalanul. Néhány nappal később jártam a helyszínen, akkor is csak egy jelzésszerű léckordon figyelmeztetett a veszélyre, korábban még ennyi se. Egy Vályihoz hasonló, üzemi viszonyokban egyébként is járatlan ember könnyen bajba kerülhetett.)

Kádár János úgy vélhette, hogy a változások egyúttal arra is alkalmat adhatnak, hogy megszabaduljon a „munkás baloldal” néhány szektás alapállású vezetőjétől. Mint már említettem, nyugdíjba küldte Biszku

Bélát, Komócsin Zoltánt, felfelé buktatta Pullai Árpádot - közlekedési miniszterre nevezte ki, majd alig egy év múlva leváltotta.

Az ilyen és ehhez hasonló kölcsönös huszárvágások nem oldhatták meg az ország egyre súlyosbodó gazdasági és politikai gondjait.

„...Magyarország összeépítette gazdasági szerkezetét a Szovjetunióval, aminek következtében nyersanyagot és energiát cserélt sugaras szerkezetben élelmiszerre és gépekre - írja Lengyel László. - Ennek a szerkezetnek csak kis része volt alkalmas arra, hogy Európához kapcsolódjon. A szovjet gazdaság válsága felgyorsította az egész szerkezet válságát.”

Kádár többször is találkozott és tárgyalt Gorbacsov-val, bár a szovjet főtitkár ilyenkor nem fukarkodott a magyar pártot illető bókokkal, Kádárnak fel kellett fognia, hogy többé nem alapozhat a sokszor százmillió dollárokat kitevő támogatásokra, melyeket Hruscsov-tól Brezsnyevig és Andropovig mindenkitől megkapott. Gorbacsov a maga érdekeinek a védelmében Magyarországot - a többi kelet-európai szocialista országgal együtt - kiszolgáltatta a nyugati piacnak. Itt - visszaélve a kényszerhelyzetünkkel - a világpiaci árnál drágábban vásárolhattunk és olcsóbban kellett eladnunk a saját termékeinket, a veszteség egy-egy tételnél a húszharminc százalékot is elérte.

Többé nem lehetett arra számítani, hogy a tonnánként 17 rubelbe kerülő szovjet olajra alapozhatjuk a magyar gazdaság energiaellátását. „Kiépítettük az Adria olajvezetékét - írja Púja Frigyes - azzal, hogy majd az arab országokból vásárolt olajat ezen a vezetéken hozzuk fel. Miután ezen a vezetéken hosszú ideig egy csöpp olaj sem áramlott, fizethettük a pönálét a jugoszlávoknak, mert nem használtuk ki a csővezetékét.”

A kényszerhelyzetben újra megpróbálták fejleszteni az egyszer már félig-meddig leállított magyar szénbányászatot.

A kibontakozást szinte lehetetlenné tette, hogy Magyarország követelései jórészt rubelben álltak fenn, adósságai viszont Nyugat felé konvertibilis valutában. Ez utóbbi gyors tempóban növekedett, az 1980-as évek közepére a 12-14 milliárd dollárt is elérték. Kétségessé váltak a gazdasági reformmal való kísérletezések és az ötéves terv célkitűzései is.

Az eladósodásért magyar pénzügyi vezetőket is komoly felelősség terhel, súlyos következményekkel járó hibákat követtek el.

„Líbia bizonyos pénzüsszegeket tartott a Magyar Nemzeti Bankban - írja Púja Frigyes önéletrajzi könyvében. - Egyesek szerint a hetvenes évek végén több mint kétszázmillió dollárt tartalékoltt itt Líbia a magyar export finanszírozására. Ép ésszel azt kellett volna hinnünk, hogy kezünket-lábunkat törjük, hogy minél többet exportáljunk Líbiába, hiszen ennek ellenértéke nálunk van dollárban... Igen ám, de ez ellentétben állt a Nemzeti Bank érdekeivel, ő ugyanis abban volt érdekelt, hogy minél hosszabb ideig birtokolja a kétszázmilliót, hiszen azért nem kellett kamatot fizetnie, és forgathatta ezt a pénzt. Neki tehát az volt az érdeke, hogy minél később hívják le, sikerült is alaposan lefékeznie a magyar exportot...”

Ami mégis megvalósult az együttműködésből, abban sem volt sok köszönet.

„...A katonai építkezések terén az együttműködés jól ment, nem így a civil, közelebbről a lakásépítkezések terén - folytatja Púja. - Az építésügyi miniszter viszolygott ettől a feladattól, a szerződés aláírásába tulajdonképpen belekergették... Arra sem ügyeltek, hogy

szolid szerződés szülessen, olyan kötelezettségeket vállaltak, amelyeket egy kiválóan működő építésügyi minisztérium sem tudott volna megoldani, nem a miénk. Például munkások és szakértők százait küldték ki Líbiába, akik hosszú hónapokon át semmit sem csináltak, mert sem terv nem volt, sem az anyag kiszállítása nem volt megszervezve. A munkások unalmukban pálinkafőzdet rendeztek be s a pálinkát feketén árusították. A líbiai hatóságok felfedték az ügyletet, s csak éles eszű konzulunknak volt köszönhető - aki amikor konstátálta, hogy baj van, előszedette és összetörette a pálinkafőző berendezéseket, majd eltüntette a roncsokat -, hogy nem zárták őket börtönbe néhány évre.

Emlékezetes szállóige volt az 1980-as évek elején a „gazdag vállalatok - szegény állam”. A Nemzeti Bank nyakló nélkül finanszírozta a vállalati import igényeket - és ezek csak hosszan térültek meg - vagy sehogy. Ez is felgyorsította az eladósodás ütemét.

1972-ben közeledve hatvanadik évéhez, Kádár János úgy határozott, hogy lemond a párt első titkárának pozíciójáról, és nyugdíjba vonul. Szándéka formailag megfelelt az előírt kívánalmaknak: mind az életkor, mind a szolgálati idő tekintetében elérte a törvényekben megállapított nyugdíjkorhatárt.

A legendák szerint először Brezsnyevet tájékoztatta a szándékáról, mikor az Budapesten járt, de az SZKP első embere hallani sem akart róla, állítólag a következőképpen tiltakozott:

-János, ezt nem teheted meg Magyarországgal, a szocialista táborral, a szovjet emberekkel - és végül velem sem. Gondold csak meg: ha te a korodra hivatkozva visszavonulsz, miképp maradhatok meg én a helyemen, aki hat évvel idősebb vagyok nálad?

Akár van valamilyen igazságmagva a fenti történetnek, akár nincs, Kádár továbbra sem adta fel a tervét. Levelet intézett a Politikai Bizottsághoz, azt kérte benne, hogy a hatvanadik születésnapjáról való „megemlékezés a lehető legegyszerűbb módon történjék, a nyilvánosság egyetlen rövid ténykommuniké legyen, és mellőzzenek mindenféle publicisztikai körítést...” Ehhez mellékelve adta be a tervét, hogy helyezték nyugállományba. Részletesen kifejtette az indokait:

„...Az első titkári munkakör betöltésénél a személyi adottságokban rejlő, mindenkinél, természetesen ná-

lam is fellelhető különböző hiányosságokat lelkiismeretességgel és intenzív munkával törekedtem mindenkor pótolni. Most azonban - tetszik ez nekem vagy sem - reálisan szembe kell néznem azzal a ténnyel, hogy olyan életkorba léptem, amelyben a munka- és teherbíró képességem már nem növekszik, ellenkezőleg, az idő múlásával évről évre és fokról fokra csökken..."

Kádár János akkor már több mint tizenöt éve állt az általa alapított MSZMP élén, de úgy vélte: „helytelen, ha valaki pusztán múltbeli érdemek alapján, kegyeletből vagy megszokottság miatt marad időn túl egy tisztségben és beidegzett sablonokkal, a politikai munka mesterségbeli rutinjával próbál úgymond »vezetni«. Én magam semmiképpen nem akarok ilyen helyzetbe jutni. A rám bízott felelős munkát a jó ügy szolgálatának szándékával vállaltam, szeretném azt tisztességesen befejezni és másnak átadni".

Úgy ítélte meg, hogy a pártban és a Központi Bizottságban helyreállt valamiféle egyensúly, így a személycsere nem okozhat fennakadást a munkában, a váltást azonban rövid idő alatt végre kell hajtani „egy megoldásra váró ügyet jobb mielőbb elintézni, mert annak a rendezése a halasztástól a későbbiekben nem lesz könnyebb".

Kádár János két héttel később megismételte a felmentését kérő levelet, mint írja, „a Politikai Bizottság tagjainak véleményét figyelembe véve átdolgozta". Összehasonlítottam a két változatot, de csak lényegtelen stíláriis módosításokat találtam benne, mindössze egy figyelemre méltó különbséget észleltem. Az első variációban szereplő „Pártunkban tisztség betöltésére bárki is csak az érdemi és hatékony munka alapján jogosult" mondat elé beiktatta az „Azt tartom, hogy..."

szavakat, ami az állítást megfosztja általános elvi érvényétől és Kádár János magánvéleményének tünteti fel, vagy legalábbis megenged egy ilyen értelmezést.

Mindmáig hosszú elemzések taglalják, hogy valójában mi is készítette Kádár Jánost erre az elhatározásra. A liberális és konzervatív történészek - és miféle más történészek vannak Magyarországon? - egybehangzóan azt állítják, hogy a lemondás bejelentése Kádár részéről nem volt több egyszerű politikai sakkhúzásnál. Szerintük az első titkár fel sem tételezte, hogy akár a magyar, akár a szovjet vezetés hozzájárulna a távozásához. Ha viszont ragaszkodnak hozzá, hogy a helyén maradjon, az ily formában kinyilvánított bizalom megerősíti a helyzetét. Ellenfelei akár a párton belül, akár azon kívül vesztes pozícióba kerülnek, és ő szabad kezet kap elképzeléseinek végrehajtására.

Úgy gondolom, az említett történészek spekulációi logikailag nem kizártak, de nem is bizonyítottak, nem találtam olyan dokumentumokat, melyek minden kétség fölé emelnék azokat. Maga Kádár János feltehetően előttük sem tárta fel cselekedetének indokait. Ugyanilyen joggal és valószínűséggel tételezhetjük fel, hogy az első titkár csakugyan vissza akart vonulni a hatalom gyakorlásától, melynek döntő súlya és felelőssége az ő vállára nehezedett.

A huszadik század Magyarországnál végigélt hat évtized bajait még egy átlagos sorsú ember is megsínylette, Kádárnak nála is többet kellett elviselnie. Osztályrészt jutott a „törvénytelen származás” minden hátránya, több mint negyven évig hordozta a vállán az elkötelezett kommunistákat érő megpróbáltatásokat, hat évet töltött el két rendszer börtöneiben, 1956-ban látnia kellett, hogy dől össze küzdelmeinek minden eredménye. Utána felvállalta Magyarország leggyűlölt-

tebb emberének szerepét, majd a romokból felépítette Kelet-Európa gazdaságilag legfejlettebb, polgárai számára legélhetőbb országát. Egészsége megrendült, légzési, mozgási nehézségekkel küzdött, idegei is nehezen bírták már az állandó feszültséget. Elképzelhetőnek találta, hogy egy súlyos idegi vagy pszichiátriai károsodás lép fel nála. Előtte állt a leépült Tito példája, aki már összekeverte a tárgyalópartnereit: Kádárt Dej elvtársnak szólította, azt hitte, a román vezetővel beszél.

A Politikai Bizottság kezdetben nem akarta tudomásul venni Kádár szándékát, tagjai egységesen arra kérték, hogy tekintsen el levelének megtárgyalásától és folytassa első titkári tevékenységét. Ugyanakkor megállapították, hogy nincs jogukban visszautasítani Kádár János beadványát.

A Központi Bizottság egy négytagú küldöttséget menesztett hozzá, Kádár azonban ragaszkodott hozzá, hogy mint a munkásokat, úgy őt is megilleti a jog, hogy 60 éves korában nyugdíjba vonuljon. Tárgyalópartnerei meg sem kísérelték, hogy különböző frázisokkal hassanak rá, egyszerűen elébe tárták a valós helyzetet: egyelőre egyetlen olyan ember sem akad, aki alkalmas volna rá, hogy a helyébe léphessen.

Kádár, ha nehezen is, de engedett, sok jel vall arra, hogy jobb meggyőződése ellenére maradt a helyén. Kijelentette, hogy soha többé nem hozza elő a felmentésének ügyét, a pártvezetés közölje vele, mikor tartja majd aktuálisnak. Ilyen tekintetben jellemző az az epizód is, melyet Kárpáti Sándor idéz fel Varga Gyula zalaegerszegi első titkárral folytatott beszélgetésében:

„...1985-ben kértem a nyugdíjazásomat - mondja Varga. - Az illetékesek - köztük Kádár János is - arra kérték, maradjak még tovább, minthogy Zalában rendben mennek a dolgok. Én azonban hajlíthatatlan ma-

radtam, és megjegyeztem Kádár elvtársnak: talán Önnek és a pártnak is javára vált volna, ha elfogadják a felmentését, mikor azt kérte. Erre ő azt felelte: »maguk, a Központi Bizottság tagjai tehetnek róla, hogy maradtam^"

(Később hasonlóan kiélezett helyzetben már nem tudták befolyásolni. Mikor Losonczi Pál felállt az Elnöki Tanács elnöki székéből, Fock Jenő azt javasolta, hogy Kádár kerüljön a helyére, de ő kereken visszautasította az ajánlatot:

- Én már nem akarok újat tanulni! Magyarországon különben is csak parasztember lehet az elnök.)

A nyugdíjügyet végül is a Központi Bizottság határozata zárta le, az irat minősítő jelzéseit olvasva önkéntelenül elmosolyodtam: „Szigorúan bizalmas! Készült 102 példányban". Nem hiszem, hogy Magyarországon bármilyen ügyet is szigorúan bizalmasként lehet kezelni, melyet egynél több példányban írtak le, sőt akkor is kétes, hogy nem szivárogo-e ki.

„...1. Tudomásul veszi Kádár János elvtárs levelét és elfogadja a Politikai Bizottság javaslatát, mely szerint Kádár János elvtárs, mint a Központi Bizottság első titkára dolgozzon tovább, mert munkájára a pártnak, a munkásosztálynak, a dolgozó népnek, az országnak szüksége van. E határozattal a Központi Bizottság a kérdés felett napirendre tér..."

Kádár azt kérte, hogy a határozat meghozatala után a kérdést vegyék le a napirendről. Ő képesnek érezte magát, hogy kivesse gondolataiból, és ne foglalkozzon vele, „ne töprengjünk rajta, ne tűnődjünk holnap vagy holnapután: van nekünk éppen elég dolgunk, testületileg is, egyénileg is..."

Kádár azonban önmagát nem tudta meggyőzni. Aczél György ezt írta róla:

„...A 60. születésnapja után, 1972-től személyisége sok szempontból megváltozott. Hirtelen elkezdett rohamosan öregedni, csak »üzemeltette« a testét, hogy a munkaképessége fennmaradjon. Egyre inkább bezárkózott, többet a szabadság, a pihenés nem öröm, csak a munkaképesség regenerálása volt a számára." Egy dagályos képet használva: minden reggel cserepekből drótozta össze a lelkét, hogy estig kibírja.

Referense jellemző változásként említette meg, hogy esténként, mikor hazatért, Kádár János többé nem rakta tele a táskáját otthon elintézendő ügyekkel. Baráti kapcsolatait sorra megszakította, elmaradtak a megszokott ultipartik is. Magányossága még a külföldi politikai partnereknek is feltűnt, Jaruzelski lengyel elnök megdöbbenve kérdezte Aczélt Kádár elidegenedésének okairól, de az nem tudott vagy nem akart magyarázatot adni.

És még hátra volt Kádár János életéből 17 hosszú és nehéz esztendő.

Valóban fedi-e a valóságot, hogy a korszak magyar politikai életében egyetlen olyan személy sem akadt, aki Kádár János helyébe léphetett volna? És ha csakugyan így állt a helyzet, óhatatlanul felmerül a kérdés: maga Kádár mennyiben felelős ezért.

„...Kádár Jánost sokan - többek között én is - nem tartották jó káderesnek - írja Púja Frigyes. - Gyakran nyúlt mellé, nem tudta gyorsan megismerni az embereket, sőt, az is hibája volt, hogy e téren majdnem mindent magas rangú munkatársaira hagyott rá. Miniszterségem néhány éve után megpendített egy-egy nem hozzám tartozó káder ügyet, nyilván a véleményemre volt kíváncsi. Emlékszem, az első eset Havasi Ferenc

esete volt. Havasi akkor a Minisztertanácsban dolgozott, miniszterelnök-helyettes volt.

Most is gondjaink vannak - folytatta Kádár egy megkezdett gondolatát. - Hát ugye Németh elvtársat, aki ez ideig gazdaságpolitikai titkár volt, Biszku helyett be kellett hozni helyettesemnek. A kérdés az, ki legyen a gazdaságpolitikai KB-titkár?... Havasit ajánlják nekem, ismeri?

- Ismerem, Kádár elvtárs, és én nem tartom jónak. Úgy érzem, hogy Havasi nem tudja majd megoldani ezt a problémát, hiszen nem is gazdasági ember, világéletében a megyénél dolgozott. Eléggé primitív is, majdnem semmi műveltsége.

Kádár döbbsen nézett rám.

És Havasi Ferenc persze KB-titkár, majd politikai bizottsági tag lett. Természetesen semmit sem oldott meg azon kívül, hogy néhány öt ajnázó fiatal maga köré gyűjtve főtitkári aspirációkat melengetett."

Púja Frigyes nem állt egyedül ezzel a véleményével, néhány más, a Kádár közvetlen környezetében dolgozó ember is osztozott ebben. Szerintük gyakran hibásan választotta meg munkatársait.

Nem engedett felnőni senkit maga mellett - mondta egyikük -, beárnyékolta lehetséges utódjának életterét, mint egy öreg fa a tövében ütköző csemetét.

Megpróbáltam tisztázni ezt az ügyet.

-Szeretném, ha megneveznék azokat a tehetséges fiatal politikusokat, akiket Kádár János háttérbe szorított, nem hagyott érvényesülni.

Beszélgetőpartnereim összeráncolták a homlokukat és hosszasan eltűnődtek, de egyetlen komolyan vehető nevet sem tudtak említeni. Ha Kádár Jánost bármikor, akár 1970-ben, akár 1980-ban elvitte volna egy hirtelen szívroham, bárki is lép a helyébe, a magyar vezetés

színvonala nem egy lépcsőfoknyival, hanem egy egész emeletnyi mélységgel esett volna vissza.

Számos más babona is kering ebben a témában. Napjaink politikai újságírói gyakran állítják, hogy egy-egy új vezető kijelölésénél Kádár személyi önkénye döntött.

- A mellényzsebéből elővett egy cédulát, és felolvasa róla a saját jelöltjének a nevét és azzal az ügy le is zárult! - szokták mondani mostanában a televíziók vitaestjein.

Megkérdeztem a kormány, majd a párt egyik legmagasabb rangú vezetőjét, mennyiben fedí ez a valóságot, csak csóválta a fejét:

- Kádár János mindig komolyan vette a kollektív vezetés elvét, kötelezőnek ismerte el magára nézve a többségi véleményt. A dolgok gyakorlati megvalósításában minden fenntartás nélkül lehetett vitatkozni vele. Néha taktikai okokból megengedett magának egy-egy „szondázást”, felvetett valamilyen gondolatot, látszólag hangsúly és nyomaték nélkül, aztán hagyta, hogy valaki más felkapja és előhossa, mint a saját elgondolását.

Annak idején Rákosi Mátyás minden fontosabb megbeszélést azzal kezdett, hogy elsőként ő fejtette ki a maga véleményét - ezzel eleve meghatározva a tárgyalás további menetét. Kádár János viszont mindig az összefoglalóban szólalt meg. Ha úgy érezte, hogy a szóban forgó kérdés nem tisztázódott kellőképpen, ő ki sem fejtette az álláspontját:

- Hát akkor gondolkodjunk tovább.

Ha valóban egy-egy vezetőváltás merült fel, akkor a Politikai Bizottság soros ülésének végén Kádár megkérte a PB tagjait, hogy a meghívott vendégek távozása után maradjanak a teremben. Közölte velük az eldön-

tendő kérdést, nem igényelt azonnali választ, otthon kézírással jelöljék meg a megfelelőnek tartott személyt és véleményüket leragasztott borítékban adják le a titkárságára. Egy újabb zárt ülésen összegezte az eredményt, az egyes szavazók döntését nem említette.

Ha valaki megkapta a szükséges többséget, akkor egy újabb, ezúttal már a Központi Bizottság titkáraival kibővített konzultáció következett. Mikor már kialakult az „éles jelölés”, akkor Kádár is elmondta a véleményét. Bár elméletileg jogában állt volna vétőt emelni, gyakorlatilag soha nem élt ezzel az eszközzel. A kádarmunkában alapvető értéknek tartotta a közmegegyezést és a stabilitást.

Kádár az esetleges utódja kiválasztására sem fordított különösebb gondot. Úgy gondolta azután, hogy 1972-ben visszautasították a nyugdíjba vonulási kérelmét, ez már nem rá tartozik. Emberileg érthető, hogy ez a kérdés mégsem hagyta nyugodni. A legendák szerint a Politikai Bizottság egyik ülésén papírlapokat osztott ki, melyekre a tagoknak rá kellett írniuk, hogy az ő eljövendő távozása után kit látnának legszívesebben a Párt első titkári posztján. Átnézte a cédulákat, de szokása szerint most sem árulta el, hogy kire és hányan szavaztak.

- Ha megnevezném az illetőt, a többiek felfalnák -mondta.

Kádár János azonban nemcsak politikai képességek tekintetében múlta felül minden lehetséges vetélytársát, hanem szigorú erkölcsi tartásával is, mely az idők múlásával sem borult fel. Mind gyakrabban hallatszottak olyan hírek, hogy a szocialista országok egyes vezetői miképp rúgják fel a magatartás elvárható normáit: Tito királyi pompát alakított ki maga körül, Zsiv-kov egy kilométeres földsávot vásárolt meg a Fekete

tenger mellett, és egy hatalmas palotát építtetett rá. Bár kisebb súlyú, de talán még jellegzetesebb volt Roma-novnak, a leningrádi pártbizottság első titkárának az ügye. Mikor a lánya esküvőjét tartotta, a múzeumból kihozatta a cári Romanov család címeres, monogramos arany étkészletét, és azzal terítetett meg az ünnepi ebédhez. „Romanov - Romanov” - gondolhatta.

A magyar pártvezetésben számos szerény és tisztességes életvitelű funkcionárius akadt: Aczél Györgytől Nyers Rezsőn át Lázár Györgyig és másokig. A fiatalabbak közül Vályi Péter számított ide, aki valaha egy óbudai gangos lakásban élt és szórakozásként akvarel-leket festett, mintegy a környező világ szürkésége ellen tiltakozva. Ezt a jelenséget azonban korántsem lehetett volna általánosnak mondani, a tekintélyes káderek nagy részének a magatartására ráillett egy angol újságíró jellemzése: „bolse vita - dolce vita”.

A csak „Pol Pot megye” néven emlegetett Csongrád megye első titkára megengedte magának, hogy a felesége kedvéért kinyitasson vasárnap egy zárva tartó áruházat, híre terjedt az Ónody vendéglős által rendezett zártkörű mulatságoknak, ahol állítólag csokoládéban fürdettek meg hölgyeket.

A munkahelyeken is felborult a fegyelem. A belügyminiszter reggel nyolc órakor érkezett meg a hivatalába, és azzal kezdte a napot, hogy vadpörköltet, csülköt, pacalt vagy más magyaros ételt hozatott és meghívta villásreggelire a helyetteseit, főosztályvezetőit. A jó étvágyat pálinkával alapozták meg, a falatokat sörrelborral öblítették le, kilenc-tíz órára a teljes magyar belügyi vezetés berúgott. Aki még rendelkezett jártányi erővel, azt kicsempészték a minisztérium épületéből, aki mozdulni sem tudott, az a hivatali kanapén végig-

terülve aludt. És ez a „szertartás” hetente többször megismétlődött.

Újabb és újabb botrányok követték egymást. Egy nyugaton megjelenő magyar nyelvű hetilap 1988 májusában felsorolt néhány esetet.

A Szabolcs megyei első titkárt rendőri biztosítással kellett kimenekíteni a környékről, mert egy felszarvazott férj halálra kereste. A Borsod megyei első titkár olyan palotát építtetett magának, hogy a lelátogató Kádár János kultúrháznak nézte, a falakat milliókat érő trófeákkal díszítették. A nőgrádi pártvezér tökrészenen pánikba esett, és mozgósította a fegyveres területvédelmi erőket. A Heves megyei első titkár ugyancsak italos állapotban Verpelét határában négy embert gázolt halálra, aztán maga helyett egy ártatlan trabantost akart őrizetbe vétetni az ügyésszel. Gáspár Sándor helyettese is elűtött egy embert.

Nem maradtak el tőlük a közigazgatási vezetők sem, sokan korrupt módon osztogatták a telkeket, adtak lakáskiutalásokat. Az egri tanácselnök egy egész utcasort építtetett fel a maga és cimborái számára. Az igazságügyi államtitkárnak rabok húzták fel a balatoni üdülőjét, Czinege Lajos honvédelmi miniszternek katonák alakították ki a hegyi villájához vezető utat.

Néhány munkatársa, akik hízelgéseikkel valósággal rátelepedtek, mindenképpen meg akarta akadályozni, hogy értesüljön a hasonló skandalumoktól, de nem tudták elérni ezt a céljukat. Kádár minden erejével igyekezett fellépni a visszaélések ellen.

Amikor a szentendrei sziget egyik részére bevezették a háztartási gázt, a csövek lefektetésénél a megyei titkár is érintve volt, mert az ő telkén is áthúzódott volna a vonal, felfordulásokat okozva. A titkár utasítást adott a terv módosítására, iktassanak be egy kitérőt az

eredeti vonalvezetésbe. Kádár, ahogy értesült az esetről, pártfegyelmi elé állította és leváltotta az illetőt.

Kádár néha túlzásba is vitte a szigorúságot. A Zala megyei első titkár egy könyvespolcot rendelt egy asztalosnál, és elfogadta, hogy az iparos ingyen készítse el neki ezt a bútordarabot. Ő sem maradhatott meg a helyén.

Mindinkább tapasztalnia kellett, hogy hiába hozza meg az intézkedéseit, azokat kijátsszák, a bűnösöket mentetetik. Kádár egy idő után fel is adta a harcot, egy-egy újabb esetet már kézlegyintéssel vett tudomásul:

- Ha egy nagy asztalnál sokan esznek, sok morzsa lehullik.

Egy dolgot azonban meg kell említenünk: a Kádár-korszakban előforduló korrupciók arányai kétségtelenül elenyésztek a mai állapotokhoz képest. Pozsgay Imre úgy jellemezte a különbséget:

„- Akkoriban tízezer forintba kerülő vacsorákon beszéltek meg, hogy miképp lehetne elsikkasztani egymilliót, mostanában pedig milliós vacsorán döntenek, hogy lehetne »lenyúlni« egymilliárdot.”

XXVI.

Kádár János mindinkább légüres térbe került, a megmaradt kapcsolatai is sorra felbomlottak, sőt, ellenségeskedésbe fordultak, így például az is, mely régi társához, Donáth Ferenchez fűzte. Bár Donáth értelmiségi pályán mozgott - történész volt, majd a mezőgazdasági tudományok kandidátusa - a sorsa sokáig párhuzamosan futott Kádár Jánoséval. 1934-től ő is az illegális Kommunisták Magyarországi Pártjában dolgozott, majd a nagy letartóztatások után gyakorlatilag ők ketten irányították a KMP-t, a felszabadulást is együtt érték meg egy zuglói romházban bujkálva.

Donáth a felszabadulás után vezető állami és párttiszségeket töltött be, egy ideig Rákosi Mátyás titkára is volt. 1951-ben Kádárhoz hasonlóan koholt vádak alapján letartóztatták, tizenöt évre ítélték, de 1954-ben szabadult. Hamarosan rehabilitálták és tudományos munkatársként dolgozott.

1956 tavaszán Donáth a Nagy Imre körül csoportosuló párton belüli ellenzékhez csatlakozott, hívta maguk közé Kádár Jánost is, de ő, mint említettem, nem volt hajlandó közösséget vállalni szándékaikkal. Sorsuk a felkelés során még egyszer összeért, Donáth belépett ugyan a Kádár alapította MSZMP-be, távollétében titkárrá és a Központi Vezetőség tagjává választották, de két nap múlva lemondott erről a tisztségéről.

A felkelés leverése után Donáth a Nagy Imre-cso-

porttal együtt családotul a jugoszláv nagykövetségre menekül, onnan kijövet letartóztatják és Romániába internálják. Tizenkét évi börtönre ítélik, de ebből csak hármát tölt le, 1960-ban amnesztiával szabadul. Vissza-tér a tudományos tevékenységhez, könyvkiadónál, kutatóintézetben dolgozott.

Barátsága Kádár Jánossal megszakad, legfeljebb egy-egy találkozóra, levélváltásra kerül sor köztük. Egy alkalommal Donáth egyik művének terjesztését valószínűleg túlbuzgóságból leállították, de Kádár intézkedett, hogy oldják fel a tilalmat. Már úgy látszott, a kapcsolatuk normalizálódik, de Donáth az 1970-es évektől a rendszerváltásra törő értelmiségi mozgalom meghatározó alakjává válik, részt vesz a Bibó-emlékkönyv szerkesztésében, aláírása ott szerepel minden tiltakozó kiáltványon. Kádár többé nem táplál illúziókat iránta, 1979-ben egy központi bizottsági ülésen már így beszél róla:

„... Van nekem egy régi »ismerősöm« és »barátom« is az aláírók között, a Donáth Ferenc. Számomra ő olyan eset, mint Ilf és Petrov könyvében az öreg Funt, aki minden rendszerben ült. Ez a Donáth is ült valameny-nyit a kapitalista rendszerben, aztán a személyi kultusz évei alatt is. Ismerem, mert vádlottársam volt. Aztán ült a mi kurzusunk alatt is, az 56-os viselt dolgai miatt. Magunk közt mondván - családtagja is ezt mondja róla -, politikailag ő már nem beszámítható.”

Ezzel a „méla akkorddal” zárult le két férfi barátsága és harci szövetsége, akik majd egy fél évszázaddal korábban együtt indultak el, hogy megvalósítsák világmegváltó eszméiket.

Kádár életében számos fordulat látszólag esetlegesen következett be, de utólag visszatekintve sohasem véletlenül, a változások mindig jellemének alapvető

vonásaiból adódtak. Mégsem maradhat említés nélkül, hogy élete folyamán hány alapvető kapcsolatát szakította meg, hány példaképével, harcostársával jutott el a kenyértörésig, sőt, a nyílt szembenállásig.

Rákosi Mátyás, Rajk László, Péter Gábor, Farkas Mihály, Nagy Imre, a színész Major Tamás, Marosán György, Fehér Lajos és még egy egész oldalon át lehetne folytatni a névsort.

Annyit biztosan elmondhatunk, hogy hosszabb távon csak nagyon kevés emberrel tudott együtt haladni. Ebben egyaránt közrejátszott az is, hogy másoknál hamarabb kivételes érzékkel ismerte fel azokat a szükségszerű lépéseket, melyeket a történelem változásai megköveteltek, és ezeket meg is valósította. Hozzájárult a természetéből adódó bizalmatlanság is.

Kádár csak abban volt biztos, amit ő maga végzett el. Hasonlított arra a dzsungelharcosra, aki az őserdőben előretörve nem széles ösvényt vág a kését, csak akkorát, amelyen épp hogy tovább haladhat, és nem visz magával senkit és semmit, ami mozgásában akadályozhatná.

Ez a végtelenségig leegyszerűsítő szemlélet esztétikailag nem tűnik túl látványosnak, és sokakra kiábrándítóan hatott. Kádár János azonban sohasem törekedett arra, hogy a maga személyében megvalósítsa a polgári értelemben vett sokoldalú embereszményt - teljességgel alkalmatlan lett volna erre a szerepre. Nem próbált lépést tartani a tudomány, a filozófia, a művészeti élet folyamatosan jelentkező szenzációival, beérte annyival, amennyit a munkájához szükségesnek tartott.

Bármilyen különösnek is tűnik, Kádár János, akinek életteljesítményével a XX. századbeli Kelet-Európa egyetlen vezető politikusa sem mérkőzhet, lényegében elsőnemzedékes értelmiségi volt. Magasabb iskolákat,

tudjuk, nem végzett, egy-egy döntésében nem vezethették történelmi példák és szabályok, tízszer annyi energiát kellett felhasználnia, mint képzetebb, járatosabb társainak. Ennek az iszonyú erőfeszítésnek meg kellett mutatkoznia bizonyos egyoldalúságban és bizalmatlanságban.

Az idők múltával új embereket már nem engedett közel magához. Aczél György felfedezettjét, a kecskeméti pártbizottságról felhozott Pozsgay Imrét is fenntartással fogadta, bár gyanakvását nem érezte vele.

-Kádárral akkoriban korrekt kapcsolatban álltam - mondta Pozsgay egy beszélgetésünk során -, a viszonyunk csak később romlott meg, rám is kiterjesztette az értelmiséggel szembeni általános ellenérzéseit. Nem vette komolyan az intellektuel politikai mozgalmakat, azt mondta, hogy majd akkor lép közbe, ha a Csepeli Vasműben is feltűnnek az ellenzéki agitátorok. Mikor Lengyelországban kibontakozott a „Szolidaritás” mozgalom, Kádárt az döbbsentette meg a legjobban, hogy munkások vesznek részt benne és a vezetőjük, Lech Walesa igazi munkás. Konfliktusok bontakoztak ki közöttünk.

- Mondana egy példát?

- Éppen egy kocsiban utaztunk le valahová vidékre. Én akkoriban tértem haza Franciaországból, lelkesedtem neki az ottani viszonyokról, mire Kádár csak any-nyit mondott: maga ne Párizsból jöjjön, hanem Bukarestből, akkor itt is mindent csodálatosnak fog találni.

Kádár ellenérzései hamar beigazolódtak. Pozsgay elégedetlenkedett a helyzetével és bevádolta mentorát, Aczél Györgyöt, de Kádár rövid úton elutasította:

-Ne nekem panaszkodjon, menjen át Aczélhoz és vele intézze el! Különben is töltsön több időt a munkahelyén, és dolgozza fel a restanciáját!

Pozsgay mind nyíltabban szállt szembe Kádárral:

„...1986-ban hivatalos bonni látogatásomon egy nemzetközi sajtókonferencián arra a kérdésre, hogy: mit tenne, ha az ön népe elfordulna a szocializmustól, azt mondtam, hogy én a népemet követném. Ez volt az első alkalom, amelyre Kádár János a Központi Bizottság ülésén nyíltan és megrovóan nyilatkozott és elítélte a magatartásomat...”

Kádár figyelmét az sem kerülte el, hogy Nyugaton felismerték: a miniszter átkacsingat az eszmei barikád túlsó oldalára. Minden bizonnyal a kezébe került a Párizsban megjelenő Magyar Füzeteknek az a száma, amely így ír a Pozsgay körül csoportosuló erőkről:

„...A magyarság sorsának jobbra fordulásához elengedhetetlenül szükséges az, hogy Budapesten hatalomra jussanak a népies-szocialista-balos intranzigensek: akkor majd manifesztálódna a társadalom ellentmondásai...”

A Szabad Európa Rádió a Magyar írószövetség közgyűlésén elhangzott funkcionárius beszédek közül (Óvári, Aczél, Pozsgay) a miniszteri szavakban vélte felismerni a támogatandó reformgondolatokat.

Hamarosan sor került a szakításra:

„- Aczél György bevezette a Hétfői Egyeztető Megbeszéléseket, minden hétfőn reggel nála indult a nap, kettőnkön kívül két bizalmi embere, Óvári és Kornidesz vett részt rajtuk, tehát eleve biztosítva volt, hogy a véleményemmel kisebbségben maradok. Minden káderpolitikai személyi döntésben leszavaztak. Hiába írtam Kádárnak, kérdeztem, hogy működik-e Magyarországon kormány és valódi döntési mechanizmus, nem lépett közbe. Egy év alatt ledaráltak, 1982-ben fel kellett adnom miniszteri pozícióm.

- így utólag miképp ítéled meg a tevékenységedet? Joggal neveztek téged bomlasztónak?

- Igen, az ő normáik szerint mindenképpen - objektív és szubjektív értelemben egyaránt - mondta Pozsgay Imre."

Kádár végül is leváltotta, de közéleti hitelét nem tudta és nem is kívánta megingatni, ezt Pozsgay nem bízta idegenre: maga hajtotta végre két évtizedes politikai irányváltásaival.

Valaha interjút készítettem az idősebb jogász nemzedék kimagasló egyéniségével, Nehéz Posony Józseffel. Beszélgetés közben az öreg ügyvéd azt mondta:

- Lehet, hogy önhittnek tartasz, de én már 18 éves koromban úgy képzeltem, hogy Magyarország miniszterelnöke leszek.

-Egyáltalán nem tartalak önhittnek, sőt a magyar miniszterelnökök névsorának ismeretében ez a célkitűzés inkább bizonyos szerénységre vall.

Ugyanilyen jelentéktelen eseménynek tűnt, mikor Lázár Györgyöt - 12 évi működés után - a kormány éléről a párt főtitkár-helyettesi posztjára helyezték át. Megüresedett posztjára három személy jött számításba: Grósz Károly, Medgyesy Péter és Nyers Rezső.

Nem rám tartozik, hogy Grósz Károly személyét és működését értékeljem, beérem azzal, hogy néhány pártbeli vezetőtársa véleményét idézzem róla. Bányász Rezső így ír:

„...Az egy vezetőre épülő rendszerek kulcsproblémája, hogy ha az elsőszámú vezető valamilyen akadályoztatása - például betegség - miatt kidől a sorból, az események nehezen irányíthatóak. Nekem Grósz egy ideig jó barátom volt, de amikor miniszterelnök lett

- és egyszerre akart minden hatalmat megkaparintani -, akkor már keserves volt látni, hogy 150 centiméteres magassággal nem lehet kétméteresnek tűnni."

Ribánszki Róbert, Kádár János egykori titkára ennél is lesújtóbb véleményt fejtett ki Grószról. Elmondása szerint Grósz a felszabadulás után az ifjúsági mozgalomban kezdte a tevékenységét, később hivatásos katonatisztként szolgált, onnan került vissza a pártapparátusba.

Ribánszki szerint 1956 októberében Grósz Földvári Rudolf Borsod megyei első titkár mellett dolgozott, és mikor Földvári átállt a felkelők oldalára, Grósz követte. A szovjet csapatok november 18-án szállták meg Miskolcot, akkor letartóztatták Földvárit, és Ungvárra deportálták. Egy jelentős számú, az ellenállást még folytató csoport túszoikat ejtett, és azzal fenyegetődzött, hogy ledobják őket a szakszervezeti székház tetejéről, ha nem bocsátják szabadon Földvárit. A követelésüket teljesítették, de Kádár János semmiképp nem akarta meghagyni őt a helyén, leváltották tisztségéből, majd a helyzet enyhültével le is tartóztatták.

Döntést kellett hozni Grósz Károly ügyében is. Bár pártellenes vétkei súlyosnak ítélték, az illetékesek alkut ajánlottak neki. Azt ígérték, hogy ha elvállalja a koronatanú szerepét a Földvári ellen indítandó perben, ő bántatlan marad. Visszaadják a párttagsági könyvét, szereplésére pedig azt a magyarázatot adják, hogy a párt utasítására épült be a borsodi felkelés vezető stábjába. A tortára habként megkapta a fegyveres ellenállóknak kijáró „Munkás-Paraszt Hatalomért” érdemrendet is. Grósz megtette a vallomását, Földvári nyolc évet ült a börtönben. Ribánszki szerint erről a trükk-ről Kádár Jánost nem tájékoztatták, aligha ment volna bele.

Grósz karrierje mind feljebb ívelt: a Magyar Rádió párttitkára lett, onnan a Fejér megyei, majd a Budapesti Pártbizottság élére került, bevásztották a Politikai Bizottságba is. A „munkás ellenzék” is a maga emberének tekintette és támogatta miniszterelnöki jelölését, így végül ő nyert az ugyancsak számításba vett Nyers Rezső és Medgyesy Péter ellen. Kádár sem emelt vétót, nehéz megmondani, hogy egy utódjelöltjétől próbált legalább ideiglenesen megszabadulni, vagy valóban teret engedett egy tehetségesnek látszó ember számára.

Míg az MSZMP a maga belső harcaival volt elfoglalva, mindinkább kibontakozott a már 1968 óta létező értelmiségi reformmozgalom. Újra az írótársadalom - Kádár János meghatározása szerint „a kocsi rúdján ülő légy” - próbálta átvenni a kocsi irányítását.

A botrányok egymást követték. Megmaradt emlékezetemben egy epizód a fiatal írók szentendrei tanácskozásáról, ahol a minisztériumi küldött előadásában megjegyezte:

- Az adott politikai kérdésben Kádár János másképp vélekedett...

Erre felállt egy „Költőcske Mihály”:

- Ki az a Kádár János? - kérdezte, kihívóan körül nézett és leült, láthatóan elragadtatva saját merészségétől. Nem kell külön mondani, hogy a kutya sem vonta őt felelősségre. A közéletben elszaporodtak a „földszin tes Dugovics Tituszok”, akik halált megvető bátorsággal vetették magukat a mélybe egy sámliról és mindenféle ostromlók nélkül.

Az 1956-os felkelés emléke mind gyakrabban felidéződött, Nagy Gáspár költő a „Tiszatáj” című folyóiratban megjelent versével alig burkoltan tetemre hív Nagy Imre ügyében:

„...Nincs sehol Egyszer majd el kell
temetNI És nekünk nem szabad feledNI
A gyilkosokat nevén nevezNI”

Az írói mozgalom, és a hozzá csapódó ellenzéki körök vezetői között fellép Csoóri, Konrád, Csurka, Csengey és több más jeles literátor is, szinte valamennyien jelentős szerepet játszanak majd a rendszerváltás körüli vitákban és később a tárgyalásokon is.

(Az utolsó fél évszázadban a baloldal két társadalmi réteget nem tudott maga mellé állítani: a művészeket és a sportolókat. Legfeljebb ha erős pressziót alkalmazott velük szemben, de akkor is csak ideiglenesen. Többé-kevésbé az orvosokat is ide lehetne sorolni. Egyszer valaki biztos megfejtí majd, hogy miért éppen ezek a kiváltságokat élvező csoportok találják meg eszményeiket a jobboldalon.)

A mozgalom azonban nem maradt meg az irodalom keretein belül. Az alapvetőnek számító „tabukhoz” egyelőre még nem nyúlhattak: nem támadhatták az egypártrendszert, nem követelhatték a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok kivonását, más célpontot kellett választaniuk. A világszerte megerősödő környezetvédelmi törekvések jegyében a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer ellen léptek fel. Sokan vélik úgy, hogy ez volt az a rés a magát szocialistának nevező rendszer falában, ahová az ellenzék beilleszthette a maga régen készenlétben tartogatott feszítővasát.

Tüntető tömegek hömpölyögtek végig Budapest utcáin, élükön egy egész politizálásra önmagát felkent értelmiségi csapat haladt: genetikusok, irodalomtörténészek, filozófusok és színészek. A támadások Kádár János személyére is kiterjedtek, sok évvel az első titkár

halála után megkérdeztem az egykori miniszterelnökét, Lázár Györgyöt:

- Kádár János mit szolt a vízlépcső tervéhez?
- Ő semleges maradt. Azt mondta nekem: döntsék el ezt az ügyet felelősen azok, akik értenek hozzá, aztán pedig hagyják abba a sóhajtozást - válaszolta Lázár.

Kádár János mind nehezebben viselte el a rá háruló terheket, Huszár idézi egy megrendítő hozzászólását a Politikai Bizottság ülésén:

„Valamikor Önök azt mondták - én utoljára a kongresszus előtt kérdeztem, hogy mondják meg, szükség van rám vagy nincs szükség. Maguk azt mondták, hogy szükség van. Hát én mit csinállok? Szalutálok és csinálom. Csak nehogy azt higgyék, hogy nekem nagyon könnyű dolgozni... Azt hiszem, az eszemnél vagyok, de az összes többivel már probléma van! Énnekem minden reggel két és fél óra kell, amíg teljesen rendbe jövök, ahhoz, hogy én bejöjjek és dolgozzam. Sajtót átnézzek, mindent. De hát hetven, frász tudja hány éves vagyok már. Nekem ez erőfeszítés. És ugye maguk nekem adják ezt a három hónapos szünetet egy évben, de én a 9 hónap alatt ledolgozok 12 hónapra valót. A gyakorlatot ismerik, hogy ez hogy néz ki. És én magamban azt mondom, én szolgállok, amíg van egy leheletem, és tőlem telhetően intézem azt, amit rám bízta, de cégtábla nem leszek. Senki számára. Ezt meg akartam mondani. Ezt nem köll jegyzőkönyvezni! Hogy az én cégtáblám mögött mindenki csinálja a maga buliját, meg az elképzelését, meg a saját népszerűségét keresi, ehhez én nem adom a nevemet. Én nem adom! Nem személyi presztízsből, hanem az nem egészséges és nem normális. Akkor vitatkozzon a PB, döntsék el és intézzék az ügyeket! Ha ennyit ér az én szavam, amit egy rendkívül fontos kérdésben azért

kértem, mérlegetljünk és döntsünk! Ezzel volt a baj (?), tessék, minden további nélkül. Hát énnekem egy inggombom nem kívánja, hogy én főtitkár legyek. Személyileg. Ezt csak mint személyes megjegyzést fűzöm hozzá. Nekem egy tenyérsnyi gyógyszert nyomnak, valakik, azt se tudom, köll vagy nem köll. Gyógyszert adnak eleget, megértést kevesebbet. Azt se tudom, azt is köll-e szedni? Befejeztem..."

Számomra azért megindítóak ezek a szavak, mert úgy tűnek, mintha nem egy politikus fogalmazta volna meg őket, hanem egy munkás, aki ismeri és becsülettel végzi el a feladatát és tudja, hogy rajta múlik, működhet-e tovább is a gyár.

Mint ahogy a könyveknek megvan a maguk sorsa, úgy az íróknak is. Ez utóbbi, lássuk be, inkább magánügynek számít, a kódexmásoló szerzetesek is legfeljebb egy-egy szót vethettek a pergamen szélére, olyanokat, mint „biberem”, „ihatnék”. En is csak annyit jegyzek meg, hogy itt tartottam az írásban, mikor 2006. április 23-án a Magyar Szocialista Párt és a Szabad Demokraták Szövetsége megnyerte az országgyűlési választásokat.

XXVII.

Kádár János egészsége fokozatosan megingott. A Kútvölgyi kórházban egy külön szobát tartottak fenn a számára, ahová egyre sűrűbben adódó rosszullétei idején befeküdt kezelésre. Csak a legszükségesebb időt töltötte benn, ahogy jobban érezte magát, rögtön visz-szatért a munkájához.

A fizikai gyengeség nem tudta megzavarni realitásérzékét. A kompromisszumok örök robotosa a kor követelményeinek szellemében képes volt átértékelni korábbi alapvető nézeteit is. Kádár János az életét tette fel a kizsákmányolás elleni harcra, meggyőződésében sohasem ingott meg, mégis a korát messze megelőzve ismerte fel, hogy az elkerülhetetlenül beáramló tőke milyen hatást gyakorol majd Magyarországra:

„...A szocialista rendszernek van egy sarktétele, amit úgy hívnak, hogy megszünteti az embernek ember általi kizsákmányolását. Ezt sok éve mondjuk, de az életben, a valóságban mindig jelen vannak más elemek is. Végig jelen volt a magántőke. A kisipar, a kiskereskedelem mindig deklarált és elismert magántőke volt Magyarországon, és ha egy magániparosnak van alkalmazottja, akkor ember zsákmányol ki embert. Természetesen nem ez adta meg a rendszer sajátosságát, hanem az, hogy a termelőeszközök döntő része társadalmi tulajdonban van” - mondta Kádár János a Politi-

kai Bizottság 1988. március 22-i ülésén, majd így folytatta:

„- Amiről most tárgyalunk, akárhogyan is cifrázom, bővíti az embernek ember általi kizsákmányolását. Ezzel szembe kell nézni, nem lehet behunyni a szemünket. A javaslat tőkejövedelmet, profitot vezet be szélesebb körben, mint eddig volt.

Szerintem szükséges a külföldi tőke lehetőség szerinti bevonása a magyar népgazdaságba. Jelentős mértékben már most is bent van bankhitelek formájában. A működő tőke is jelen van, szükség is volna rá, de ez csak bizonyos feltételek mellett lehetséges. Meg kell szabni a külföldi tőkének a korlátjait is...

.. Normális, világos, garantált feltételeket kell biztosítani, de a külföldi működő tőkét is meg kell adóztatni... Ezért úgy képelem, hogy a külföldi tőkének a részesedési arányát meg kell szabni, s miután adózott, nyereségét kiviheti. A szakszervezeteknek működnie kell ezekben a vállalatokban is. Ezt magától értetődőnek kell tekinteni. És ha érvényes a mi vezető jelszavunk, akkor azt hiszem, hogy ezt nemcsak a magyar kormánnyal szemben kell képviselnie, hanem a külföldi tőkével szemben is...

A külföldi tőke nem fog ideözönlenni működő tőke formájában sem. Akármit csinálunk, nekik az kevés lesz. Nem akarok a külföldi tőkének olyan paradicsomot teremteni Magyarországon, ahol nem kell adót fizetni és ahol tilos szakszervezeti munkát végezni! A tőke saját országában - főleg Nyugat-Európára gondolok - sem tilthatja be a szakszervezet munkáját, s ott is kell adóznia...

A külföldi tőke még mindig vár, ide sem fog nyakló nélkül rohanni. Amiben lehet, segíteni kell, megfelelő

feltételeket kell teremteni, rugalmas formákat ki lehet alakítani, de valamilyen szabálynak kell lenni.

Nálam nem jól mutatkozott be a bankok második lépcsője január elején. Ismerem mai magyar bankszakembereket is. Ha rájuk lesz bízva, hogy mit engedélyeznek és mit nem, akkor ez nem garancia semmire. Ezt kicsit szorosabban kell szabályozni...

.. Csak olyasmit tudunk megcsinálni, amit a magyar közvélemény, ha nem is üdvözlől lelkesen, de legalább tudomásul vesz. Mert ha elgondolásainkkal szembeszáll az ország lakosságának a többsége, akkor nem tudom, ki valósítja azt meg...

Szocialista partnereinket illetően - legalábbis én mindig ezt gyakoroltam - a lelkes helyeslést sosem kértük, hanem megmagyaráztuk, hogy mit miért teszünk és kértük, hogy azt vegyék tudomásul. Erre szükség van. Mert ha ezt nem tesszük meg, és erre nem figyelünk, akkor azonnal belép a negatív hatása a szocialista partnerek részéről. Nem arról van szó, hogy a Központi Bizottságuk hoz egy határozatot és publikálja, hogy helyteleníti a magyar reformokat. Ilyesmi nem lesz, ennek a szezonja már réges-régen elmúlt, de a napi együttműködésben rögtön érződik a negatív hatás. Bevallom, hogy ilyen értelemben gondolkodom mindig a reformlépéseken: a magyar közvélemény valahogyan fogadja el és a partnereink is fogadják el. A Nyugat hamarabb megértette, hogy mit csinálunk, mint némelyik szocialista partnerünk. Tudomásul is vette és elfogadható irányzatnak tartotta..."

Azért idéztem ilyen hosszan ezt a Kádár beszédet, mert sehol sem láttam, hogy hivatkoznak rá, vagy legalább megemlégtették volna. Ez az elhallgatás persze érthető, mint ahogy az akasztott ember házában kerülni szokták a kötél emlegetését. A beszéd a rendszervál-

tás utáni tőkés térfoglalás lehetséges veszélyeiről szól, melyek aztán sorra-rendre meg is valósultak. Olyan adótörvények születtek, melyek lehetővé tették, hogy a nyugati cégek hosszú ideig tartó kedvezményeket kapjanak, majd ezek lejártával tovább vándorolhassanak keletre, újabb esélyeket kínáló „vadászmezőkre”. Megemlítette a szakszervezetek felszámolásának veszélyeit, mely a dolgozók teljes kiszolgáltatottságát eredményezte. Felvetette a bankok erkölcstelen üzletkötéseit, a többség véleményének mellőzését és így tovább.

Az elmúlt húsz év alatt bebizonyosodott: azok, akik Kádár Jánost követték az ország élén, vagy fel sem tudták mérni a rájuk háruló teendőket, mert nem voltak többek lelkes amatőröknél, vagy nem is akarták, mert a tőke farvizén haladva ők maguk is vagyona tettek szert. Tulajdonképpen mindegy, annyi mindenképp tény, hogy a rendszerváltás felszámolta a magyar nehézipart, a nagyüzemi mezőgazdaságot, alapjaiban rengette meg az oktatást és az egészségügyet. Mindent egybevetve nagyobb veszteséget okozott az országnak, mint a második világháború, azzal a különbséggel, hogy a „békebűnösöket” senki sem vonja felelősségre. Újjászületett a nemzeti nyomor, ma éppúgy hárommillió nyomorgó él az országban, mint a Horthy-rendszerben.

„Olvastam egy cikket a Valóságban a magyar szocializmus válságáról - mondja Kádár a beszéde végén. -Egyrészt bírálja a pártvezetést és az ország vezetését, nem következetes a reform, nem következetes a politikai demokratizálás és így tovább. Másrészt sajátosan és érdekesen ugyanebben a platformban bevetik az összes szektás hangulatkeltést velünk szemben: élős-ködés, gazdagodás folyik, villanegyedek születnek stb. A napirenden levő témáról ugyanezt fogják tapasztal-

ni. Föl fogják szítani a hangulatot, hogy nem vagyunk eléggé reformisták és bátrak, s ugyanakkor eladjuk a szocializmust és a népet. Mind a két oldalról támadni fognak!"

Az 1980-as évektől egyre nyilvánvalóbbá vált a gazdasági válság. A második olajárrobbanás a magyar gazdaság teljesítményének leértékelődését hozta, a cserearányok romlása tovább növelte az eladósodást. A hitelállomány már meghaladta a 20 milliárd dollárt, a Nyugatról származó bevétel fele-harmada elment a kamatok és a rövid lejáratú kölcsönök törlesztésére.

Minden új év áremelkedéssel indult, ezek mértéke a 8-9 százalékot is elérte. A kádári politika, mely középpontjába a tömegek anyagi jólétének folyamatos növelését állította, mindinkább csődbe jutott.

Most is érvényesült az a dialektikus tétel, hogy az alap megingása visszahat a felépítményre is, a társadalomban végbemenő folyamatokra is. Az ellenzéki értelmiség mind nyíltabban és mind hatékonyabban szerveződött (1987-ben Lakitelken megalakult a Magyar Demokrata Fórum, majd a következő évben a Fidesz és a Szabad Demokraták Szövetsége), az Ellenzéki Kerekasztalban 1989-ben egy második számú hatalmi centrumot alakítottak ki. Az MSZMP-n belül is megindult az erjedés, az „Új Márciusi Front”-ot, vagy a reformköröket csak árnyalatok különböztették meg az államszocializmus nyílt ellenfeleitől. Mindenképpen el akartak kerülni egy az 1956. októberi felkeléshez hasonló robbanást. Ugy vélték, céljuk eléréséhez ki kell ragadniuk az irányítást Kádár János kezéből, törekvésük még külföldön sem ment titokszámba.

„Puccs van készülöben Magyarországon - írta az

Economist 1988 májusában. - Célja nem más, mint Kádár János távozása a párt éléről, aki 1956 óta tölti be a tisztséget. Maga Grósz Károly miniszterelnök célzott erre nagy-britanniai látogatása előestéjén, mondván, hogy a vezetőkérdés napirendre kerül a párt május 20-án kezdődő értekezletén. A valaha népszerű Kádár előrehaladott korban van (ebben a hónapban tölti be 76. életévét) és konzervatív. Sok párttag szerint legfőbb ideje, hogy átadja a helyét valakinek, aki fiatalabb és nagyobb lelkesedést mutat a reformok iránt. Az öreg fák értékesek, mondotta Grósz, de nem hagyják, hogy a fiatalabbak felnőjenek az árnyékukban.

Bármennyire régimódi politikusnak is számít már Kádár, nem lesz könnyű az öreg fát kivágni még akkor sem, ha Grósz és favágó társai a lehető legjobban időzítik kísérletüket. Budapesten élénk visszhangot váltott ki Mihail Gorbacsovnak a szovjet kommunista párt átalakítását célzó kampánya. Magyarországon egyre határozottabban követelik a merészen új politikai intézkedéseket...

A bírálók azt mondják, hogy ha a párt vissza akarja szerezni a hitelét, sutba kell dobni a jövőjéről szóló tervezetet, melyet a május 20-i értekezlet elé terjesztenek. Kádár és tanácsadói hosszú évek óta nem dolgoztak ki ilyen lehangoló konzervatív programot. Grósz száraznak és túl általánosnak nevezte. Vajon Grósznak és barátainak sikerül-e a lehangoló dokumentumot és szerzőit eltávolítani? Ne számítsunk erre. Ahogy a közmondás tartja: »az öreg fák gyökerei messzire nyúl-nak»."

Maga Grósz Károly azonban másképp ítélte meg az esélyeket és energikus szervezőmunkába fogott. Mind több befolyásos megyei párt- és állami vezetőt nyert meg a céljainak. Bizton számíthatott a fiatalabb funk-

cionáriusok támogatására is, akik úgy érezték, hogy a Kádár János körül csoportosuló „öreg gárda” akadályozza őket az előrejutásban.

Grósz azt is pontosan tudta, hogy a pecsétet erre a döntésre is a Szovjetunióban ütik rá, ezért felkereste Gorbacsovot. Beszámolt neki, hogy a gazdasági romlás következtében Magyarországon folyamatosan csökken az életszínvonal, felerősödnek a legfelsőbb vezetést és magát a szocialista rendszert támadó kritikák. A helyzetet csak az oldhatja meg, ha Kádár János kezéből kiveszik a párt irányítását.

Döntését latolgatva Gorbacsov természetesen a saját érdekeiből indult ki. Egy különös történelmi párhuzam ismétlődött meg. Mint ahogy Hruscsov ütőkártyaként használta fel Kádár János személyét és tevékenységét a maga sztálinista ellenfeleivel szemben, Gorbacsov ugyanezt a szerepet szánta Grósznak a magyar konzervatív kommunista vezetőkkel vívott játszmájában. Ezért rábólintott Kádár leváltására.

Tisztában volt vele, hogy még mindig Kádár az egyetlen olyan vezető, akire a tömegek felnéznek, ezért kockázattal járna, ha egy kurta adminisztratív intézkedéssel kiiktatnák őt a magyar politikai életből. Áthidaló megoldásként létrehozták a pártelnöki posztot - viselője inkább csak reprezentált, gyakorlati hatalommal nem rendelkezett, ezt kívánták felajánlani Kádárnak.

Gorbacsov önéletrajzában a következőképpen emlékszik meg a történetekről:

„...A magunk részéről köszönetet mondunk a magyar elvtársaknak, amiért lehetségesnek tartották, hogy beavassanak minket az országuk politikai vezetését érintő igen fontos kérdéseikkel kapcsolatos elgondolásaikba, hangsúlyozzuk, hogy ezt a pártjaink közötti bizalmi viszony újabb bizonyítékának tekintjük. Ugyan-

akkor félreérthetetlenül kimondtuk: az ilyen típusú kérdésekben csakis és kizárólag az érintett párt dönthet. Hozzá tettük: biztosak vagyunk benne, hogy Kádár óriási politikai tapasztalata vagy tekintélye segíteni fog abban, hogy - Grósszal és harcostársaival együtt - olyan megoldást találjanak, amely mind a helyzet lényegének és a feladat nagyságának, mind a párton és a magyar társadalmon belüli elvárásoknak megfelel.

Többet nem mondhattunk, hiszen nem szerettük volna, hogy úgy értelmezzék a dolgot, mintha mi bárkire is rá akarnánk erőszakolni az akaratomkat.."

(Mit szólhatunk ehhez a megfogalmazáshoz? Elegáns, roppant elegáns!)

Gorbacsov Budapestre küldte Krjucskovot, a KGB alelnökét, a magyar ügyekben leginkább jártas szakértőjét, és rábízta, hogy tárgyalja meg az ügyet Kádár Jánossal.

Huszár így idézi fel a „leváltás operatív tervének” részleteit: „Megbízható csatornákon keresztül tolmácsolni lehetne Kádárnak azt a véleményt, hogy ez a helyzet semmi jót nem ígér, személy szerint neki sem”. Továbbá elfogadható formában ki kellene nyilvánítani, hogy „politikai támogatást nyújtunk Grósz elvtársnak és néhány más magyar vezetőnek”. Emiatt cikket kell rendelni Grósz Károlytól és Berecz Jánostól a Pravda részére. „Mindezt természetesen taktikus formában kellene végrehajtani, betartva a pártjaink közötti viszony elfogadott normáit.”

Kádár János nehezen fogadta el ezt a döntést. Nem a posztjához ragaszkodott - ez már régen teherként nehezedett a vállára, inkább a kijelölt utódja ellen táplált fenntartásokat. Grószot sem elég tehetségesnek, sem elég jellemesnek nem tartotta ahhoz, hogy az ő kezé-

kapcsolattartás szerencsés módját, mint
ben egyesüljön az első titkári és miniszterelnöki hatalom. A realista Kádár azonban felmérte, hogy az ellene felsorakoztatott erők az ő akarata ellenére is keresztül tudják vinni a váltást. Esetleges tiltakozásával csak a párt tekintélyét és belső szilárdságát gyengíti, és ezt fegyelmezett kommunistaként el kívánta kerülni. Krjucs-kov útján megüzente Gorbacsovnak, hogy kész elfogadni a tervezett személyi változásokat, a szovjet főtitkár - mintegy nyugtázva a közlést, május 19-én, a pártértekezlet előestéjén felhívta Kádárt, beszélgetésüket egy hangszalag is rögzítette:

„Gorbacsov: Megértem, milyen nehéz lehetett az elhatározás, amelyre jutott. Bizonyára nem kevés töprengés előzte meg. De ez is a magyar vezető, barátom, Kádár János bölcsességét bizonyítja. A fő az, hogy ezáltal az ország, a párt érdekeit érvényesítették. Ószinte leszek: nem is vártam más döntést. Biztos voltam benne, hogy akkor hozzák meg, amikor már megérett és szükségessé vált.

- Sokáig töprengtem - válaszolta Kádár, nem kívánva foglalkozni a sima nyelvű ömlengéssel, Gorbacsov bizánci stílusban folytatja:

- A kettőnk közös dolgait természetesen nem zárjuk le, kapcsolatainkat mind politikai, mind emberi vonatkozásban fenntartjuk. Nagyon szeretném, hogy így legyen. Mindig örülni fogok, ha találkozhatok önnel és bármely kérdésről véleményt cserélhetünk.

Kádár: Köszönöm. Meghatnak a szavai.

Gorbacsov: Még egyszer szeretném elmondani, Kádár elvtárs, mi egymás mellett álltunk és egymás mellett is fogunk állni.

Kádár: Köszönöm, így lesz. Ami a személyes kapcsolatainkat illeti, úgy hiszem, megtaláltuk a közvetlen és megbízható

például most is - a hangszalagon itt nevetés hallatszik, Kádár nyilvánvalóan nem tudta visszafojtani magába a keserű gúnyt, melyet az álszent Gorbacsov váltott ki belőle, majd folytatja - Mivel nem felejtettem el, milyen nagy figyelmet szentelt mindig is a magyar problémáknak, kötelességemnek tartom arról gondoskodni, hogy ön a magyarországi változásokról ne az újságokból értesüljön..."

Kádár ezután áttért néhány, a személyét érintő kérdésre. Megemlítette: „az utóbbi időben Magyarországon felerősödött az a vélemény, hogy maradnom kellene - de el kellett szánnom magam." Gorbacsov válasz nélkül hagyta a megjegyzést.

Másodikként Kádár megemlíti, hogy pártelnökként nem lesz tagja a Politikai Bizottságnak. Az indoklásból kiérződik némi irónia: „nem jól hat a munkára, ha a vezető szervezetben az új és a régi vezető is ott van. Akkor a Politikai Bizottság tagjai erre is, arra is figyelnének, s abból semmi jó nem származna".

Végül utalt rá, hogy csökkentenie kellett a fizikai terhelését, mely már nyomasztóvá vált számára. Majd szertartásosan elbúcsúzik:

„...Köszönöm ezt a magam és elvtársaim számára fontos beszélgetést. Minden jót kívánok. Kérem, adja át üdvözetemet Raisza Makszimovnáknak is." (A beszélgetés szövegét Páll Erna fordításában idéztem.)

„Az 1988. május 20-22-i pártértekezletnek Kádár látványos megdicsőüléséről és folyamatos sikereiről kellett volna szólnia - írja Lengyel László. - Ehhez képest a háttérben Grósz, birtokolva a küldötteket vezérlő megyefőnökök támogatását, megszervezte, hogy a »kádá-rista öregeket« húzzák ki a KB listájáról. Ha valaki nem kerül be a Központi Bizottságba, akkor nem lehet tagja a Politikai Bizottságnak sem. A küldöttek kiejtették

Gáspár Sándort, Havasi Ferencet, Lázár Györgyöt Óvári Miklóst és Németh Károlyt is." A PB-ben egyetlen olyan személy sem maradt, aki már 1986 előtt is részt vett a testület munkájában. A tanácskozás formálisan is leváltotta Kádár Jánost első titkári tisztségéből, a helyébe Grósz Károly került.

„A mód, ahogy elmozdították posztjáról - írja egy nyugati újság - újabb vád egy olyan rendszer ellen, amely nem engedi, talán nem is képes tisztességgel elbocsátani visszavonuló vezetőit... senkit, aki 32 évet töltött hivatalában s nem követett el semmiféle különös vétséget, mint ő, nem lett volna szabad olyan helyzetbe hozni, hogy nyilvánosan kelljen mentegetődznie, hogy szándékai egyáltalán nem voltak rosszak..."

El lehetne filozofálgatni, hogy Kádár János mennyiben felelős maga is, hiszen ezek az állapotok az ő vezetői működése során alakultak ki. Az ítélkezés nem ránk tartozik, csak annyit jegyzünk meg, Kádár mérlegén a hibákat messze lehúzza majd az a serpenyő, melybe eredményeit és érdemeit vetik. Ezt Grósz Károlyról semmiképp sem lehet elmondani.

XXVIII.

A májusi pártértekezlet kezdeményezői arra számítottak, hogy döntéseikkel megerősítették az MSZMP irányító szerepét, megszüntették a társadalomban kialakult feszültséget, a valóságban viszont egyre fenyegetőbb változások követték egymást.

1989 januárjában a Magyar Rádióban elhangzott Pozsgay Imre emlékezetes beszéde, melyben az 1956. október 23-a után bekövetkező eseményeket népfelkelésnek és forradalomnak minősítette, amely fokozatosan nemzeti szabadságharcba ment át. Ezzel kétségbe vonta a rendszer létrejöttét és egész létezésének törvényes voltát, eltávolított minden gátat a párton belüli reformerők és a kívülálló radikális ellenzék útjából.

Mind világosabban látszott, hogy Grósz nem hogy megállítani, de korlátozni sem tudja ezt a folyamatot. Durva politikai hibákat követett el, egy, a Sportszarnokban rendezett pártaktíván reális veszélyként említette meg a „fehérterrort”, az „ellenforradalom visszatérését”. Az ilyen riogatások végképp összezavarták az amúgy is nehezen tájékozódó párttagságot, gátszakadásszerűen megindultak a kilépések.

Kádár tehetetlenül figyelte az események alakulását, pártelnöki szerepében gyakorlatilag passzivitásra volt kényszerülve. Külföldi politikusokat, vezető diplomátákat fogadott, a Központi Bizottság üléseit irányította. Mind gyakrabban vett ki betegszabadságot, hetekig

pihent Dobogókőn, Manninger professzor megmútotta a csuklóját, mely még évtizedekkel korábban a börtönbeli kínzásoktól nyomorodott meg. Testi romlását aggasztó és megrendítő jelek mutatták. A környezetéhez tartozó Petrovszki István, egy tanárból lett egykori pártmunkás így emlékszik egy interjúbán:

„...1988 őszén, már elnök volt, nem főtitkár, Tolna megyébe hívták egy kétnapos látogatásra. Szívesen tett eleget ilyen meghívásoknak, bár akkor beteges volt már... Feljött hozzám Kádár elvtárs, megmutatta a levelet és azt mondta: »ugye tudja, hogy nekem elég sűrűn kell pisilni, vele jár a korral, no meg azt is tudja, hogy a jobb kezem kissé megbénult, nem tudok vele fogni, nehéz mozgatni. A feleségem is beteg, nem enged maga mellé senkit, nekem kell ápolni, reggel-este megetetem, megvacsoráztatom, nem hagyhatom ott esténként. Ezért megkérem, jöjjön le velem Tolnába és figyelmeztesse az embereket, hogy nekem óránként ki kell mennem és időre haza kell érnem. Egyébként maga jobbkezes? Igen - mondtam. Gombolta be már bal kézzel a sliccét? - kérdezte. Nem - mondtam. Tudja, hogy milyen nehéz az?!"

Kádár idegi tartása is mind inkább felszámolódott, ami korábban soha nem fordult elő, veszekedett titkársága tagjaival. Olyanokba kötött bele, hogy az ablakokon miért vannak összehúzva a függönyök.

Talán Gyurkó Lászlónak évtizedekkel korábbi interjúkötete adta azt az ötletet Grósznak, hogy egy újabb riportsorozatot készíttessen Kádár Jánossal. Indítékait nem ismerem. Lehet, hogy fontosnak tartotta a párt alapítójának történelmi elemzéseit, de nem kizárható, hogy abban bízott, Kádár már annyira megingott mentálisan és fizikailag, hogy szereplésével lejárhatja magát

és a benne bízók szemében is nyilvánvalóvá teszi teljes alkalmatlanságát, végleg kiesik a riválisok sorából.

Kádár megromlott egészsége ellenére felvállalta a beszélgetéssorozatot, mert közölték vele, hogy az adott helyzetben a pártnak szüksége van egy ilyen dokumentumra. Grósz riporternek Kanyó Andrást, a Magyarország című hetilap frissen kinevezett főszerkesztőjét választotta, aki már korábban is felvetette egy Kádár-interjú ötletét. Ha valóban élt is Grósz Károly-ban valamiféle lejárato szándék - állítólag a felteendő kérdéseket is cenzúrázta -, ez megtört két akadályon: Kádár megmaradt intellektuális erején és Kanyó szakmai profizmusán. így született meg a már sokszor említett „Végakarat” című könyv, mely híven rögzíti az utolsó heteit élő Kádár János gondolatait.

A kapcsolat nehezen indult, az első találkozáznál Kádár fürkésző tekintettel mérte végig az újságírót:

- Mi ugye ismerjük egymást?

Kanyó megerősítette a sejtését, valaha Róna Ottóék-nál találkoztak. Róna, mint említettem, Kádár Jánosné első férje volt, a Rendőr-főkapitányság politikai osztályán szolgált főhadnagyi rangban. Ez az ismeretség korántsem ajánlotta Kanyó személyét.

- Én nem értem, miért akarja kompromittálni magát velem? - kérdezte Kádár János. Később is csak nehezen engedett fel. Huszár idézi háziorvosának, Rétsági professzornak a szavait:

- „...Amikor végigszenvedte az első vagy második beszélgetést, elmondta nekem: nem tudja, hogy övele mi történt, de amióta neki abba a dobozba [a magnetofonra gondolt - M. Gy.] kell beszélnie, a gondolatai összezavarodnak... Ő ezt nem tudja megcsinálni.”

Miközben az interjúsorozat készült, Grósz tovább folytatta a Kádár János ellen indított idegháborúját. En-

nek a legjellemzőbb epizódja volt az a nyilatkozat, melyet a Moszkvában megjelenő Lityeraturnoj Gazetának adott, ezt a Népszabadság is átvette. A szövegben szerepelt egy olyan mondat, miszerint Kádár János elévülhetetlen érdemeket szerzett, de az utóbbi években már nem tudott újítani, lemaradt.

- Most már érti, hogy mitől van nekem üldözési mániám? - kérdezte Kádár. A folyamatosan irritált párt elnök Kanyóval szemben is nehezen fékezte indulatait.

„Találkozásunk során többször is vitatkoztunk, amikor megtagadta a kérdésre a választ - jegyezte fel Kanyó. - A második esetben kikapcsoltam a magnetofont és elkezdtem összecsomagolni.

- Mit csinál? - kérdezte a jól ismert hangsúllyal.

Mondtam, ha bizalmatlan velem, nem tudom folytatni a munkát. Engem lehet helyettesíteni, de ő nem hagyhatja abba ezt a beszélgetést. Számadással tartozik az utókornak. Amikor látta, hogy komolyan gondolom és szolgálati kötelességére figyelmeztetem - amire maga is gyakran hivatkozott -, kompromisszumot ajánlott.

-Elmondom, de nem írhatja meg. Én nem akarok senkire sem ujjal mutogatni. Se lefelé, se fölfelé, érti?"

Kanyó megígérte, de nem ismerek a világon olyan újságírót, aki egy ilyen fogadalmat képes lett volna betartani, Kanyó sem számított kivételnek:

„...ígéretemet nem mindig tartottam meg. Úgy vélem, hogy ezt a hitszegést ő, a »kompromisszumok ro-botosa« megbocsátotta nekem. Legalábbis nem tiltakozott. Igaz, sorozatunk utolsó darabjait már nem tudta olvasni, felolvasták neki..."

1989. március 17-én Kádár János lemondta a további magnetofonnal rögzített interjúkat. Rövidre fogott kérdéseket igényelt, azt ígérte, hogy írásban válaszol majd

rájuk. Utána már csak egyszer találkozott személyesen Kanyó Andrással. Az újságíró szerette volna feltenni a kívánt módon előzőleg már benyújtott kérdéseket, de Kádár János csak akkor kívánt válaszolni rájuk, ha Grósz Károly főtitkár-miniszterelnök is megérkezik.

„Várakozás közben Kádár megemlítette, hogy az addigi találkozások szövegének egy részét ő még nem látta - emlékszik vissza Kanyó András. - Arra a megjegyzésemre, hogy mi pedig elküldtük neki, megismételte, ő nem kapta meg az említett szöveget. Szerencsére vittem magammal egy másodpéldányt, azt átadtam neki, összehajtotta és megnézve az utolsó lapot, megjegyezte: »nincs aláírva!«. Aláírtam. Ellenőrizte, majd ismét visszaadta azzá a megjegyzéssel: nincs rajta dátum!" Azt is ráírtam. Ezután felállt és azt javasolta, menjünk át mind a titkárságra és ott várjunk a főtitkára. »így illik« - mondta. Miután elhelyezkedtünk, néhány perc múlva valóban megérkezett a főtitkár, a Központi Bizottság irodavezetőjének a kíséretében.

Kádár elébük sietett, a nagy tárgyalóasztalnál foglaltunk helyet. Jelezte, hogy a két nap múlva sorra kerülő központi bizottsági ülésen (április 12-én) részt kíván venni.

- Nem tiltja meg nekem, hogy ott legyek? - kérdezte a főtitkárt többször is a beszélgetés során olyan hangsúllyal, amiből nyilvánvaló volt, tulajdonképpen kéri, teljesítsék a kívánságát."

(Nehéz megmagyarázni, hogy Kádárnak miért kellett külön engedélyt kérni. Pártelnöki jogkörében rögzítve volt, hogy bár nem tagja a Politikai Bizottságnak, a pártvezetés bármelyik ülésén részt vehet és elmondhatja a véleményét.)

„A főtitkár hangsúlyozta, hogy ő ezt meg nem tilthatja, de egészségi állapota miatt azt javasolná, hogy

ne v&ggyen részt a KB ülésén - folytatja Kanyó az eseménynek leírását. - Majd a beszélgetésnek ez a része azzal hárult, hogy ha mindenáron ragaszkodik hozzá, jelenj en meg a tanácskozáson, nyissa meg és mondjon néhány mondatot, majd átadhatja a munkát a soros elnökiek, ő pedig nyugodtan eltávozhat..."

Ezvmtán a beszélgetés Kádár János egészségi állapotára terelődött. Grósz azt javasolta, hogy utazzon el a Szovjetunióba vagy Lengyelországba pihenni, de ő ezt az ajánlatot elutasította, a társaságnak minél több tagja vetette fel ezt a gondolatot, annál határozottabban.

Mikor Grósz eltávozott, Kanyó azt ajánlotta, hogy a szép tavaszi időben majd vonuljanak fel Dobogókőre, és otrt folytassák az interjút.

- E^ jó gondolat - mondta Kádár János. - Megbeszéljük.

Búcsúzóul kezet fogtak és soha többet nem találkoztak.

Orosz József egy visszapillantó cikkében feljegyezte, hog^r 1989. április 19-én a reggeli órákban Kádár János felesége társaságában felkereste a kórházban Rétsági professzort. Bejelentette, hogy most bemegy a Köz-porvtí Bizottság ülésére és beszédet tart. O ezt meg kell, hog^r tegye a „saját arca” miatt.

- Órákon keresztül győzködtem, hogy ne tegye - mor-idja Rétsági. - Többször úgy volt, mintha hallgatna rárrL, de úgy fél tizenegy körül egyszerre csak felugrott, és a=z:t mondta, hogy megyek, és kirohant az ajtón, mint egy örült, megfogta a felesége kezét: gyere! Es elindult olyan gyorsan, hogy a kormányőralig tudott lépést tartani, ^ele, elrohant."

- „Kádár János már nem volt olyan állapotban, hogy

beszédet tudjon tartani, vagy összefüggően elmagyarázni bárkinek bármit is - mondja Rétsági egy másik interjújában. - Térben és időben gyakran teljesen dez-orientálttá vált. Tehát mind fizikailag, mind mentálisan képtelennek tartottam rá, hogy egy hosszabb beszédet elmondjon..."

A professzor felhívta a központi bizottsági ülés színhelyét, és kérte, hogy küldjék Grószot a telefonhoz, de ő akkor már belekezdett a beszédébe. Egy másik funkcionáriusnak mondta el, hogy Kádár elindult, és előfordulhat, hogy rosszul lesz, tudjanak róla. Grósznak egy elébe csúsztatott cédulával jelezték Kádár jövetelét, a főtitkár beszéde végén be is jelentette az eseményt és hogy a pártelnök szólni kíván majd a jelenlevőkhöz.

Szünetet tartottak, Kádár fél tizenkettő körül érkezett meg a helyszínre.

„A magára mindig adó Kádár Jánosnak már a külseje is sejtette, ez nem a korábbi Kádár János - írja le a jelenetet Huszár Tibor. - Belépett egy hajszott, ruháiból kifogyott, barázdált arcú ember, sápadtan és aszottan, nyakkendő nélkül, gyűrött ingben. Tekintete üres volt, eszelős és riadt..."

Kádár megállt, hosszan figyelte a megdöbbszent tömeget, aztán kiválasztotta közülük Bereczky Gyulát, a Magyar Televízió akkori elnökét, ő ezen funkciója révén tagja volt a párt Központi Bizottságának. Félrevonta az előtér egyik sarkába:

- Bereczky elvtárs, hol van a pecsét?
- Milyen pecsét, Kádár elvtárs?
- Maga nagyon jól tudja, hogy milyen pecsétre gondolok.

Bereczky nem akart szembeszállni az indulatos Kádárral, kitért előle:

- Felmegyek a titkárságra és utánanézek.

Megkereste Kádár egyik titkárnőjét, Gacsal Lujzát:

- Milyen pecsétet keres az Öreg?

- Nem tudom. Nálam is járt, de mondtam, hogy nekünk csak egy pecsétünk van, a hivatalos, erre legyintett és itt hagyott.

Bereczky dolgavégezetlenül távozott, csak hosszú hetek múlva sikerült megfejtenie a rejtélyt. Katona István mondta el neki, hogy 1956. november elején, mikor Kádár Moszkvában tárgyalt Hruscsovékkal, a szovjet vezetők egy pecsétet készíttettek az ő aláírásával. A későbbiekben ezt nyomták oda a különböző dokumentumok alá.

Nem akartam elhinni a történetet:

- Előfordulhatott, hogy egy pecsételt szignót valódi aláírásként fogadtak el?

- Akkoriban ennél nagyobb hamisításokra is sor került, másrészt biztos, hogy kiváló minőségben vitték fel a bélyegzőre az aláírást.

A pecsét további sorsát Katona István sem ismerte, a mindennapi munkában említés sem téteget róla, rég elveszítette a jelentőségét és használhatóságát, csak Kádár megbomlott idegeiben merült fel a félelem, hogy valaki visszaélhet vele.

Mire Bereczky visszaért a tárgyalóterembe, a Központi Bizottság ülése már folytatódott, Kádár állt a szónoki emelvényen, bal kezével mütött jobb csuklóját szorongatta.

„Aki külső megjelenése láttán nem eszmélt volna rá, annak az első mondatok hallatán fel kellett ismernie, egy elborult agyú emberi ronccsal áll szemben” - írja Huszár Tibor.

„Eltársak! Itt szabad még használni, hogy elvtárs? Mert a Parlamentben már nem. Ha tudomásul veszik, hogy ha visszaemlékezésekben [valószínűleg a Kanyó

Andrásnak adott interjúra gondol - M. Gy.] ahhoz tartom magamat... hogy én nem békebontó akarok lenni, de én a hetvenéves KMP-nek ötven éve vagyok a tagja. És nem tudtam nem igazat mondani és mégis, hogy békebontó ne legyek, vagy ne az egységet szolgáljam...

...És akkor az van, hogy én ragaszkodom ahhoz, hogy bizonyos mostanában nem szeretett államfőt, aki nagyon rosszul viselkedik csak olyan világtáj szerint nevezzem meg [kire céloz? Talán Gorbacsovra? -M. Gy.] és elvtársnak senkit sem szólítok, mert az ilyen bizonyos megrögzött vagyok, nem téveszttem el, hogy ki az elvtárs és ki nem...

...De arról nem tehetek, hogy harminckét év után merül fel egy ilyen kérdés, mert már annyi kongressz-szusunk volt, meg pártértekezlet, mindenféle. És ezt soha nem bírálta senki, hogy ellenforradalom vagy népi felkelés. Mert én amikor elmondtam a nyilatkozatot, akkor azt mondtam egész pontosan: békés diáktüntetés, fölkelés és nem minősítettem semmiféle ellenforradalomnak. Ezt értettem a résztvevőkre is, mert különben senki nem érti, hogy én mit beszéltem így, ahogy beszéltem.

Mert ez a - most már rájöttem, a 28-ától [1956. október - M. Gy.] kezdődött az, amikor ruhára, bőrszínre, nem tudom, mire rámutatva fegyvertelen embereket pogrom alapján megöltek. És azokat előbb ölték meg, mint Nagy Imréeket. Mert ha arról van szó, hogy nem történelmileg nézem akkor én is nyugodtan azt mondanám, hogy ha harminc év távlatából nézem akkor én mindenkit sajnálok..."

Bevallom, komoly fáradságomba került, hogy illusztrációként legalább ezt a fél oldalt kitevő összefüggő és értelmezhető részt ki tudjam emelni a szövegből. A félórás, gondolatilag és megfogalmazásában

egyaránt széteső beszédben Kádár összevissza formában szót ejtett a betegségéről, a Rajk-perről, Rákosiról, a párt aktuális feladatairól és így tovább. Messze túllépett az érthetőség határán, a teljes idegi felbomlás jeleit mutatta.

Többen is feltételezik, hogy Grósz Károly, ha szándékában állt volna, megakadályozhatta volna ezt a méltatlan jelenetet.

„Kétségtelen, hogy Grósz Károly hozzájárulása nélkül Kádár sohasem jutott volna el a pártközpontig egy gépkocsin. Ha orvosi okokra hivatkozva Grósz megtiltja részvételét a KB-ülésen, nincs az a hatalom, amelyik autót ad Kádárnak. Grósz nélkül nem juthat be a pártközpont épületébe, nem beszélhet a Központi Bizottság tagjai előtt - írja egy elemző.

A főtitkár vezeti az ülést, ha nem akar, nem ad szót Kádárnak. Sőt, ő volt az egyetlen, aki ezt a beszédet - tapintatosan figyelmeztetve Kádár állapotára - megállíthatta volna tíz perc után, s el is fogadták volna. De hagyta, hogy hosszan végigmondja zavaros és értelmetlen beszédét."

Később szemforgató módon mentegette Kádár összeomlását, de egyidejűleg minden lehetséges módon terjesztette a betegsége hírét és a beszéde szövegét. Grósz a KB májusi ülésén kerített sort a Kádár-ügy végleges lezárására:

„...Több központi bizottsági tagtól kaptam telefont és levelet, amelyben kezdeményezték: gondoljuk meg, hogy nem kellene-e nyugállományba való vonulását kezdeményeznünk, felmenteni a pártelnöki tisztség alól. Személyesen megpróbáltam Kádár elvtárssal erről beszélni... Azt a kérésemet, hogy ő kérje a testülettől a felmentését, tulajdonképpen nem értette meg. Nem elemezte, nem jutott el tulajdonképpen a kérés a tuda-

táig. Orvosi szakvéleményt kértünk, négy professzor írásba adta, hogy Kádár János elvtársat egészségi állapota pártmunkájának ellátására alkalmatlanná teszi...

Mindezek alapján a Politikai Bizottság egyetértésével kezdeményezem, hogy mentjük fel Kádár János elvtársat a pártelnöki tisztsége alól és kezdeményezzük nyugalomba vonulását. Javaslom, hogy a KB tagsága alól is mentjük fel, ne csak az elnöki tisztsége alól."

Grósz javaslatát öt ellenszavazat és három tartózkodás mellett elfogadták. A felmentést bejelentő, hosszadalmas és álszent, frázisoktól fröcsögő levelet sem Grósz, sem más nem vállalta fel a saját nevével, a „Központi Bizottság” megjelöléssel szignálták.

Kanyó András könyve végén így ír Kádár János reagálásáról.

„...Aztán, mint régen, késő este az íróasztalához ült és mind erőtlenebbé váló kézzel, de vasakarattal nekilátott a válaszlevél megfogalmazásának. Eltelt egy éjszaka és még egy. Az értelem és az akarat már nem tudott parancsolni a kéznek, a szöveg alig, egyes részei pedig egyáltalán nem olvashatóak. Tudomásul kellett vennie, hogy az egy életen át bevált módszer - mindent előbb saját maga vetett papírra kézzel s csak aztán fordult munkatársaihoz és vette igénybe a technika segítségét - már nem alkalmazható. S amikor megszületett végső formájában a Központi Bizottságnak szóló levél, arra is volt gondja, hogy azt két tanú előtt írja alá. Az aláíráshoz is ragaszkodott..."

Megrendítő az a méltóságteljes gesztus, hogy Kádár János válaszában egyetlen szót sem ejtett saját személyéről, pozíciójának védelmében.

„... Hozzám intézett levelüket kézhez vettem - írja. - Emberileg bizonyára megértik, hogy nehezen fogtam

tollat, de úgy éreztem: kötelességem válaszolni Önöknek. Annál is inkább, mert nem tudom, hogy lesz-e hozzá még egyszer fizikai erőm.

A testület döntését fegyelmezett kommunistaként is elfogadom, de mint Önök közül sokan tudják, jómagamat is hónapok óta foglalkoztatott a visszavonulás gondolata. November óta orvosaim csak minimális munkavégzést engedélyeztek, áprilistól pedig egészségi állapotom tovább romlott..."

A levél további részében Kádár János elköszönt a munkatársaitól, a magyar emberektől, a külföldi elvtársaitól, és sok sikert kívánt az MSZMP-nek az előtte álló nehéz feladatok megoldásához.

„...S mikor nyilvánosságra hozták a KB levelét és Kádár János válaszát - folytatja Kanyó András -, másnap összecsomagolt. Távozni akart a Cserje utcai háromszobás villából, amelyben 1951-ben letartóztatták [pontosabban szólva egy ennek közelében fekvő utcán - M. Gy.], s amely 1957-től a haláláig ismét az otthona volt. Egyre csak azt hangoztatta: miután már nem visel semmilyen tisztséget a pártban, a villa nem illeti meg. Felesége és munkatársai csak hosszas rábeszélés után tudták meggyőzni, hogy maradjon..."

Ha nem sikerül eltéríteni a szándékától, nem tudni, hová mehetett volna. Kádár János más országokbeli szocialista pártvezérektől eltérően nem szerzett vagyont, nem építtetett magának palotákat, luxusgarázsokat az ajándékba kapott luxusautóknak. A halála után személyes tárgyai aukcióra kerültek, bútorai, ruhái, könyvei és minden más holmija, ha jól tudom, összesen 1,2 millió forintért keltek el.

A házat felesége szerette volna megőrizni egy jövőendő Kádár-múzeum számára, de később lebontot-

ták, és egy vállalkozó épített a helyén egy csillogó-villogó palotát.

A lemondása után különféle rendű-rangú ellenfelei minél hamarabb igyekeztek eltávolítani őt az útból. Május 11-én már elkészült a Minisztertanácsi Hivatal elnökének határozata Kádár János nyugdíjáról: havi 43900 forintot állapítottak meg.

Kádár csak annyit jegyzett meg:

- Meg fogom spórolni ezt a pénzt a magyar népnek!

Többé nem járt be a Pártközpontba, csak az orvosi kezelésekre tartva hagyta el a lakást. Később már az orvosokhoz sem járt, nem hitt a gyógyulásában. Ült otthon és órákig bámult ki az ablakon. Néha este tíz óra után felélénkült, és telefonon felhívta egy-egy régi ismerősét, hogy megbeszéljen vele valamit, de már senki sem igényelte a tanácsait.

„Egyszer voltam a lakásán - írja Aczél György -, kopott köntösben, kopott kabátban fogadott, mint ahogy a magára maradt, elhagyott öregemberek kinézni szoktak..." Felesége nem gondozhatta, maga is ápolásra szorult.

Élete utolsó heteiben Kádár János még egy akcióra szánta el magát: 1989. május 26-án levelet intézett a párt Központi Bizottságához. Ebben az időben már folytak Nagy Imre újratemetésének és rehabilitációjának előkészületei, ennek kapcsán magasra csaptak az ő személyét ostromló gyűlölethullámok, milliók tartották őt a volt miniszterelnök gyilkosának. Kádár János mindenképpen tisztázni akarta a helyzetet:

„Alulírott arra kérem az MSZMP Központi Bizottságát - szól a levél -, hogy a Nagy Imre-ügy bírósági kivizsgálását szorgalmazza. A történelmi vizsgálatok

már folynak. Az 1958. évi ítélet harminc esztendeje az akkori jogi és törvényszerűen folyt le. Kérem vizsgálják felül az ügyben saját szerepemet. Beleszóltam-e a vizsgálatokba, beleszóltam-e az ítéletbe stb. Amennyiben a bíróság meghallgat, a legjobb tudásom szerint minden kérdésre válaszolok. Amennyiben a bíróság bűnösnek tart, úgy azt mondják ki. Ha nem vagyok az, úgy kérem a Központi Bizottságot, hogy hassanak oda: szűnjenek meg a személyemet illető inszinuációk, célozgatások. Fáradtságukat előre is köszönöm Elvtársi üdvözléssel: Láttam: Kádár János. Ui. a levelet a feleségem írja"

A levelet a pártvezetésnek egy szűkebb csoportja tárgyalta meg, Grósz Károly főtitkár vezetésével. A fennmaradt, bár sokáig kallódó jegyzőkönyv tanúsága szerint nem tudták miképp kezelni a helyzetet.

„Grósz: A levelet a Központi Bizottságnak címezte Kádár elvtárs, nem tudom, hogy van-e kötelességünk ebben az esetben a Központi Bizottságot erről tájékoztatni.

Nyers: Azt hiszem, hogy igen.

Grósz: Erre gondoltam én is, hogy nem hallgathatjuk el. Ugyanakkor azonban itt minekünk semmifajta intézkedést nem kell tenni.

Nyers: Nem kell.

Grósz: Ugyanis ő, vagy bárkinek az ügyének a megvizsgálása csak a perújrafelvétel esetén lehetséges törvényesen. .. Tehát itt tenni nem kellene úgy érzem semmit. Jogilag nem is tudunk tenni. Másik kérdés, hát maradjon-e ez zárt körben, vagy esetleg az ügyet lezárása után hozzuk nyilvánosságra? Tekintettel arra, hogy ezt a Központi Bizottság ülésén én ezt fel fogom olvasni, erről legendák fognak mászkálni.

Majors: [A KB Irodavezetője - M. Gy.] Most nem tu-

dom, hogy kérte-e ezt Kádár elvtárs, mert nekem beolvasta telefonba előzőleg, hogy ő azzal a szándékkal állította össze, hogy ez publikálva legyen. Nem tudom, neked ezt megismételte-e?

Grósz: Ezt nem, vagy lehet, hogy mondta, csak én nem értettem meg, hát annyira koncentráltam, mégsem tudom megérteni. Nekem mondogatta, mondogatott itt valamit a levélről, de nem értettem, mert a levelet utána kaptam meg. Tehát, ő lehet, hogy azt mondta, hogy hozzuk nyilvánosságra. Nem tudtam összerakni. Na most hát ez nyilván elkezd majd terjedni, meg ez megy a maga útján. A temetés előtt [Nagy Imre újratemetéséről van szó - M. Gy.] semmiképpen. Elképzelhető-e, hogy ott ne tájékoztassuk a Központi Bizottságot, hanem egy üléssel később?

Németh: Túl vagyunk a temetésen, aztán.

Grósz: Mert korrektek vagyunk akkor, nem?

Major: De a mostani ülésen ismertetnénk, ugye?

Grósz: Nem. Épp ezt kérdeztem.

Major: Nekem éppen azért vannak kétségeim, és ha közben történik valami? Az ő egészségi állapotában. És van egy antedatált levél, akkor mit kezdünk vele.

Grósz: V. hó 26.

Major: Hát ez az. Akkor aztán az isten sem mossa le rólunk, hogy elrejtettük a levelet...

Grósz: Vagy pedig annyit lehet, hogy nem elolvasni a levelet, hanem hogy Kádár elvtárs írt egy levelet, hát nem muszáj felolvasni.

Major: Akkor már követelni fogják a teljes szöveget, azt hiszik, hogy misztifikálunk valamit...

Jassó: Hát mi van akkor, ha elolvassuk a levelet, de nem kerül nyilvánosságra?

Grósz: Ezt javasoltam. Nem vagyunk kötelezve, hogy nyilvánosságra hozzuk, mi arra vagyunk kötelez-

ve, hogy a Központi Bizottságot tájékoztatassuk. A dolog lényege: a levélben nincs benne, hogy hozzuk nyilvánosságra... Az a KB-nak íródott, a KB megkapta, lerakjuk a levelet és akkor az ügy le van zárva.

Nyers: Majd a »Reform« újságban esetleg megjelenhet.

Grósz: Elvtársak, na most ehhez kapcsolódik a következő. Fazekas János elvtárs Romániából a következőket küldi:

»Kedves Elvtársak! Mikor e sorokat írom, a politikai státuszomat tekintve rab vagyok. A román titkosrendőrség minden lépésemre figyel. Megfigyelés alatt vannak fiaim, feleségem, testvéreim, rokonaim és jó barátaim. Már kétszer hívtak Ceaușescu utasítása alapján a Központi Bizottsághoz és tudomásomra hozták, hogy ha bármilyen politikai aktivitást fejtek ki, akkor kizárnak a pártból, kilakoltatnak Bukarestből, bíróság elé állítanak... Ilyen nehéz helyzetben sem tudok elszakadni attól, ami Magyarországon történt és nagyon foglalkoztat magyar nemzetem helyzete és jövője. Szeretném felhívni a figyelmüket azokra a veszélyekre, amelyeket június 16-a, Nagy Imre és társainak újratemetése teremthet... Nagy Imrét és társait nem lett volna szabad megölni, ami történt azért azonban nemcsak Kádár János felelős. Többször beszélgettem személyesen Nagy Imrével és társaival is a snagovi tartózkodásuk idején... Szeretném elmondani Önöknek, hogy benyomásaim szerint Nagy Imre minden cselekedetében tudatosan járt el. Meg volt győződve, hogy Kádár János megmenti az életüket, ha a szovjetek nem kényszerítik őt radikális megoldásra. Ez utóbbi történt, a szovjet titkosszolgálat Hruscsov jóváhagyásával erősebb volt. Nem Kádár János ölte meg Nagy Imrét, hanem a szovjet párt akkori vezetősége és az ítélettel

egyetértett Tito és valamennyi szocialista ország vezetője. Ezt meg kell mondani világosan. Meg kell mondani azt is, hogy talán a legnagyobb hibát a román párt követte el Nagy Imre ellen, mert kiadta őt, nem biztosítva neki és társainak a politikai menedékjogot. Többen voltunk, akik elleneztük a kiadatásukat, de a szovjet nyomás Romániában is győzött.«"

Sem a vita, sem a levél nem készítette döntésre az MSZMP vezetését, Grósz Károly így zárta le Kádár János bejelentésének ügyét:

„...Nem javaslok intézkedéseket. A bírósági ügy, illetve annak felülvizsgálata folyik... a kérésének az a része, hogy védjük meg ezektől a támadásoktól, elvtársak, ezzel nem tudunk mit kezdeni... célozgatásokkal szemben nem tudjuk megvédeni..."

Több mint harminc évvel a kivégzése után Nagy Imre hivatalos értékelése nem várathatott tovább magára. Ennek jegyében 1989. szeptember elején a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága foglalkozott Nagy Imre egykori szovjetunióbeli tevékenységével. Az ülésen Grósz Károly főtitkár ismertette az ezzel kapcsolatos dokumentumoknak a tartalmát. Beszédét a feszült politikai helyzetben nem hozták nyilvánosságra, egy ilyen lépés a közelgő választások előtt komoly kockázatot jelentett volna.

A beszéd szövege közel egy évig lappangott, végül is a „Szabadság” című hetilap hozta le eredeti formájában és kommentárok nélkül 1990-es 21. számában. Újabb megjelenéseiről nem tudok, azt hiszem, ez a dokumentum gyakorlatilag hozzáférhetetlennek számít, ezért idézek belőle néhány terjedelmesebb részletet, melyek, meggyőződésem szerint sokat segítenek Nagy Imre valódi történelmi megítélésében.

„...Nagy Imre felszabadulás előtti tevékenységéről viszonylag kevés pontos ismerettel rendelkezünk - mondja Grósz Károly -, az MSZMP és az SZKP együttműködést kezdett a szovjetunióbeli magyar emigrációval kapcsolatos dokumentumok feltárására... Július folyamán [Kádár János ekkor már a Kerepesi úti temetőben nyugodott - M. Gy.] az SZKP KB Politikai Bizottságától több dokumentum-másolatot kaptunk. Az ok-

mányok alapján új ismeretekhez is jutottunk, amelyeket - úgy érzem - kötelességünk önökkel megosztani.

Sok helyütt felmerült, vajon Nagy Imre az SZKP tagjaként és szovjet állampolgárként tevékenykedett-e 1956 tragikus időszakában is? Nos, a dokumentumokból megállapítható, hogy Nagy Imre 1919 júniusában lépett be az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártba és 1921-ig tagja maradt, amikor illegális munkára Magyarországra küldték. 1930-tól ismét a szovjet párt tagja. Az SZKP KB titkársága 1945 májusában törölte az SZKP tagjai sorából, tekintettel arra, hogy 1945 óta Magyarországon élt.

Bizonyos az is, hogy Nagy Imre 1936-ban lett szovjet állampolgár. Többször kértük a szovjet szerveket: vizsgálják át a Legfelsőbb Tanács elnökségének határozatait. Olyan dokumentumot, ami bizonyítaná Nagy Imre elbocsátását a szovjet állampolgárságból, a szovjet kutatók nem találtak. [Gondolatilag szinte felfoghatatlan, hogy Nagy Imre, az 1956-os „forradalom és szabadságharc” vezére, szovjet állampolgár volt. - M. Gy.]

A közvéleményben többféle híresztelés jár Nagy Imre és a szovjet belügyi szervek kapcsolatáról - folytatja Grósz Károly. - Mit mutatnak a dokumentumok?

1. Nagy Imre 1920-ban mintegy 5 hónapig az V. hadsereg CSK-részlegében teljesített szolgálatot. 1921-22-ben a szovjet belügyi népbiztosság, az NKVD kötelékében, majd a Vörös Hadsereg hírszerző csoportfőnökségén szolgált. A fehérgárdisták ellenforradalma elleni harc és a fasizmus elleni vívott küzdelem erkölcsi és politikai megítélésével kapcsolatban úgy gondolom, nem merülnek fel kételyek.

2. Sokkal inkább elgondolkasztó az, s - a közvéleményben főleg ez a kérdés él -, hogy Nagy Imre 1930[^]1 között a háború kezdetéig az OGPU SZ-122

számú ügynökeként, majd a belügyi népbiztosság titkos munkatársaként működött. Ezt dokumentumok bizonyítják, amelyek hitelességéhez nem férhet kétség. Az Állambiztonsági Bizottság irattárában 369903 sorszámmal nyilvántartott anyagokat egyik munkatársunk megtekintette s egy részüket a szovjet fél másolatban átadta.

Mint ismeretes, Nagy 1929 végén érkezett a Szovjetunióba a KMP II. kongresszusára. A párt határozata alapján 1930-ban a Szovjetunióban maradt. Megérkezését követően többször igyekezett kapcsolatot teremteni az OGPU-val. 1930. szeptember 4-én írásbeli kötelezettséget vállalt az együttműködésre. Az OGPU rövid ideig használta ügynökként, majd 1930 végén a kapcsolat megszakadt.

1933. január 17-én az együttműködés megújult, Nagy Imre személyi anyaga végén - saját kezével - az alábbiakat írta:

»Kötelezem magam, hogy az OGPU-tól kapott megbízásokat teljesítem s azokat, illetve az OGPU-hoz fűződő kapcsolatomat titokban tartom. A titkok megsértése esetén az OGPU bizottsága előtt felelek tetteimért... Jelentéseimet Vologya névvel írom alá. Vlagyimir Joszifovics Nagy.«

A állambiztonsági szervek ezt követően ügynököket magyar és más országok emigránsai körében információgyűjtésre használták. Munkáját nagyra értékelték. Egy NKVD-jellemzés »kezdeményező ügynökek« nevezi. Egy másik 1933-ban kelt értékelés azt emeli ki, hogy »Vologya« a „munkája iránt nagy érdeklődést és kezdeményezőkészséget tanúsít. Anyagi ellenszolgáltatást nem kapott. 1938-ban az NKVD egyik vezető munkatársa így ír: »Vologya mindig értékes anyagokat

adott a magyar politikai emigrációhoz tartozó személyek szovjetellenes tevékenységéről.«

Nagy Imre 1938. június 30-i keltezésű, saját kezűleg írt önéletrajzában maga is minősítette tevékenységét:

»Hosszú ideig tisztességesen és odaadóan együttműködök az NKVD-vel a népellenség minden fajtájának megsemmisítéséért vívott harcban.«

3. A dokumentumok alapján az is megállapítható, hogy Nagy Imre jelentései alapján több magyar, német és más nemzetiségű kommunistát ítélték el, »szovjetellenes, terrorista, ellenforradalmi, trockista« tevékenységéért.

Az NKVD operatív jelentései szerint Nagy Imre részt vett az »Agrárszakemberek«, a »Javíthatatlanok«, »A kárhozottak agóniája«, a »Restaurátorok« elnevezésű ügyek feltárásában. Matuszov, a belső elhárítás egyik vezető munkatársának jelentése szerint »Vologyan keresztül feltártuk és megsemmisítettük az Agrárszakemberek elnevezésű ellenforradalmi csoportot«, Mer-kulov belügyi népbiztoshelyettes 1941 júniusában a következőket jelentette Malenkovnak, a párt egyik vezetőjének: »Vologya, született 1896-ban, Kaposváron, magyar, a Szovjetunió állampolgára, 1918-tól a bolsevik párt tagja. 1937-38-ban számos jelentést küldött Farkas és Vágó szovjetellenes tevékenységéről. További jelentései alapján letartóztattuk és elítéltük Manuelt, Lubarszkijt, Dubrovszkijt, Barost, Kramert, Madzsart. Vologya adott jelentést a most letartóztatott Steinberger, Stukko, Sugár, Pollacsek, Karikás szovjetellenes tevékenységéről is.«

A dokumentumokban megszólal maga Nagy Imre is. Előbb 38 olyan emberről állít össze saját kezűleg írt listát, akikkel - idézi „a forrás szükség esetén baráti viszonyt tud létesíteni”. Egy későbbi listán, 1938 áprili-

sában már 150 név szerepel. Köztük - csak az ismertebbeket említem - Andics Erzsébet, Balázs Béla, Bérei Andor, Varga Jenő, Gábor Andor, Lukács György, Szántó Zoltán, Münnich Ferenc. 1940-ben ugyancsak saját kezűleg 15 fős listát állított össze azokról a - idézem - letartóztatottakról, akikről a forrás információkat adott. Ezen szerepel Karikás Frigyes, Hidas Antal, Manuel Sára neve is.

De mit mond erről Nagy Imre? 1940. március 20-án saját kezűleg írt önéletrajza szerint: »1930 óta együttműködök az NKVD-vel. Megbízásuk alapján foglalkoztam sok népellenességgel. Az Agrárintézetben végzett munkám során 1936-ig az alábbi népellenességeket ismertem meg: Dubrovszkij igazgató, Lubarszkij, helyettes, Bergman, tudományos titkár, Szpektator, osztályvezető, Steinberger, Stukke (németek), Tarasme-vics, Mihalcuk (lengyelek). Ugyancsak ismertem sok magyar politikai emigránst, akiket a nép ellenségeként letartóztattak. Kun Bélát 1928 óta ismertem, Bokányival egy házban laktam, Vági Istvánt 1923 óta ismerem...«"

Feltételezem, hogy ezek a nevek nem sokat jelentenek a ma olvasójának, de ők a maguk idejében a munkásmozgalom legjelentősebb személyiségei közé tartoztak.

„Csupán példaként idézem Nagy Imre 1936. január másodikai feljegyzését - folytatja Grósz Károly:

»Kötelességemnek tartom jelenteni, hogy Lubarszkij, a Nemzetközi Agrárintézet kiadó igazgatója szovjetellenes magatartást tanúsít, a beszélgetések során kijelentéseket tett a szovjet hatalom ellen, kapcsolatban áll az ellenforradalmár Zinovjevvel. Kérem, tegyék lehetővé, hogy szóban részletesebben jelenthessek.«

Rendelkezésünkre áll Nagy Imre későbbi részletes

vallomása és a bírósági ítélet is, ami alapján az illetőt háromévi száműzésre ítélték.

Egy szovjet ügynök saját kezűleg írt jelentése szerint Nagy Imre őt is arra biztatta, hogy a magyar emigránsokról anyagot gyűjtsön. A magyar emigráció tagjai sejtették, hogy Nagy együttműködik az NKVD-vel s többen provokátornak tekintették.

Nagy Imre jelentései alapján a magyar emigráció tagjai közül - eddigi ismereteink alapján - 25 főt tartóztattak le és vontak felelősségre. Nagy Imre 150 fős listájából 6 főt, 15 fős listájából 9 főt, a 38 fős listájából 10 *főt* ítélték el. Magyar Lajos újságíró, a Komintern VB keleti titkárságának helyettes vezetőjét halálra, Madzsar József orvost, a Társadalmi Szemle egykori szerkesztőjét 10 év börtönre, Sugár Andrást, a szovjet rádió osztályvezetőjét halálra, Pollacsek Lászlót, a Kreml Kórház osztályvezető főorvosát, aki Nagy Imre kezelőorvosa is volt, 15 évre, Karikás Frigyes író, újságíró halálra, Baros László újságíró halálra, Farkas Gábor mérnököt halálra, Manuel Sára nyugdíjast 5 év börtönre, MüUer Ernőt, a KMP Külföldi Bizottságának tagját, a Thálmann Klub helyettes vezetőjét halálra, Hidas Antal író 8 évre, Vági Istvánt, a Magyarországi Szocialista Munkáspárt elnökét, a szakszervezeti Internacionálé közép-európai szekciójának helyettes vezetőjét halálra, Hevesi Gyula mérnököt 8 évre, Wimmer Ernő szakszervezeti vezető halálra, Gold Géza munkást halálra, Hajdú Pál újságíró halálra, Rákos-Mar-schowsky Ferenc építész nyolc évre, Vágó Bélát, a Tanácsköztársaság volt belügyi népbiztosát halálra, Károlyi Gréta titkárnot 3 év száműzésre, Varjas Elemér minisztériumi alkalmazottat halálra, Grelyner József újságíró 10 évre. Lukács Györgyöt halálra ítélték, de a bírósági ítéletet 1941-ben felülvizsgálták. Benedek

György munkást 5 év börtönre ítélték, Csutor Károly asztalost letartóztatták, de nem ítélték el. A szovjet igazságügyi szervek 1955 után valamennyi érintettet rehabilitálták, legutoljára Károlyi Grétát 1988-ban..."

Bevallom, ennek a beszámolónak az olvastakor úgy éreztem magam, mintha valaki tiszta erőből gyomorszájon vágott volna. Mikor megnyugodtam, igyekeztem végiggondolni az ügyet. Először azt kellett tisztázni, valóban mondta-e Grósz Károly a fentieket? A válasz egyértelmű igen, a beszéd tíz példányban is megtalálható volt a Párttörténeti Intézetben és a Központi Bizottság irodájának levéltárában - igaz, csak a KB tagjai férhettek hozzá. Az is kétségtelen, hogy a „Szabadság”¹⁷ 1990-ben közölte le az anyagot, Grósz Károly 1996-ban halt meg, tehát módjában állt volna tiltakozni, ha hamisítás történt - nem tette.

Másodszor: Grósznak érdekében állt volna-e, hogy egy hamisítvánnyal álljon elő? Ezt semmiképp sem tehette meg, hiszen a legfelsőbb szovjet illetékesektől kapott adatokra hivatkozik és ők aligha hagyták volna szó nélkül a falsifikációt. Nem cáfolták meg a Nagy Imre-életrajzok sem, mint például a Méray Tibortól származó, vagy a Tóbiás Áron-féle tanulmány válogatás.

És hátha a szovjet titkosszolgálatok gyártották őket? Köztudott, hogy vezetőik megrendelésre gyorsan és jó minőségben állítottak össze bármilyen szükséges dokumentumot - ezt a manipulációt az adott esetben alighanem kizárhatjuk. Gorbacsov a Nyugat elnyerésére törekedett, Nagy Imre megrágalmazásával aligha szerezhetett volna jó pontokat.

Az *adott* időszakban Grószot a legfőbb törekvés vezette, hogy hatalmának legalább részleges átmentése céljából közös hangot találjon a Nemzeti Ellenzéki Ke-

rekasztallal és ezt Nagy Imre múltjának leleplezése lehetetlenné tette volna. A kiszabadult szellemet már nem tudta visszagyömöszölni a palackba, de mindenképpen enyhíteni próbálta a következményeket. A beszédét sokáig nem engedte nyilvánosságra hozni és egyidejűleg mentséget is keresett Nagy Imre számára:

„...Mérlegelnünk kell, hogy az 1920-as, 1930-as évek cselekményeit nem lehet a mai mércével megítélni. Az akkori viszonyok között a belügyi szervekkel, a forradalmat védelmező intézményekkel való együttműködés a proletár forradalom őszinte szolgálatának tűnt, sőt, minden bizonnyal részben valóban az is volt. Az is biztos, hogy sokan azok közül, akik ezt vállalták, meggyőződésből tették...

Megkérdezhetjük: nem sértjük-e a reformpolitikus emlékét, nem akarjuk-e deheroizálni az MSZMP egyik alapítóját? Meggyőződésem, hogy Nagy Imre életútjának megítélésében a döntő nem az, amit most megtudtunk... tevékenységéből azt tekintjük értéknek, amit a demokratikus szocializmusért, a szabad, független, szocialista Magyarországért tett...”

Grósz Károly minden szándéka kevésnek bizonyult ahhoz, hogy ez az ügy „ad acta” kerüljön. Mint Hamlet mondja:

„...Rút csíny nem marad
Borítsa bár egész föld, föld alatt...”

Egyre többen suttogták, hogy Nagy Imre a szovjet elhárítás besúgója volt, Hegedűs András egy írásában pletykaszinten utalt is rá. A jobban értesültek azt is hozzátették, hogy Nagy Imre csak azért mert makacsul nemet mondani arra a felszólításra, hogy mondjon le a miniszterelnöki címről, mert abban bízott, hogy ha a

helyzet végzetesre fordul, a Szovjetunió majd közbelép az érdekében. Mint tudjuk, ez nem történt meg.

Napjainkra már mértékadó személyiségek nyilatkozatai is feltárják a történeteket. Charles Gáti, a washingtoni John Hopkins Egyetem professzora így vélekedik:

„... Nagy Imre... életének több periódusában is olyan tetteket is elkövetett, amelyekről szintén beszélni kell. Nem újdonság a magyar olvasónak, hogy az 1930-as években az NKVD informátora volt. Az se, hogy a második világháború után rövid ideig belügyminiszterként, majd a párt adminisztratív osztályának vezetőjeként tevékenykedett. Az is tény, hogy nem szólalt fel a Politikai Bizottság ülésein, mikor elvtársait s kollegáit letartóztatták. Nem kétséges, hogy 1953-as miniszterelnöki kinevezése, amelyet a szovjet pártvezetés döntött el, annak is köszönhető, hogy Moszkvában megbíztak benne. Végül botcsinálta forradalmár lett. Október 23. és 28. között már a forradalom miniszterelnökeként egyáltalán nem értette a helyzetet s csak a forradalom utolsó napjaiban s különösen a forradalom bukása után magasztosult igazi hőssé.”

Ma, mint tapasztalhatjuk, csak a hősi vonásait hangsúlyozzák, a minap az ő szobrától indultak el a választásokon győztes MSZP képviselői a parlamenti megnyitóra. Nem nekem kell ítélnem arról, hogy Nagy Imre-Saulusból a damaszkuszi úton végighaladva milyen Paulus vált. A Világtörténelem egyben Világítelő-szék, és előbb-utóbb a méltó helyére teszi majd.

XXX.

A rendszerváltás rítusa az én emlékezetemben két gyász-ünnephez kötődik: Nagy Imrééhez és Kádár Jánoséhoz, a nevek említésének sorrendje nem rangsorolást fejez ki, hanem csak időbeli egymásutániségot.

1989. június 16-án került sor Nagy Imrének és társainak: Gimes Miklósnak, Losonczy Gézának, Maiéter Pálnak, Szilágyi Józsefnek és 1956 névtelen áldozatainak újratemetésére - ez utóbbiak emlékét egy üres koporsó jelenítette meg. A rendezvény egyaránt számított tisztelgésnek az októberi felkelés emléke előtt és tiltakozásnak az akkori uralkodó erő, a Magyar Szocialista Munkáspárt ellen.

A kivégzettek családtagjai szerették volna, ha ez a megemlékezés bensőségesen, szűk keretek között zajlik le, de később beleegyeztek a Történelmi Igazságtétel Bizottságának döntésébe, hogy nyilvánosan, valamelyik nagy budapesti köztéren kerüljön sor rá. Így mód nyílt rá, hogy az ország népe is búcsút vehessen a halottaktól. Először a Kossuth tér merült fel lehetséges színhelyként, később a Hősök terét választották. A teret erre az alkalomra a „provizórikus építészeti” jegyében - a tervező ifjabb Rajk Lászlónál olvastam ezt a meghatározást - alakították ki. Ezt a műfajt a XX. században kiemelkedő képzőművészek is gyakorolták, például Vityebszkben egy május elsejei felvonulást maga Chagall komponált meg. De az olasz „Marcia su

Roma" rendezvényeken és az 1936-os „hitleri” olimpián is hatásos látványelemeket alkalmaztak.

Ezen a júniusi eseményen a szabad tér - a „szabad” szó egyaránt értendő képletesen és konkrétan - illúziókeltésének jegyében nem díszletezték túl a helyszínt, inkább csak a szegélyező épületek nyújtotta adottságokat használták fel. Nem ácsoltak dobogókat, tribünöket, leszámítva a fotósok és a televíziós kamerák számára felállított emelvényt. Néhány szimbolikus tárgyat helyeztek el: egy rozsdás vas akasztófára egy lyukas fehér lobogót, amelyet az Operaházból kölcsönzött kandeláberekkel vettek körül.

A szervezők a maguk kezébe vették a rendezést, ki akarták nyilvánítani abbéli felfogásukat, hogy itt és most maga a nemzet temeti el a hősi halottait. A már említett ifjabb Rajk László azt írja: nem a rendszer, az állam, a kormány engedélyezte a végtisztesség megadását, hanem épp ellenkezőleg, a nép engedélyezte, hogy a megbukó, sőt gyakorlatilag már meg is bukott rendszer képviselői is megjelenhessenek az újratemetésen. Ők éltek is ezzel a lehetőséggel: Németh Miklós, Medgyesy Péter, Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás és a Magyar Szocialista Munkáspárt több más vezető funkcionáriusa is díszőrséget állt a koporsók mellett.

A rendőrség, amely egy évvel korábban még szétverte a kivégzések harmincadik évfordulójára emlékező tüntetést, most nem vállalta fel, hogy egyenruhásokat küldjön a rendezvény biztosítására, csak néhány civilbe öltözött tagját irányította a helyszínre, a rendfenntartást a Magyar Demokrata Fórum rendezőgárdájára kellett bízni.

Senki sem lehetett biztos benne, hogy ez az újratemetés botrányok nélkül zajlik majd le. Nem ismerem a tömeglélektan elméletét, de életemben néhányszor már tapasztaltam, hogy a sokaság milyen váratlan akciókra,

hirtelen változásokra képes. Példaként nem kell mesz-szire mennünk, idézhetjük éppen a Nagy Imre 1956. október 23-i esti szereplésén történeteket. A tömeg úgy várta őt, mint a nemzet megváltóját, de elég volt kiejtenie az „elvtársak” megszólítást, és olyan pfujolás hangzott fel, hogy időlegesen be kellett húzódnia az Országház erkélyéről.

150-200 ezer ember gyűlt össze a Hősök terén - eny-nyi az itt tartott rendezvények stabil létszáma, például annyian jelentek meg 1957. május elsejének megünneplésére, Kádár János köszöntésére is. (Az egykori diplomata, Schöpflin Gyula írja memoárjában, hogy 1945-ben az első szabad május elsején Grigorjev szovjet tanácsadóval együtt nézte a felvonuló tömeget.

- Mondja - kérdezte Grigorjev -, ugye ez a kétszázezer proletár fél évvel ezelőtt ugyanígy lelkesedett a nyilasokért?

Nehéz lett volna tagadó választ adnom - írja Schöpflin.)

Ezúttal nem csak az egyszerű polgárok képviseltették magukat, hanem a forrongásban levő politika minden árnyalata is, az Ellenzéki Kerekasztal jelesei éppúgy, mint az állam-párti hagyományok terheitől szabadulni kívánó „reformkommunisták”, a későbbi Magyar Szocialista Párt. Talán az ő felhívásaik, melyekben méltóságteljes ünneplésre szólítottak fel, is közrejátszottak abban, hogy a rendezvény komolyabb incidensek nélkül zajlott le.

Az emlékezés szónokainak java része az 1956-os veteránok közül került ki, szinte mindegyikük megjárta az előző rendszer börtöneit, és a pártállam lebontását követelő mozgalmak zászlóvivői közé tartoztak. Vásárhelyi Miklós a demokratikus átmenet követelményeiről beszélt, Király Béla Nagy Imre személyes példa-

mutatását emelte ki, Rácز Sándor, a Munkástanácsok elnöke a magyar földön állomásozó idegen, vagyis szovjet csapatok távozását követelte.

A legnagyobb hatást azonban mégsem a „veteránok”, hanem a fiatal nemzedék nevében színre lépő Orbán Viktor szavai váltották ki. Ő minden előtte elhangzott tételt összeadott, sőt beszorzott. Megtámadta az úgynevezett reformkommunistákat, akik még mindig egy pártba tartoznak az 1956-ot követő megtorlások végrehajtóival. A Történelem különös fordulatai közé tartozik, hogy a reformkommunisták némelyike, például Pozsgay, Szűrös, Csintalan és a többi később Orbán hűséges vazallusai közé sorolt be. Az ifjú szónok felhívott a rendszerváltó folyamat következetes folytatására:

„...Ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választunk magunknak, mely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonulásának megkezdéséről. .. Senki sem hiheti, hogy a pártállam magától fog megváltozni. Mi nem érhetjük be a kommunista politikusok semmire sem kötelező ígéretével, nekünk azt kell elérnünk, hogy az uralkodó párt, ha akar, se tudjon erőszakot alkalmazni ellenünk. Csak ilyen módon kerülhetjük el az újabb koporsókat és a maihoz hasonló megkésett temetéseket...”

Orbán bölcs körültekintésről tett tanúbizonyságot, mikor általánosságban fogalmazott, miszerint abban a bizonyos koporsóban a magyar ifjúság jövője fekszik és nem a saját személyes karrierje. Az ünnepségre elkép-zelhetőleg az oxfordi kollégiumból jött haza, ahol Soros-ösztöndíjjal tanulhatott és a jövő méhe fényes politikai pályafutást és sok száz milliós vagyont tartogatott a számára. Hogy a többi hozzá hasonló korú fiatal milyen sorsra jutott? Hát, Istenem, nem lehet mindenki megys püspök.

Én nem mentem el a Hősök terére, mindig is óvakodtam a tömegrendezvényeken való részvételtől - ez alól csak az 1956. október 23-i tüntetés számított kivételnek. Mindig is úgy véltem, hogy politizálni csak akkor kell, ha nem szabad, felelősséggel, sőt retorzióval járhat, nem pedig olyankor, amikor az átlagember úgy érzi, hogy személyi fontossága a történelem magaslatára emelkedik és véleménye kimondásában senki sem gátolja, sőt a propaganda, a korhangulat trombitaszóval támogatja.

Ez a rendezvény még az átlagosnál is kevésbé vonzott. A várható hangulat nem sok jót ígért. Felmértem, hogy nincs szörnyűbb a felébredt baleknél, főleg amikor egy újabb balekké válás felé tart. Mindig túlzásokhoz vezet, ha egy ügyben az addig uralkodó „összhen-zeti elfojtás"-t a kollektív visszaemlékezés és az önigazolás vágya váltja fel.

Emlékezetemben még ott élt Rajk Lászlónak (az építész édesapjának) és társainak: Pálffy tábornoknak, Szálai Andrásnak, Szőnyi Tibornak és a többi vezető kommunista funkcionáriusnak az 1956. szeptemberi újratemetése, akiket még 1948-ban a Rákosi Mátyás indította koncepciós perekben ítéltek el és akasztottak fel. Kivégzésük után a gödöllői országút árkába kaparták el őket, onnan kellett kihantolni a csontjaikat, hogy visszaadhassák az anyaföldnek. Azt a szertartást is egész országra szóló felhajtás kísérte, emlékszem a meghatottságot tettető szónoki eskükre és fogadkozásokra, hogy soha többé nem fordulhatnak elő hasonló események Magyarországon és történt mindez kevesebb mint két hónappal az októberi felkelés kirobbanása előtt.

Én azt hiszem: az élők és a holtak is jobban járnának, ha az elhunytakat békén hagynák azon a helyen, ahová letették őket. A Városliget hangulatát sem zavarja az ott álló „Fűit" feliratot hordozó sírkő, sőt a megbolygatósa keltene ellenszenvet.

1956 körül a mozikban nagy sikerrel játszottak egy Latabár Kálmán-filmet, a „Költözik a hivatal”-t, mely egy hurcolkodás körülményein élcelődött, a pesti humor ennek a címét alkalmazta az újratemetéshez „Költözik a ravatal” változatban. A helyzet szomorú gro-teszktségét csak tovább fokozta, hogy Rajk László hamvait a család kívánságára innen is tovább vitték.

Hasonló felhangokat véltem kihallani ebből az 1989. júniusi megemlékezésből is. A „gyásztechnikusok” igyekeztek tovább fokozni a rendezvény hatásosságát: felszólították a tömegben állókat, hogy fogjanak kezét egymással - akárcsak a misék végeztével szokás -, kint a temetőben az őrzászlóalj díszsorfalban helyezkedett el a 301-es parcellához vezető út mentén.

Délután három órakor már eloszlott a tömeg a Hősök teréről. Nem tudok arról, hogy különösebb incidensek történtek volna. Bizonyára akadtak olyanok, akik bosszút forraltak a múltfélben lévő régi rendszer vagy általánosságban a „kommunisták” iránt, csak megfelelőbb időre várva egyelőre visszafogták magukat. Egyelőre.

A rendszerváltást követően szobrokat állítottak, márványtáblákat avattak Nagy Imrének és társainak emlékezetére. Október 23-át piros betűs nappá nyilvánították, és minden eszközzel megpróbálták felzárkóztatni a hagyományos történelmi ünnepek: március 15-e és augusztus 20-a mellé. Számos fontos eseményt helyeztek át erre a napra: katonai díszelgéseket a Parlament előtt, kitüntetések és díjak átadását, váltófutásokat és így tovább. Sajnos azt kell megállapítanunk, hogy ez a „felülről erőltetett spontaneitás” most is kudarcot vallott. Emlékszünk rá, hogy a korábbi, magát szocialistának nevező rendszerben is hogy veszítette el minden eszmei és érzelmi tartalmát április 4-e vagy november 7-e.

Október 23-a sem tudta áttörni az emberek egyre fokozódó közönyét. Eleinte még legalább botrányok kerekedtek, az ünnep öreg úriasszonyok sípszavától, pfujolásától volt hangos, a tömeg átdobálta a temető falán a bűnösnek kikiáltott szocialisták virágait. Aztán az indulatok heve csökkent, „csak a vak Hivatal és a süket megszokás hozza koszorúit”.

Kevéssel Nagy Imréék újratemetését követően Kádár János a Hősök terétől alig néhány kilométernyi távolságban a Kútvölgyi kórház intenzív osztályán feküdt, már csak napjai voltak hátra az életéből. Július 3-án rosszul lett, kórházba szállításakor a hatalomban eltöltött 32 év után az volt az utolsó kívánsága, hogy másnap reggel a saját lábán tudjon elmenni a fürdőszobáig

- nem adatott meg neki.

Halála előtt sokat szenvedett. Berecz János szerint Kádár János egy tiszta pillanatában azt kérdezte a feleségétől, hogy meddig kell még kínlódnia. Az asszony

- inkább csak azért, hogy mondjon valamit - azt felelte: karácsonyig. Bármilyen távolinak is látszott ez az időpont, Kádár megnyugodott, újra konkrét, megoldandó feladat állt előtte: ki kell tartania karácsonyig. Nem si került.

Betegágán a párt vezetői közül csak Nyers Rezső és Grósz Károly látogatta meg, de akkor már agonizált. Kádár János 1989. július 6-án reggel kilenc óra tizenhat perckor halt meg. Mikor meghallottam a gyász hírt, csak az apámtól hallott zsidó imát tudtam elmondani:

„Dicsértessék az Úr, az igaz bíró! - aztán magamban hozzátettem: Isten adjon nyugalmat és békességet szegény háborgó szívednek!”

Utódai a párt és állami vezetésben Kádár János em-

lékének sem adták meg az illendő tiszteletet. Huszár Tibor leírja, hogy „temetésének előkészületeivel egy időben európai körútja egyik állomásaként Budapestre érkezett George Bush, az Egyesült Államok elnöke. [Természetesen az idősebb Bushról van szó - M. Gy.]

A Politikai Bizottság üléséről, amely éppen akkor Kádár János búcsúztatásáról tárgyalt, idő előtt eltávozott Grósz Károly első titkár és Nyers Rezső, mivel Bush elnök fogadására voltak hivatalosak."

Az a kérdés is felmerült, hogy Kádár Jánosnak úgynevezett „kis" vagy „nagy" temetést rendezzenek-e. Grósz és néhány más vezető is hajlott rá, hogy a szerényebb búcsúztatás is megfelelő volna, csak az emberek felzúdulásától tartva hátráltak meg.

A nagy halottat a Duna-parti „Fehér Ház"-ban, az akkori Pártközpontban ravatalozták fel. Koporsóját aranycsíkos vörös drapéria fedte, mellette négy katonatiszt állt díszőrséget, hátul a magasban ott lógott az arcképe. Július 13-án 15 órától hajnali kettőig, július 14-én pedig 7-től 13 óráig 150 ezer ember tisztelgett a ravatala előtt. Erre az alkalomra én is erőt vettem „tömegiszonyomon" .

A Kossuth téri metrómegállótól majd egy kilométer hosszan húzódott azoknak a sora, akik el akartak búcsúzni tőle, a vonulásukat oldalt álló szürke egyenruhás munkásőrök biztosították. A menet viszonylag gyorsan haladt, nekem is alig egy fél órámba került, hogy bejussak az előcsarnokban felállított ravatalhoz. Senki sem tudta, hogy kell viselkednie ilyen helyzetben, akadtak, akik fejet hajtottak, vagy vigyázzba vágták magukat, mások virágot raktak le, a csokrokat tíztizenöt percenként cserélni kellett, akkorára duzzadt a halmuk. A félhomályban halk gyászzene hallatszott.

(A fejekből akkor már kezdett kiszállni az a füst,

amely a hatalom átvételére készülődő ellenzéki értelmiség máglyatüzéből áradt. Sokan megsejtették, hogy Kádár János halálával őket is életük végéig kiható veszteség érte.

Évekkel később a rádió „Vasárnapi Újság”-jában hallottam azt a különös kifejezést, hogy „Kádár árvái”. A műsor jobboldali alapállásából kiindulva először úgy értelmeztem, hogy azokra vonatkozik, akiknek a szüleit az 1956. októberi felkelés leverése után, mintegy Kádár utasítására kivégezték. Csak a további szövegből derült ki, hogy a beszélő azokat az embereket érti ezen, akik siratják a Kádár-korszakbeli nyugodt, biztonságos életüket. Ilyen értelemben véve az ország nagyobbik fele „Kádár árvájának” tekintheti magát.)

Én csak fejet hajtottam és elköszöntem, nem követtem a koporsó útját a városon keresztül. A temetést csak a televízióban néztem végig - amennyire a közvetítésből és az utólag tájékozódó beszélgetésekből meg tudtam állapítani: a szertartást gyalázatos slendriánsággal szervezték meg.

Az ország akkori köztársasági elnökét, a 76 éves Straub F. Brúnó professzort és Nyers Rezsőt, a párt egyik vezető személyiségét kérték fel rá, hogy tartson beszédet a sírnál. A rendezők azonban megérezték, hogy az egyszerű emberek tömegei elégedetlenek volnának, ha az ő nevükben senki sem szólna, ezért mintegy szépségflastromként egy munkást is beiktattak a szónokok sorába: Kollát Pált, a Ganz Danubius Angyalföldi Hajógyár lakatосcsoportjának vezetőjét. Személyének kiválasztásában szerepet játszhatott, hogy Kádár János valaha a XIII. kerületben töltött be párttitkári posztot.

A megbízatás meglepetésszerűen érintette Kollátot, már csak olyan okból is, hogy nem rendelkezett ehhez

a fellépéshez illendő fekete öltönnyel, egy kölcsönzőben kellett bérelnie, és egy fekete cipőt kellett vásárolnia.

Kollát, mikor megfogalmazta a beszédét, a munkás társait is megkérdezte. Bőven akadt jegyzetelni való: az átszervezés kudarca folytán a Hajógyárban már megkezdődtek az elbocsátások, nem volt munka, csak munkahely. A leromlás aztán egyre szélesebb gyűrűket vetett: 1988-tól (Kádár János ekkor vált meg első titkári posztjától) 1992-ig 17 sztrájk robbant ki, ez idő alatt 2000-ról 500 főre csökkent az alkalmazotti és munkáslétszám.

A gyászmenet a Pártközpontból indult el, másfél órával korábban fenn az emeleten már gyülekeztek az állami és pártvezetők, megjelentek a kijelölt szónokok is. A várakozás ideje alatt a Központi Bizottság egyik osztályvezetője elkérte Kolláttól a beszéde kéziratát, elolvasta és számos kifogást emelt ellene. Főleg olyan mondatokat nehezményezett, mint hogy „Kádár János érdeklődése a dolgozók iránt, felelősségérzete a sorsukért nem a hivatásos és fizetett politikus, hanem az osztályából kinevelődött, azt haláláig híven szolgáló ember becsületessége volt... Úgy látszik azok, akik igazán közel álltak hozzá, mint mi, munkások is, tudják értékelni igazi nagyságát. Olyan vezetők kellene, akik nem felejtik el, honnan jöttek....”

Ennek a gondolatnak a pusztá felvetése is kellemetlenül érintette volna a pártelitet, az osztályvezető megpróbálta rábírní Kollátot, hogy hagyja ki ezeket a szövegrészeket, de ő nem vállalta, bejelentette: ha kötelezik rá, inkább visszalép.

Grósz Károly beszédéből „úgy szállt a semmi, mintha valaminek lenne a pora”, minden komolyan vehető gondolatot vagy érzelmet nélkülöző szónoklattal indí-

totta el a gyászmenetet, egyetlen megjegyzése érdemel csak figyelmet:

„...Nem formailag, hanem szellemiségében maradjunk hűek a párt alapító tagjának és első vezetőjének hitvallásához” - ezzel utat nyitva a szocialista világnézet bármilyen értelmezéséhez, netán félremagyarázásához.

Kint a temetőben is számos nyoma látszott a rendszertelenségnek: a hajlott korú államelnököknek elfelejtettek egy székot bekészíteni, Nyers Rezső beszédének befejeztével lezuhant volna a magas, korlátok nélküli dobogóról, a mellette álló Kollát Pálnak kellett elkapnia. Egyébként Nyers akkor elmondott szavait újraolvasva felkelti a figyelmünket néhány Kádárra valóban jellemző magatartásbeli vonás:

„...Most, amikor meghalt, a hivatalokban, a külképviseleteinken képeket kerestünk róla. Nem találtunk. Kádár János irtózott személyisége előtérbe tolásától, mindvégig szerény, egyszerű ember maradt. Ilyennek tisztelte, ezért is tisztelte az ország. 1986 nyarán a külföldi sajtó kérdésére azt válaszolta: »engem sohasem érdekelt a rang, bizonyos értelemben a népszerűség sem. Véleményem szerint, aki azt gondolja, hogy történelmet csinál, az ostoba ember. Mindenkinél el kell végeznie a saját feladatát, ha ez a történelem része lesz, hát legyen...«”

(Ezt a szerény háttérbe húzódást akkor értékelhetjük megfelelően, ha meggondoljuk, hogy később, már a rendszerváltás után, egy Szabó János ügyvédből lett honvédelmi miniszter, aki személyi adottságai közül azt értékelte a legtöbbször, hogy fél lábon állva is tudott twisztelni, minden katonai létesítmény portáján kirakatta a fotográfiáját.)

Nyers Rezső egy Illyés Gyulától származó naplórészletet is idézett a beszédében:

„... .Lent a fordulónál megáll a kocsi: Kádár lép ki belőle, s jön felém integetve.

- Hová fordult a világ? S a nemzeti vetélkedés? [kérdi Illyés Gyula - M. Gy.]

Kádár ezt válaszolja:

- Megtesszük, amit lehet! - azután nyomatékkal -, s ahogy lehet."

Magát a temetés aktusát is gyalázatos gondatlansággal szervezték meg. A zenekar a nyitott sírgödör előtt a „Szózat”-ot játszott, de az elhantolás nem fejeződött be ezalatt. A karmester láthatóan elbizonytalanodott, aztán feltalálta magát, és intett a zenészeknek, hogy kezdjék újra. Ez sem töltötte ki a szükséges időt, ezért másodszor is megismételték. Ha nem hangzana kegyeletsértésnek, azt mondanám: aki nem ismerte a Szózatot, az most megtanulhatta volna.

Ami a pártvezetés hozzáállását illeti, Huszár idéz egy részletet a szertartás lebonyolításának hivatalos forgatókönyvéből:

„...a Politikai Bizottság tagjai azok között vannak, akik átkísérik a végső nyughelyre. A résztvevők többsége a helyén marad. Mert látja az átvonulást és a sírhelyet, így nem mozog, hanem az amúgy is lezárt területen a helyén marad. Mi tehát átmegyünk a sírhelyre, megnézzük azt, amikor a sírba helyezik, a hantolást elvégzik, eközben a Szózat szól, elhangzik az Internacionálé, és lezajlik a díszszászóaljnak a díszmenete. A díszmenet után a temetést szervező bizottság elnöksége Mária nénihez, Kádár elvtársnőhöz odamegy, kondo-leál, ezután a Kádár elvtársnő hagyja el elsőként a temetőt, utána mi és ezzel befejeződik a búcsúztatás..."

Az már csak hetekkel a gyászszünet után derült

ki, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának titkársága többtucatnyi értesítést elfelejtett kiküldeni külföldi követségeknek, képviselőknek, jelentős pozíciót betöltő személyiségeknek, így azok nem is jelentek meg Kádár János temetésén.

Innen már rövid út vezetett a teljes lebomlásig. A Nemzeti Ellenzéki Kerekasztallal történt megegyezés nyomán 1989. szeptember 18-án megszűnt az állampárton alapuló hatalmi rendszer. Alig három héttel később összeült az MSZMP XIV. kongresszusa, az 1274 résztvevőből 1202 megszavazta a párt „feloszlátását, aminek következtében a még meglevő 5-6 ezer fős pártvezetés és az apparátus szervezeti és hatalmi pozíciója, irányítási jogosítványai egyik napról a másikra megszűntek” - írja egy elemző.

Az 1990-ben lezajlott parlamenti és önkormányzati választások az ellenzék elsőprő győzelmét hozták, az MSZP a szavazatoknak alig tíz százalékát szerezte meg, az akkor még az MSZMP nevét viselő Munkáspárt pedig be sem került az országgyűlésbe.

A világpolitikát meghatározó erők nem emeltek vétót a magyarországi változások ellen. Gorbacsov 1989 decemberében egy Málta szigeti találkozón közölte Bushsal, az Egyesült Államok elnökével: a Szovjetunió tudomásul veszi, ha egy vele szomszédos ország a szocializmus helyett más társadalmi berendezkedést választ, és eltekint mindenféle katonai beavatkozástól. Ez tovább gyorsította a magyar reformok menetét: már az első, Antall József vezette kormány felmondta a Varsói Szerződést, és kilépett a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsából. A Kádár János teremtette világkép 32 év után látványosan összeomlott.

Kádár János mindvégig vonakodott attól, hogy a személyével foglalkozzanak, csak a Párt Politikai Bizottságának kötelező erejű döntése tudta rákényszeríteni, hogy belemenjen egy bizonyos fajta kompromisszumba. Az 1980-as évek legelején - hetvenedik születésnapja előtt - hozzájárult, hogy megjelenjen egy válogatás a cikkeiből és a beszédeiből, a kötet bevezetője pedig afféle életrajzi-politikai áttekintést tartalmazott volna. Ennek az utóbbinak az elkészítésével Gyurkó László író-politikust bízták meg. A fegyelmezett Kádár János nem térhetett ki a párthatározatok hatálya alól, de igyekezett minél kevesebb időt vesztegetni erre az interjúra, mondván:

- Nincs nekem időm arra, hogy a múltammal törődjek!

Gyurkó úgy emlékszik rá, hogy Kádár kertelés nélkül megkérdezte tőle: milyen hosszan kötné le őt ez a munka. Az író három napot kért, ebbe az első titkár bele is egyezett. Úgy tudom, valóban három alkalommal fogadta Gyurkót: egyszer egy politikai nagygyűlésre kísérhette el, egyszer együtt mentek uszodába, végül egy hosszabb beszélgetést is folytattak - ezen kívül néhány alkalmi dialógusra is sor került az idők folyamán. Nem áll jogomban minősíteni ezt a vállalkozást, de mint gyakorló riporter, felfoghatatlannak találom, hogy lehet ennyi idő alatt, ilyen alapozással a szá-

zad legjelentősebb, egyben legvitatottabb magyar politikusának pályaképét akár csak felvázolni is.

A könyv anyagának talán csak az egytized része foglalkozik magával Kádár Jánossal, a többit idézetek, elméleti és történelmi eszmefuttatások és más töltelékek teszik ki. Ebből már a cím is érzékeltet valamit: „Arckép - történelmi háttérrel”.

Maga az arckép elmosódó, sőt enyhén retusált is. Mellőz olyan eseményeket, melyek Kádár János életében döntő szerepet játszottak: a Horthy politikai rendőrségén tett vallomását, az 1968-as csehszlovákiai bevonulásban való részvételt és így tovább. Belátom, hogy nehéz, sőt egyenesen lehetetlen lett volna ilyen kényes kérdésekkel szembesíteni az ország első emberét, viszont az is igaz, hogy senki sem kényszerítette Gyurkó Lászlót töltött fegyverrel a könyv megírására.

Feltételezem, Kádár János megkönnyebbült, mikor túlesett ezen a nyűgös „kötelező feladaton” és újra valódi munkájával foglalkozhatott. A könyvet valószínűleg Aczél György és annak hivatalbeli utódja, Óvári Miklós lektorálta, bár ez az impresszumban nincs feltüntetve. Maga a szerző is bevallja, hogy Kádár János sem a kéziratot, sem a kész kinyomtatott művet nem olvasta el. A terjedelme meglepte, az előre jelzett 60-80 oldal majd 400-ra sikerült. - „Beleolvastam a bevezetőjébe, úgy tűnik, igazat ír” - emlékszik vissza Gyurkó egy odavetett megjegyzésére.

Bár több mint hatvan évig vett részt a politikai harcokban, harminckét évig irányította Magyarország sorsát, Gyurkó művét leszámítva egyetlen könyv sem jelent meg róla életében.

Aki azt hinné, hogy az önmutogatásnak ez a puritán elutasítása általában is jellemzi a magyar politikusokat, az alaposan téved. Csak példaként említjük meg, hogy

Torgyán Józsefről vagy Orbán Viktorról féltucatnyi életrajz és önéletrajz született, és Gyurcsány Ferencsel is több mű foglalkozott, bár jöllehet ez az utóbbi alig két éve lépett ki a magasabb politikai porondra. Nincs okunk feltételezni, hogy ezek a könyvek az akaratuk ellenére születtek volna meg.

Kádár halála után megszorodtak a személyét érintő különféle „alkotások”, a számuk napjainkra talán a huszonöt-harmincat is eléri. A többségük ügyesebb vagy silányabb sajtótermék, mely a tárgyban mutatkozó konjunktúra hatására fogantatott.

Természetesnek tekinthetjük, hogy az 1989-ben bekövetkezett halála után Kádár János alakja először szépirodalmi alkotásokban tűnt fel. Ha nem is kizárólagos érvényű, de sok esetben bebizonyosodott tapasztalat, hogy egy elméleti jellegű megközelítés az ismereteknek legalább a komolyan vehető minimumát megköveteli, a szépirodalmi megjelenítés viszont alig igényel tájékozottságot, az indulatok, közhelyek, szövirágok jótékonyan elfedik a tények hiányát.

A „véreskezű diktátor”-t vádoló költemények után hamarosan a drámai műfaj is jelentkezett. Végh Antal, Szigethy András, Sziládi János, Kornis Mihály és mások is megkísérelték színpadra vinni Kádár János életét. Távol áll tőlem, hogy kétségbe vonjam az illusztris szerzők képességeit, a maguk megszokott témavilágában mozogva mindegyiküktől kiteltt volna egy-egy sikeres színjáték. Kádár János esetében azonban - képletesen szólva - kőbe haraptak.

Szinte mindannyian azonos drámai alaphelyzetet választottak: Kádár János „hasadt lelkének” két felét próbálják szembesíteni egymással, a „véreskezű diktátort” és az önmagát marcangoló, büntetéstől rettegő öregemberét. Ebben a viaskodásban tűnik fel ellenfél-

ként a mártír Nagy Imre árnyéka, kettősük Macbeth és Banquo párviadalára emlékeztet. Kádárnak a jelenetek során alig jut más feladat, mint hogy célzatosan és önkényesen szerkesztett párbeszédekben „magas labdákat adjon fel” Nagy Imrének, melyeket a miniszterelnök könnyed és hangzatos mondatokkal lecsaphat. Az ítélet minden szerzőnél azonos: a pálca eltöretik a bűnös Kádár János feje felett.

A prózai műfaj jellegénél fogva eleve nehézkesebben indult, de aztán igyekezett felzárkózni. Sorra jelentek meg olyan hangzatos című könyvek, mint „Igazságos Kádár János”, „Kádár köpönyege”, „Kádár koszos inge” és a többi hasonló leleplezésnek szánt dolgozat, mondanivalójukban alig különböztek a fentebb említett drámáktól.

A konfliktus kiélezésében legmesszebbre egy novellás kötet merészkedett - sem a „mű”, sem a szerzője nem éri el azt a minimális szintet, mely a cím konkrét említését indokoltá tenné.

A kötet egyik elbeszélése arról szól, hogy Kádár János felkeresi Nagy Imrét a kivégzése előtti éjszakán a Gyorskocsi utcai börtönben. Ez az ötlet valószínűleg onnan származott, hogy a szóbeszéd szerint Sztálin mindig meglátogatta halálra ítélt ellenfeleit.

Feszült vagy legalábbis annak szándékolt párbeszéd bontakozik ki a két férfi között a fentebb említett kurzus drámák stílusában. Kádár elismeri, hogy Nagy Imrének hamarabb emelnek szobrot a Kossuth téren, mint neki - ez úgynevezett „beteljesülés utáni jóslat”, mert a könyv megjelenése idején a Nagy Imre-emlékmű már több mint egy évtizede ott állt a megjelölt helyen.

További pengeváltások következnek, ezekből mindig az egykori miniszterelnök kerül ki győztesen, vé-

gül az egyre idegesebb Kádár János felteszi az őt leginkább érdeklő kérdést:

„...Szeretném tudni, hogy amíg én börtönben voltam, pontosabban ti, moszkoviták, te meg Rákosi bebörtönöztetek, szóval, hogy ez idő alatt mi történt a feleségemmel? [Csak a tájékoztatás kedvéért jegyzem meg, hogy Kádár János hét-nyolc évvel korábban történetekre kérdez rá, ezalatt százszor is találkozott Nagy Imrével, ha meg akart volna tárgyalni valamit, rég megtehetette volna - M. Gy.]

N. I. felállt és a sűrűn rácsozott, sötét ablak felé fordult:

- Nem tudok róla semmit, csak annyit, hogy leváltották és elhelyezték valahol másutt...

- Egy sötét pincében, ahol játék mackókat gyártottak. Mesélik viszont, hogy munka után a te kocsid várta...

-Ezeket Róna [mint említettem, Róna Ottó Kádár Jánosné első férje volt - M. Gy] terjeszti, hogy elterelje magáról a figyelmet. Hiszen mindenki tudja, hogy miután elváltak és Mária hozzád ment feleségül, maradt köztük kapcsolat...

Kádár zsebkendőt vett elő, hogy megtörölje vele a homlokát.

- És veled?

N. I. érezte, hogy most, élete utolsó játszmájában fölénybe került és rá nem jellemző módon azt kívánta, hogy győzelemmel fejezze be ezt a halálos diskurzust:

- Mindig gyanakvó voltál, Kádár, s az is maradsz és egész életedben boldogtalan..."

Az a sejtetés, hogy Kádár János a felszarvazott férj, Nagy Imre pedig a csábító szerepét játszhatta, véleményem szerint mindkettőjük emlékét sérti, minden határon túlmenő gyalázatosság.

Az irodalomban külön divattá vált összehasonlítani a XX. század három leghosszabban regnáló magyar vezetőjét: Ferencz Józsefet, Horthy Miklóst és Kádár Jánost. Belátom, a hatalomban eltöltött időszakon kívül nem lehetett könnyű olyan kategóriákat találni, amelyek alapján párhuzamba állíthatták a Habsburg-császárt, a „lovas tengerészt” és egy cselédlány törvénytelen gyermekét. Végül is olyasfajta egyezéseket fedeztek fel a sorsukban, hogy mind a hárman egy-egy forradalom (az 1848-as szabadságharc, a Tanácsköztársaság, illetve az 1956-os felkelés) véres felszámolásával indultak el az útjukra, hogy aztán hosszú országlásuk alatt kivívják maguknak a nép megbecsülését, sőt szeretetét, haláluk után pedig a nosztalgikus visszaemlékezést.

Ezek a már kiinduló feltételezéseiben is nyakatekert, gondolatilag gyökértelen művek még a lektűrök színvonalát sem érték el, de egy pozitívumot mégis megemlíthetünk velük kapcsolatban: ha felületesen is, de tárgyilagosságra törekedtek. Íme egy gondolatuk:

„Nemcsak a politikusok, de a történészek is élvezettel turkálnak Kádár múltjában, mi volt a szerepe például a Rajk-perben. Érdekes módon az ilyen múltvizsgálat más esetekben nem jellemző. Erre jó példa Horthy Miklós, akinél fel sem merül, hogy milyen előélet után lett az a kormányzó, aki a királypuccs esetében nemcsak egyértelműen, de egy korábbi Habsburglakájához nem méltóan viselkedett a visszatérni akaró IV. Károllyal szemben.”

Maga Kádár János soha nem foglalkozott azzal, hogy a saját személyét elhelyezze különféle történelmi rangsorokban. Életének egyik legviharosabb időszakában, 1956 valamelyik novemberi éjszakáján titkárával, Ri-bánszki Róberttel beszélgetve megjegyezte:

- „Hány és hány uralkodót, vezetőt láttam már én! Ferencz Józsefet, IV. Károly királyt, Károlyi Mihályt, Kun Bélát, Horthy Miklóst, Szálasi Ferencet, Tildy Zoltánt, Szakasits Árpádot [ez a két utóbbi a köztársaság elnöki posztját töltötte be a felszabadulás után - M. Gy], Rákosi Mátyást és mind megbukott. Nem létezik, hogy én lebukás nélkül megúszom. Én csak addig maradhatok, amíg szükség van rám”.

A skála túlsó végén a kádári életutat elismerő emlékezések között is alig találhatunk komolyan vehető könyvet. „Miért lettem Kádár János híve?”, „Amit Kádár Jánosnak köszönhetek...”, „Őrizd a lángot!” -olvasni a fedelükön, de szerzőik valamennyinek azt a címet is adhatták volna: „Én és Kádár János” - így, ilyen sorrendben. Az első titkár szinte csak ürügyül szolgált személyes, többnyire jelentéktelen élményeik elmondásához.

Baloldali találkozókon, gyűléseken, megemlékezéseken egyre gyakrabban kérdezték, hogy miért nem írok egy könyvet Kádár Jánosról, életrajzot vagy bármilyen más műfajba tartozót, mely méltó megemlékezést jelentene. Többnyire egyszerű emberek fordultak hozzám, magasabb helyről vagy hivatalos formában senki sem keresett meg. Elhárítottam a kívánságukat:

-Ez a téma réges-rég foglaltnak számít. Gyurkó László, Kanyó András és mások is írtak róla. Nem is beszélve Huszár Tiborról, aki tíz évet szánt a kétkötetes Kádár-biográfiájára, minden elérhető adatot összeszedett.

-Ez igaz, de mi úgy érezzük a könyvből, hogy Huszár nem szerette Kádár Jánost.

- Ezt én nem tudom, de ha így van, akkor is csak őrá tartozik. Ez nem vonhat le semmit a könyve értékéből, ilyen szempontok alapján nem szabad megítélni egy

történelmi tanulmányt. Én, lehet, hogy épp az ellenkező irányból vagyok elfoglalt.

- Az nem lenne baj, hiszen úgyis egyoldalúan foglalkoznak vele, csak a rosszat emlegetik, nem ártana egyszer jót is mondani róla. Az Öreg azt mondta: „ha egy ellenálló képességgel rendelkező acéllemez elgörbül és vissza akarják hajlítani, azt előbb mindig áthajlítják a túloldalra és úgy ütik, csak aztán ugrik vissza egyenesbe...”

Eltűnődve hallgattam, valószínűleg az én memóriámmal van baj, de nem emlékszem egyetlen más magyar politikusra sem, aki valaha is efféle, a fizikai munka világából vett képet használt volna. Igaz, hogy mindmáig Kádár János volt az egyetlen munkás, aki Magyarország élén állt, és Európában sem ismerek hasonlót.

-Én nem vállalkozhatok erre az „egyengetésre” -feleltem -, ehhez a munkához hosszú-hosszú idő kellene, összeszedni az anyagot, megírni, megszerkeszteni és így tovább, és én már betöltöttem a hetvenedik évemet. Nem is tudok eleget Kádár Jánosról, kevésszer találkoztunk, beszélgettünk. Majd jön valaki más, aki megírja azt a könyvet, amit maguk szeretnének.

Bár elhárítottam a felkérést, nem maradt rám egészen hatástalan. Újra belenéztem a már említett könyvekbe, végigolvastam a Rubicon című folyóirat Kádár Jánossal foglalkozó, annak idején nagy port felvert számát. Előkerestem régi jegyzeteimet is, de a szándékom nem változott.

Az írást persze nem hagytam abba, folyamatosan dolgoztam tovább. Megpróbáltam törleszteni egy régi tartozásomat, nekiláttam egy önéletrajzi sorozatnak, eljutottam egészen a hetedik kötetig. Ennek középpontjában elképzeléseim szerint a rendszerváltás állt

volna, de az események fonala menet közben mintha kicsúszott volna a kezemből, mind inkább Kádár János személye körül összpontosult. Már máskor is előfordult, hogy a téma szembeszegült az eredeti elképzelésemmel és más irányba kívánt fordulni, tapasztalatból tudtam, hogy mint máskor, most is nekem kell engednem. Tetszik vagy nem tetszik, nem térhetek ki egy Kádár Jánosról szóló könyv megírása elől, és elérkezett rá az utolsó vagy inkább az utolsó utáni pillanat.

„A halottak gyorsan ellovagolnak”, az emlékek elmosódnak, elmerülnek az időben. Kádár János alakját azonban nemcsak a felejtés, hanem a lassan húsz éve tartó folyamatos agymosás is átformálta. Aki 1989-ben, Kádár halálakor született, az mostanában teheti le a középiskolai érettségét. Ha jól tudom, magyar nyelvből épp a „Megtorlás az 1956-os forradalom után” című tételt kellett megoldani.

Mikor felvállaltam, hogy az ő személyével foglalkozom, mintegy meghosszabbítva jelenlétét a köztudatban, nem becsültem túl a munka lehetséges eredményét. Kádár valódi nagyságát nem a memoárok, nem is a majdan felállítandó szobrok és emléktáblák idézik fel, hanem magának a Történelemnek az alakulása hívja elő kényszerítő erővel.

Végül is elkezdtem a munkát. Nem törekedtem titkok felfedezésére, szenzációk feltárására, ilyenekről nem tudok, feltehetően nem is léteznek. Amit írtam, nem tudósoknak és politikusoknak szántam, ők elképzelhetően találnak majd pontatlanságokat az adatokban, leírásokban. Én egy népkönyvet akartam az emberek kezébe adni, amelyből megismerhetik, hogy ki volt és mit tett Kádár János.

Alig hunyta le a szemét, a hatalom új birtokosai és klienseik máris megpróbálták kikezdeni Kádár János emlékét. A rohamot - mint említettem - az újságok és különféle irodalmi művek könnyűlovassága indította el, de a támadás minden fegyvernemre és frontra kiterjedt.

Nem volt könnyű „fogást találni rajta”. A történelmi méretű bűnöknek nyilvánított tetteit már életében ezerszer felhánytorgatták, ezek elvesztették hatékonyságukat. Új trükkökkel kellett kísérletezni - kisebb-bekkel-nagyobbakkal.

A fortélyok közül azt találtam a legprimitívebbnek, hogy Kádár Jánost Csermanekként emlegették - és teszik ezt mind a mai napig is. A közéleti fair play szelleme - véleményem szerint - megkövetelné, hogy ha egy jelentős személyiség magyarosított nevet választ, akkor azt használják vele kapcsolatban. Egyetlen színésznek sem jutna eszébe, hogy a „Nemzeti dal”-t szavalva szerzőként Petrovics Sándort mondja be.

Ha valaki mégis áthágja ezt a szabályt, általában sanda politikai szándékok vezérlik. Kételyt kívánnak gerjesztteni a szóban forgó személy magyarságát illetően, megkérdőjelezni, hogy valóban „része-e a nemzet testének”.

Régi szokás ez Hunniában. A háború előtti és alatti jobboldali sajtó ellenfeleit támadva mindig odabigy-

gyesztette a korábbi, idegenes hangzású nevüket: „Kun-Kohn Béla”, „Vas-Weinberger Zoltán” és így tovább.

A hatalom megszerzése után Rákosi Mátyás is élt ezzel a taktikai elemmel. Emlékezetes, hogy a Rajk László ellen indított koncepciós perben a tanácsvezető hosszan faggatta a vádlottat, hogy eredetileg nem Reichnek hívták-e.

A rendszerváltás környékén aztán újra divatba jött az „őskutatás”. A hasonló gyanakvásokat elhintők most már kellő óvatossággal jártak el, sokan azt kockáztatták, hogy a „cél tábla visszalő”, és az ő nevüket is elkezdik kapargatni, hátha találnak alatta valamit. Az óvatossági rendszabályok közé tartozott az is, hogy célpontul mindig „sérült vadat” választanak, vagyis előbb körülnéznek és megbizonyosodnak, hogy egyetlen válaszcsapásra képes párt, szervezet vagy személy sem áll ki majd a már ezer sebből vérző célpont védelmében. Nem emlékszem olyan televíziós műsorra, ahol Mindszenty bíborost folyamatosan eredeti nevén, Péhm Józsefként emlegették volna, senki sem kockáztatta meg, hogy magára vonja a katolikus egyház és a hívők százezreinek felháborodását.

Kádár ilyen tekintetben is szabad prédának számított. A „csermanekozást” némileg indokoltta tette volna, ha a név felemlegetői valamilyen hétpecsétetes titokról rántották volna le a leplet, Kádár János azonban soha nem tagadta le az eredeti nevét - miért is tette volna -, minden életrajzában, számos nyilatkozatában megemlítette.

Ez a bennfenteskedő piszkálódás túlságosan is alantas ahhoz, hogy sértse az ő emlékét, mégis rejt magában veszélyeket. Azóta már megtapasztalhattuk, hogy a „névkutatás” nem állt meg Kádár Jánosnál. Egy jobb-

oldali képviselő már kiterjesztette „Róth Manó”-ra, vagyis Rákosi Mátyásra, mások pedig azt híresztelik, hogy Orbán Viktort eredetileg „Orsós”-nak hívták.

Ez a porhintés önmagában érdektelen, arra viszont alkalmas, hogy zavart keltsen az átlagemberek gondolkodásában. Aki szerette Kádár Jánost és tiszteli az emlékét, nem tud mit kezdeni ezekkel a politikai „hadar-gásokkal”, és úgy fogja fel, hogy titkolnia kell az érzelmeit.

Hadd említsek meg egy jellegzetes esetet. Egyszer egy könyvesboltban dedikáltam, kérdeztem a sorban következő olvasó nevét, de ő szabadkozott:

- Nem szeretném hangosan mondani!

Arra gondoltam, hogy valamilyen erősen idegenes hangzású vagy gúnyolódást kiváltó névről van szó:

- Jól van, akkor súgja a fülembel!

Közelebb hajolt, és szinte némán, csak az ajkát mozgatva mondta:

- Kádár Jánosnak hívnak.

Pusztán kíváncsiságból megnéztem a 2005-ös budapesti telefonkönyvet: hat Kádár János nevű előfizetőt találtam benne, Csermanek Jánost pedig egyet sem. Magának Kádárnak nem született gyereke.

Az átok-szitok háború nem állt meg a nevével. A polgári demokratikus ellenzék egyik vezéralakja, az azóta már elhunyt Szabó Miklós, még Kádár János egykori szakmunkási múltját is kétségbe vonta utólag.

Mint köztudott: írógépműszerésznek tanult ki, Izsák Sándor műhelyében szerezte meg a segédlevelet. Kádár még tanoncként csatlakozott az ifjúmunkás-mozgalomhoz, még mindig innen járt a húszon, mikor letartóztatták és elítélték. 1935-ben újra lebukott, kétéves börtönbüntetés kapott. A szegedi Csillag börtönből kiszabadulva feketelistára került, többé nem alkalmazták

a szakmabeli cégek, egy szőnyegkereskedőnél dolgozott segédmunkásként, majd a Kaszab esernyőgyárban helyezkedett el kifutóként. Kádár életpályájának ezt a szakaszát Szabó Miklós a következőképpen elemzi a Rubicon című folyóiratban közölt cikkében:

„...Miféle műszerész volt Kádár? Jószerileg semmilyen. Soha nem művelte kitűnő szakmáját. A róla elnevezett korszak napjaiban eljátszottam azzal a gondolattal, hogy a majdani Kádár-múzeumban egy szobácskát sem tudnak megtölteni majd azokkal az írógépekkel, amelyeket Csermanek János megjavított. Az akkor még Csermanek János azzal kezdte a pályáját, hogy kifutó volt egy esernyősnél. Miért adta annyira alább annál, amit szakmájával elérhetett volna? Rejtély. Az elmondottakat figyelembe véve detektívregény-fejtő logikával gondolhatunk egy megoldásra. A leendő Kádár valószínűleg ama nevezetes „guruló rubelből” élt. A kifu-tóskodás csak fedőállás volt neki. A párt fizetett az esernyősnek, hogy „fal” állást adjon az emberének. Ha merész feltevésem igaz, akkor Kádár annyira nem akart dolgozni, hogy evégett még eredendő gyávaságán is felül tudott emelkedni.”

— Szóval nemcsak munkakerülő, hanem gyáva is volt. Úgy gondolom, hogy ha már megfizették ezért Kaszabot, könnyebb beosztást is adhatott volna Kádárnak, munkatársai szerint egyszerre tíz-tizenöt tucat esernyőt is ki kellett szállítania kerékpáron a vevőknek.

Teszi mindezt Szabó Miklós olyaténképpen, hogy akár a legkisebb bizonyítékot vagy bármilyen más ráutaló jelet fel tudna mutatni állításainak igazolására. Kádár Jánosról való vélekedését nem a tények, hanem a mindentudó értelmiségi gőg szülte.

(Hallottam egy történetet Kádár életének ezzel a sza-

kaszával kapcsolatban, sajnálnám, ha elsikkadna az időben, ezért ide iktatom.

Fejtő Ferenc, a neves, Franciaországban élő író és filozófus 1956-tól a Kádár-rendszer legelkeseredettebb ellenségei közé tartozott, tájékozva írt róla a nyugati újságokban:

„...A Kádár-kormány rendőri jellege szüntelenül kihangsúlyozódik, Kádár János Moszkvában körvonalazta: itt volna a kedvező alkalom, hogy újra érvényesítsék a kegyvesztetté vált sztálini tételt, melynek értelmében a szocializmus építésének időszakában az osztályharc fokozódik” - hangnemben.

Kádár nem fordított különösebb figyelmet ilyen támadásokra, de nem felejtette el őket. Hosszú évekkel később egy hivatalos küldöttség élén Párizsban járt és kérte vendéglátóját, hogy a díszfogadásra hívja meg Fejtőt is. Az író meg is jelent a magas invitálásra, de hogy elkerülje a kézfogást, az egyik félreeső sarokba húzódott, Kádár lépett oda hozzá:

- Elnézést, Fejtő úr, hogy zavarom, de szeretném köszönteni mint régi ismerőst.

- Nem emlékszem rá, hogy mi találkoztunk volna.

-De igen. Emlékszik még a Kaszab-féle esernyőgyárra, ahol Szántó Judit, József Attila szerelme dolgozott?

- Igen, gyakran kijártam oda Attilával együtt. Maga honnan tud erről?

- Emlékszik rá, hogy dolgozott ott egy vékony szőke kifutófiú is?

- Valami rémlik.

- Nos, ez a kifutófiú én voltam, én vittem ki mindig az ételt, amit Judit küldött haza József Attilának -mondta Kádár János, és barátságosan kezet nyújtott.

Nem tudom, Fej töre miképp hatott ez az epizód,

annyi bizonyos, hogy később sem lett a szocialista rendszer híve. Még 2005-ben is olyan kijelentést tett, hogy „mindenkinek megbocsátok, de Kádár Jánosnak legutoljára.”

Mi tehetünk?!)

A „nagyágyút”, a magyar közvélemény előtt mindig is leghatékonyabb lejárató eszközt: a személyes anyagi előnszerzést még Kádár János ellenségei sem merték bevetni. Egyszer egy bennfenteskedő riporter megkérdezte tőlem, hogy akarom-e tudni az egyik, rendszerváltás utáni miniszterelnök titkos svájci bankszámlájának a számát. Én elhárítottam az ajánlatot, de megjegyeztem, hogy az viszont rendkívül érdekelne, ha Kádár János esetleges hasonló betétjéről tudna tájékoztatni. Az illető többet nem jelentkezett.

Az igazi kommunistákról sok rosszat el lehet mondani, de anyagi javak hajszolásával csak ritkán szokták vádolni őket. Köztudott, hogy Lenin után nem maradtak kincsek, magáról Sztálinról is ismeretes, hogy nem vette fel személyes célokra a főtitkári fizetését, hanem berakatta a páncélszekrénybe. Időnként megkérdezte titkárát, Poszkrebisevet, hogy mennyi pénz gyűlt össze és átirányította segélyezésre vagy különféle állami beruházások számlájára.

Ez az alapállás még Sztálin magyar helytartójára, Rákosi Mátyásra is vonatkozott. Emlékszem, az 1956-os felkelés idején az újságok kolumnás cikkeken számoltak be az elhagyatott és átkutatott Rákosi-villa „titkairól”, de csak egyetlen luxust tudtak feltárni: a háztartásban két mosógépet is használtak.

Ami Kádár Jánost illeti - becsületből vagy józan belátásból, valószínűleg mind a kettőből - de valósággal irtózott minden anyagi kedvezmény elfogadásától, még a legapróbbat is elhárította. Ezzel kapcsolatban

Földes Péter újságíró mesélt el egy jellemző történetet a „Rubicon”-ban:

„... Ha jól emlékszem, 1954 őszén volt az a nagy népfrentgyűlés a Városi Színházban, amelynek a szónoka Nagy Imre volt, ragyogó beszédet mondott. A szünetben fényűző protokoll volt, ahol rém nagy tolongás támadt. Nagyon sokan mentek oda. A földszinten egy másik, fizetős büfé volt, én a magam ízlése szerint oda mentem, mindig utáltam a protokollt. Vettem egy süteményt, megállt mellettem Kádár. Akkor láttam először a börtöne után, rossz állapotban volt. Köszöntem neki udvariasan, és mondtam: »Mit csinál most?«. Mondta, hogy a XIII. kerületi pártbizottságon dolgozik, és közben előszedett négy forintot, és levett egy almát a pultról... Én meg úgy viccesen megjegyeztem, hogy úgy látszik, vannak, akik pénzért szoktak enni. Ő is mosolygott, aztán elköszöntünk.”

Később, már az ország első embereként sem változtatott a magatartásán. Ha a május elsejei felvonulások dísztribünjén állva elfogyasztott egy kávé, az árát letette a pulpitusra, és figyelmeztette társait, hogy kövessék a példáját.

„Ő volt az, aki megszüntette azt a gyakorlatot, hogy a vezetők mindent ingyen kapnak” - mondja róla referense és tolmácsa, Bártané „Nágya”. - Az volt az elve, hogy mindenki kap fizetést, abból gazdálkodik.

1956 végén Kádár János első intézkedései közé tartozott, hogy bevezette: a párt alkalmazottai 8-10 százalékkal kevesebbet keressenek, mint a hasonló szinten dolgozó államapparátusbeli kollégáik. Úgy vélte, ez is hozzátartozik az eszmei példamutatáshoz. Dühbe gurult, ha utazás közben a feleségével együtt fényképezték le:

- Mit szól a magyar paraszt, ha megtudja, hogy Kádár az állam költségén az asszonyt is magával viszi?

Kádár János nem adatott ki a maga nevében „négerek”, vagyis névtelen bedolgozók által megíratott könyveket, jóllehet az élete nyilvánvalóan inkább bővelkedett eseményekben, mint például Horn Gyuláé vagy Orbán Viktoré, akik házat vettek önéletrajzuk honoráriumából. Keményen rendre utasította a hasonló vállalkozásra készülő Aczél Györgyöt is:

- Én a te helyedben nem próbálnék meg üzletelni a szenvedéseimmal!

Úgy hiszem: alapvető etikai normáink közé tartozik, hogy mások megítélésénél nem tagadunk meg tőlük olyan erényeket, melyek belőlünk hiányoznak - mégis kevesen tudják elkerülni ezt a hibát. Kádár Jánosról is sokan elmondják, hogy puritán magatartása, az anyagiak ignorálása valójában nem a jelleméből fakadt, hanem csak politikai tőkét kívánt kovácsolni magának. Felesleges volna vitát kezdeményezni erről, csak any-nyit jegyzek meg, hogy az utódjaitól is szívesen vennénk ilyen „szemforgató” gesztusokat. Kádár János, ha szőlőt kívánt, akkor egy kilót vásárolt és nem tíz- vagy húszhektárnyit.

Szellemesnek találok Kopátsy Sándor egyik megjegyzését, miszerint „Kádárnál szerényebb, mondhatni olcsóbb diktátora az egész ezeréves magyar történelemnek nem volt. A magyar történelemre mindig az volt jellemző, hogy királyai, urai még a nyugati társaiknál is fényesebben, költségesebben éltek, a nép ugyanakkor a nyugatiakhoz képest szegény maradt... Ezzel szemben a 80-as években az európai szocialista országok közül csak rólunk volt elmondható: szegény ugyan az ország, de a nép viszonylag jól él... Ma már talán a nagy többség életszínvonala elérte a rendszerváltás előttit, de ez a vezető réteghez képest katasztrofális lemaradást jelent...”

Mint említettem, az MSZMP két közvetlen utódpartja közül a Munkáspárt elveszítette politikai súlyát, az MSZP is kikerült hatalmi pozíciójából, az 1990-es országgyűlési választásokon alig tíz százalékot szerzett. Hivatalos, állami szintű megemlékezést Kádár Jánosról nem kezdeményezhetett, de biztonsággal állíthatjuk, hogy ez nem is állt szándékában.

A rendszerváltás hozta új körülmények között az MSZP mindig is azzal próbálta szalonképessé tenni magát, hogy ha támadni nem is merészelte, de mindenképpen megtagadta Kádár János emlékét.

Az 1990-es évek elején interjút készítettem a szocialisták elnökével, Horn Gyulával. Többek között azt is megkérdeztem tőle, hogy a pártja miképp viszonylik az MSZMP-hez. Horn annak idején a Központi Bizottság ülésein ömlengve dicsérte szembe az első titkárt: „Kádár János nélkül nincs párt” - stílusban, Kádár ezt meg is elégelte, és ráförmedt:

- Ugyan már, ne protezsáljon engem!

Most a kérdésemre Horn komoly arckifejezést öltve azt felelte:

- Csak három dologban nem értünk egyet velük: a múlt, a jelen és a jövő megítélésében.

Mivel több idősíkot nem ismerünk, ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy semmiben sem vállalnak közösséget. Horn nyilvánvalóan nem a magánvéleményét fejezte ki, hanem az MSZP általános felfogását, ezt később, más beszélgetéseken is tapasztalhattam. Egyszer egy követségi fogadáson találkoztam Szekeres Imrével, aki egykori megyei KISZ-titkárból vált a Magyar Szocialista Párt prominens vezetőjévé, és érdeklődtem nála, hogy miért nem visznek vagy legalább küldenek egy szál virágot Kádár János sírjára. A jeles politikus megtisztelt bizalmával:

- Megállapodást kötöttünk koalíciós partnerünkkel, a Szabad Demokraták Szövetségével, hogy elhatárolódunk Kádár János emlékeitől.

Csak nehezen tudtam megállni, hogy meg ne jegyezzem: egy sincs köztetek, aki a pályafutását, elért pozícióját, szerzett hatalmát nem Kádár Jánosnak köszönheti - közvetlenül vagy alig áttételesen.

Idézhettem volna Romáin Rolland-t is, aki azt mondta, hogy egy ember vagy egy társadalom lelki épsége a megtörténtek vállalásától függ. Aki megtagadja önmagát, annak nem múltja lesz, amelyre a jelenét és a jövőjét építheti, csak előélete, mint a bűnözőknek, a pártok pedig pusztá érdekszövetséggé válnak.

Az idők múlásával az MSZP egyre inkább eltávolodott Kádár emlékeitől. 2005 novemberében Gyurcsány Ferenc kijelentette, hogy a Horthy-rendszerben nagyobb szabadság és demokrácia uralkodott, mint Kádár János idején. Gyurcsány olyanokat is hozzátett, hogy ha politikai mintaképet kellene választania, Bethlen István, Horthy miniszterelnöke mellett döntene Kádár János ellenében. Nem tételezhetjük fel, hogy Gyurcsány nem tudta volna, hogy Bethlen - kétségtelen államférfiúi adottságai mellett - a szíve gyökeréig jobboldali politikus volt. 1920-ban ő vezette a bécsi ellenforradalmi akciókat, asszisztált a fehérterror rémtetteiben, a zsidó egyetemistákat sújtó „numerus clausus” és a kommunistákat üldöző 1921-es III. törvénycikk megvalósításában.

Bethlen 1926-ban visszahozta a felsőház intézményét, „mert ha bevezetnék az általános titkos választójogot, nem a polgárság, hanem a munkásság jutna uralomra”, államosítani kívánta a szakszervezeteket, külpolitikájában az olasz fasiszta vezér, Mussolini kegyeit kereste.

Gyurcsányhoz hasonlóan a régi funkcionárius gár-

nak a gazdasági életre nyitottabb tagjai vállalkozásokba kezdtek: gyárakat vásároltak fel bagóért, Tádzsikisztánnal üzleteltek, tudunk olyanról, aki kocsmákat működtet Szegeden. Ők nem hogy Kádár János emléket, de a saját múltjukat sem vállalják fel.

Bárhogy is döntött a politika, Magyarország nem felejtette el Kádár Jánost, halálának évfordulóin ezrek és ezrek indultak el a Kerepesi úti temető felé, jöttek metróval, külön autóbuszokkal az ország minden tájáról. A televízió, a rádió és az újságok nem közölték az esemény időpontját, az embereket legfeljebb egy-egy utcai fa törzsére kiragasztott cédula tájékoztatta.

A temető téglafalához érve az emlékezők megállnak virágot vásárolni. Talán nem kegyeletsértés azt állítani, Kádár Jánosnak „szerencséje volt”, hogy júliusban halt meg, ilyenkor érik be a dömping rózsa és szegfű, szálját harminc-negyven forintért kínálják a cigány árusok. Ha az évforduló decemberre esne, ezeknek az embereknek nem telne virágra.

A vörösmárvány sírkő egy-két óra múlva már alig látszik ki a csokrokból, de még mindig hosszú sorban állnak az emberek, hogy ők is letehessék a megemlékezés jeleit. Különös jelenetek játszódnak le ilyenkor. Egy fejkendő munkásasszony lehajol, hogy helyet keressen a virágának, közben maga elé mormogja:

- Te vetted ki a kezünkől a koldusbotot, de most visszaadták duplán!

Egy sötét szemüveget viselő, sovány, eszelős férfi megáll a sírnál és kiabál:

- Kádár élt! Kádár él, Kádár élni fog! - olyan indulat árad belőle, mintha egész évben csak arra készült volna, hogy ezt kimondja.

Kádár Jánosné három évvel élte túl az urát - ezt a szót szerette használni kapcsolatukra -, földi maradványait vele közös sírba rakták le. Az évfordulón ő is megkapja a maga virágait, fel-felsóhajtanak az emberek:

- Szegény Mariska néni! Ha ő elmondta az urának, hogy mi történik itt az országban!

En is be szoktam állni a lépésben araszoló sorba, utána körülnézek a tömegben, megszólítanak, elbeszélgetünk. Figyelem az arcokat: életem javát a világ sűrűjében gázolva töltöttem el, magas helyeken: minisztériumokban, igazgatóságokon, hivatalokban is megfordultam, de itt nem látok onnan ismerős arcokat. A politika és a kultúra egykori hatalmasai nem jönnek el ide. Merre járhatnak, mit csinálhatnak?

Talán a testi épségüket nem kívánják kockáztatni, bár én a másfél évtizedből csak egy provokációra emlékszem: egyszer egy Trabant gépkocsi, melyre egy nemzetiszínű zászlót drótoztak fel, állt meg a temető kapujában. Vezetője, egy fiatal szakállas férfi demonstratív akadályozni próbálta a befelé tartó mozgást, de a rendőrök eltávolították, mielőtt még konfliktus keletkezhetett volna.

Csak a névtelen tagság maradéka gyűlik itt össze: ősz hajú férfiak és megviselt arcú nők a budapesti külvárosokból, a felszámolt nógrádi, borsodi, mecseki bányavidékről, Ózdról, a megszűnt kohóüzemek kolóniáiból, régen felosztatott mezőgazdasági termelőszövetkezetek tagjai, a változások vesztesei és kényszerű elszenvedői.

A temetői megemlékezést mégsem a gyász hangulata jellemzi, sokkal inkább egy országos majálisra hasonlít. Régi ismerősök találkoznak, a napsütésben kigombolják a kabarcukat, egy-egy borosüveg is körbe-

jár, családi fotókat mutogatnak egymásnak. Nehezen hagyják abba a diskurzust, mikor a hangosanbeszélő a nagygyűlés szorosabb értelemben vett színhelyére, a Munkásmozgalmi Panteon elé szólítja őket. Itt a szabad térségben szinte perzsel a júliusi nap, a kövezet is visszaveri a forróságot, a bizony már hajlott korú emberek nem akarnak kimozdulni a fasor árnyékából, a rendezők agitálják őket:

- Menjünk oda, ahol látnak minket! Este a televíziós kiadások csak az emelvény előtti teret mutatják majd, a nézők azt fogják hinni, hogy alig voltunk! - erre a buzdításra néhányan elszánják magukat, és előbbre lépnek.

Zúg a tömeg, spontán jelszavak hangzanak fel, újak és már régről ismerősek:

- Munkát! Kenyeret!

- Az urak ne használják a csillagos diplomájukat!

Én távolabb húzódok az elnökségi pódiumtól, a sokaságban álldogálok, legfeljebb annyi kivételezésben részesülök, hogy a szomszédom fölém is kiterjeszti a napernyőjét.

El-el szoktam nézegetni a Panteon oldalába kirakott Kádár János-portrét. Az életrajzírója szerint: „öltönyeit Váci utcai szövetkezeti szabóságban vagy a Honvédelmi Minisztérium szabóságában csináltatta, és biztos, hogy volt tíz öltönye...” A képen viselt zakója mégis rosszul szabottnak tűnik, a bal vállá fölött mintha „puklis” volna. Általában nem maradtak róla „blick-fangos” fotók, nem állt be pózokba, arcát sohasem támasztotta hatásos mozdulattal a tenyerébe. Ha egy emlékezetes képet próbálok felidézni róla, az a felvétel jut eszembe, mikor az első titkárságból való leváltása után jön lefelé a lépcsőn, egyik kezével a botra támaszkodó feleségét segíti, a másikkban az asszony retiküljét hozza.

A megemlékezések programja alkalomról alkalomra változott, a kezdeti évek merev és egyhangú „szocialista szertartásának” helyére látványosabb műsorok léptek. Egy Kossuth-díjas színész József Attilát szavalt, vagy egy félig amatőr költőnő a saját verseit énekelte, gitáron kísérve magát. A 2000-ben tartott ünnepségen már egy szabolcsi cigányzenekar is fellépett, „Mariska néni”, a néhai Kádár Jánosné kedvenc magyar nótáit játszották.

Az évfordulós rendezvény nagy részét persze a beszédek tették ki, az idők folyamán ezek stílusa is módosult. Már riem olyan szónokok álltak a mikrofon elé, mint például a görög kommunista párt egyik vezetője, aki majd egyórás áttekintést nyújtott hazája gazdasági válságáról és annak lehetséges következményeiről, méla unalomba taszítva a hallgatóságot, helyette hajlékonyabb előadókészségű küldöttek érkeztek.

Az is változatosságot jelentett, hogy az emelvényen felsorakozó díszelnökség tagjainak csoportjában időnként kicserélődött egy-egy tag. Az ünnepséget szervező Munkáspárt belső hatalmi harcainak következményeként el-eltűnik néhány korábbról ismert arc, és újak jelennek meg - néhányuk tündöklése alig egy-két évfordulós szereplésre korlátozódik.

Elengedhetetlen színfoltnak számít továbbá egy-egy húsz év körüli lány vagy fiú hitvallása - ez feltételezésem szerint azt kívánja bizonyítani, hogy a Munkáspárt nem csak az öregek pártja, hanem a fiatalokat is magához vonzza.

Ami másfél évtized óta nem változott: Thürmer Gyula személye és szerepe, ő volt és maradt az ünnepségek meghatározó szónoka. Bizonyos engedményeket ő is tesz a forgó idő követelményeinek megfelelően. A korábban korpulens férfi erősen lefogyott, nem tudni en-

nek következményeként alakult-e ki az arcán időnként végigrángó tic, vagy a hosszú, eredménytelen évek idegfeszültsége váltotta ki nála. Érettségiző diákhhoz illő sötétkéék öltönyét is lecserélte modernebb szürkés árnyalatúra.

Thürmer jól és lendületesen beszél, szívesen használ erőteljes gesztusokat. Ha a politikai helyzet úgy kívánja, megfenyegeti a temetőtől légvonalban alig száz méterre fekvő MSZP-székházat, ha viszont történetesen egy lehetséges együttműködés körvonalai bontakoznának ki, akkor kisebb vehemenciával hangoztatja a fenntartásait. Thürmer reménykedését én kétkedve fogadom, számomra elképzelhetetlen, hogy a két „utódpárt” között valódi egyetértés alakulhasson ki.

- Mind a ketten ugyanabból a tóból halásznak - az MSZP luxus horgászkészességekkel, a Munkáspárt pedig ez út menti fáról levágott ággal - mondta valaki.

A hivatalos program szinte kiszámítottan egy óra hosszát tart, tizenegy óra felé elhangzik az utolsó méltató szó is, aztán a tömeg elénekli az Internacionálét. A Munkáspárt ezzel a dallal is magára maradt, a Magyar Szocialista Párt már kiiktatta rendezvényeinek programjából.

Elkezdődik a hivatalos koszorúzás, ezt már sokan nem várják meg. Az ismerősök elköszönnek egymástól, nem tudják, találkozhatnak-e „jövőre ugyanitt”, a kézfogás szorosabb a szokásosnál.

Nem vehetjük biztosra, hogy a jövőben is lesznek hasonló megemlékezések. Nem csak Kádár János öreg tisztelői közül távoznak el mind többen az élők sorából, de megéreztetik hatásukat a Munkáspárt belső megosztottságának a jelei is. 2005-ben a „trónkövetelő” Vajnai Attila alelnök, Thürmer Gyula ellenfele, mellén vörös csillaggal jelent meg a temetőben, mely köztu-

domásúan „tiltott pártállami jelképnek” számít, a rendőrség már felkészülten várta, azonnal letartóztatták és elszállították. Az ünnepre érkezők közül százak hagyták el futva a temetőt, hogy tüntessenek a kapitányság előtt, ahová Vajnait beszállították. Néhányan ezzel a gesztussal Thürmer személye iránti fenntartásaikat is jelezni kívánták. Bizony nem sokan maradtunk a sírkertben.

Azóta a párt már ketté is szakadt, a Munkáspárt nevet változtatott, öt-hat megyei szervezete pedig levált róla.

A 2006-os országgyűlési választások teljes kudarcot hoztak: az újonnan szerveződött alakulat alig néhány ezer szavazatot kapott, Thürmer pártja is alig egy fél százalékot. Elveszítették az egy százalék fölötti pártoknak kijáró állami támogatást, megkezdődött az általános leépülés, ennek első jeleként megszűnt az egyetlen valóban baloldali hetilap, a „Szabadság”.

A vereség sem hozta közelebb egymáshoz a Magyar Kommunista Munkáspártot és a Munkáspárt 2006-ot, még a Kádár Jánosra való emlékezést is külön időben és helyen tartják: egyikük a születésnapján a Vasas Székházban, a másikuk halála évfordulóján a temetőben. Az is előfordulhat, hogy jövőre már semmiféle rendezvényre nem kerül sor. Kádár öreg hívei már nehezen mozdulnak, kevés köztük a tehetséges ember, akik meg tudják váltani a jegyüket azokra a bérelt buszokra, amelyek felszállítják az emlékezőket a Kerepesi úti sírkertbe, a menetrendszerű járatokkal pedig sokan nem érnek fel időre.

En általában ki szoktam tartani az ünnepség befejeztéig, utána metróval indulok hazafelé. A Moszkva téren szállok le. Egy ilyen alkalommal a mélyből feljvet az láttam, hogy a tér közepén az Üdvhadsereg aktivis-

tái épp tea- és kenyérosztáshoz készülődtek. Talán kétszáznál is többen sorakoztak a kondérok előtt, rongyosak és megviseltek. Arra gondoltam: anélkül, hogy tudnák, nekik van a legtöbb okuk, hogy megsirassák Kádár Jánost, ők Kádár igazi árvái.

Valaha elindult egy mozgalom, hogy állítsanak szobrot emlékének. Azt csak találgathatjuk, hogy a Hatalom engedélyezte volna-e, de az ügy nem jutott el a hivatalos döntés szintjére. Az összejött pénzből csak egy márványtáblára tellett, melyet a sírkő lábához illesztettek, rajta ezzel az idézettel:

„...Ott voltam, ahol lennem kellett és azt tettem, amit tennem kellett...”

Egyszer-egyszer kiderül, hogy az emberek másképp ítélik meg Kádár Jánost, mint az irányt szabó politikusok és médiamenedzserek. Egy felmérésen az ezeréves Magyarország történelmében a harmadik legkiemelkedőbb személyiségének választották - Szent Istvánnal és Széchenyi Istvánnal egy sorba állítva.

Mint Szerb Antal mondja: vannak olyan patkányok is, melyek felmenekülnek a süllyedő hajóra, példájuk nyomán én sem kerültem el a megbukott régi hatalmasokat. Nem az a cél vezetett, hogy így bizonyítsam be - a leglátványosabban, egyben a legolcsóbban -, hogy függetlennek tekintem magam a napi politikai divattól. Azt tapasztaltam, hogy ezek a találkozók egyáltalán nem kellemetlenek, rendkívül tanulságos dolgokat hallottam tőlük, rég elfelejtett titkok megfejtését. Amilyen gögösen viselkedtek hatalmuk csúcsán, olyan szerényekké és barátságosabbakká váltak a bukásuk után.

Így hatott rám a világból eltávozott Kádár János emléke is. Furcsa ilyent mondani, de a hiánya érezte meg velem valódi értékét, mikor módomban állt összevetni személyiségét utódaival az ország élén. Ennél a mérlegelésnél gyakran eszembe jutott Jonathan Swift-nek, a Gulliver szerzőjének egyik képe. A törpék ünnepi felvonulást tartanak, és úgy oldják meg, hogy átmasíroznak Gulliver szétterpesztett lábai között, és csak alulról bámulják az óriás szakadt nadrágjából kibukó, fennen harangozó hatalmas nemi szervét.

Különféle fellépéseimen, szerepléseimen egyre gyakrabban álltam ki Kádár János védelmében. Ez csodálkozást, sőt értetlenséget váltott ki, én, aki végig ellenzékinak, lázadónak számítottam a „létező szocializmus” korában, miképp beszélhetek elismerő hangon

annak meghatározó alakjáról. Nem magyarázhattam el mindenkinek külön-külön, hogy én továbbra is ott maradtam, ahol addig álltam, a világ viszont elment jobbra, így váltam baloldalivá.

Azt gondolom, senki sem hitte, hogy anyagi érdekek vezéreltek. Meglepődnék, ha bárkiről is kiderülne, hogy pénzügyi hasznot tudott kihozni ebből az alapállásból. Kádár János mindig a legszegényebbeké volt és maradt. Ha előadást tartottam róla, azért ritkán kaptam honoráriumot, inkább én adtam valamennyi pénzt emlékének ápolására.

Azt viszont feltételezték, hogy egy átmeneti jellegű, kellően át nem gondolt póznak dőltem be, és kétségtelen jóindulattal megpróbáltam a „helyes útra” téríteni. Emlékszem egy szentendrei nyilvános rendezvényre, ahol a rendkívül kedves műsorvezető azzal kecsegtetett, hogy ha felhagyok a Kádár János személyével kapcsolatos „különcködéssel”, akkor élő klasszikussá válhatok. Erre csak annyit feleltem: nem hiszem, hogy egy politikai váltás, elhatározott döntés megemelheti egy író értékét. Ha ez így volna, akkor elég lehetne egy-egy tömeggyűlés dísztribünjén való megjelenés a Vezér környezetében, és az illetőt máris új Tolsztoj Leóvá lehetne kinevezni. Nem így mennek a dolgok.

A szakmai környezet - ahogy divatos mondani: a média - már keményebben fogadta ezt a „hóbortomat”. Miután egyszer megjelentem a Kádár János Társaság összejövetelén, és az is köztudottá vált, hogy rendszeresen kijárok a Kerepesi temetőbe Kádár János halálának évfordulóin, Havas Henrik és Juszti László valósággal beidézték egy Össztűz-felvételre, és magatartásom okairól faggattak. Kifejtettem, hogy például a temető tekintetben én egyáltalán nem vagyok elfogult,

nagyon sok mai politikus sírjához is hajlandó volnék kimenni.

Emlékszem Képes András egyik televíziós műsorára, melyben többek között én is részt vettem. Ő sem mulasztotta el, hogy kárhozzátólag elő ne hozza elfogultságomat Kádár János emléke iránt. Első reagálásként az tolult fel bennem, hogy nem szeretem a kényes örökösöket. A riporter apja, Képes Imre a Kádár-korszakban több országban is szolgált magas rangú diplomataként, ennek előnyeit a fiú is élvezte, a „Ki kicsoda” kézikönyv tanúsága szerint több amerikai egyetemen is tanulhatott. Természetesen nem kívánok pálcát törni az általam egyébként is ismeretlen Képes Imre fölött, mint ahogy azt is megértem, hogy Képes András élt a családi helyzete által biztosított előnyökkel, ezek igénybevételével senkinek sem ártott. Még azt se várom el, hogy a rendszer bukása után a riporter kiálljon Kádár János emlékezte mellett, de egy bizonyos tartózkodást méltányosnak tartottam volna ebben a tekintetben.

Végül is mégsem mentem bele a „csinnbe” Képeessel, beértem azzal, hogy elismételtem a szokásos, Kádár János mellett szóló érveimet. Mikor kialudtak a lámpák, a műsor egy másik vendége, a közgazdaságtan profesz-szora odajött hozzám, és félrevont egy sarokba. Elmondta, hogy annak idején hivatali megbízatásából következőleg ő nézte át Kádár János hagyatékát. A kor-respondenciáb'an többek között egy olyan iratot is talált, melyben Kádár a döntésre jogosult Elnöki Tanács elnökének azt javasolta, hogy több személyt is töröljön a halálra ítélték listájáról.

- És miért nem mondtad el ezt bent az adásban? -kérdeztem tőle értetlenül. A professzor vállat vont:

- Azt hiszed, hülye vagyok?

Nem tudom felmérni, hogy hány embert ingerelt fel ellenem a Kádár János melletti nyilvános és megismétlődő kiállításom. Akadt olyan olvasó, aki látványos módon jelezte, hogy többé nem tekint kedvenc írójának, régi könyveimet levette a polcáról, és egyszerűen bedobálta a társasházunk kapuján.

Soha annyi névtelen levelet nem kaptam, mint az 1990-es évek elején, egy-egy hasonló nyilatkozatom után. Exemplum trahunt, a példák vonzanak, mondja a latin, a hangvételük jellemzésére kiemelek egyet a kötegből.

Mikor feltéptem a borítékot, szappanforgácsok hullottak ki belőle, egy külön kis cédulát is mellékeltek hozzá: „ezzel mossza meg azt a piszkos száját!” - akkor már kezdtem sejteni, hogy nem lakodalomba invitálnak. Maga a levél pedig a következőképpen szólt:

„Általam igen kicsire becsült Moldova György!

Amit Ön a televízióban produkált, az szégyen a magyar írókra és a magyar kultúrára. A gyalázatos kulturálatlan hangneméről nem kívánok Önnel vitatkozni, az Önt minősíti.

Kádár az országot egyben tartotta? Ki akarta szétszedni? Így is csak több hadosztály szovjet tankkal, szögesdrótkerítéssel, százezer besúgóval, munkásőrséggel sikerült a rendszerét fenntartani. Igen nagy államférfiúi teljesítmény!

Haynau, a bresciai hiéna »csak« 140 magyar hőst végeztetett ki, Kádár 4-500-at, sok tízezret börtönbe vetett, 200 000 ember elmenekült Nyugatra, százezrek karrierjét törte félbe a gyilkos kádárizmus.

A magyar nép döntő többsége úgy tartja, hogy Haynau pitiáner gyilkos volt Kádár Jánoshoz képest, igaz,

hogy egyikük sem volt magyar, de Haynau élete alkonyán legalább megkövette a magyar népet.

Moldova úr kezdjen gyűjtést elvbarátai között annak érdekében, hogy mielőbb emléktábla álljon Triesztben, Csermanek János szülővárosában. [A kedves levélíró nyilván Fiúméra gondolt.]

A rendszerváltás után a kommunisták is hasonló nagyságrendben érdemeltek volna hasonló sorsokat. Ehelyett ők lettek a legnagyobb kapitalisták, bankárok stb. Ön kiment a temetőbe Kádár János sírjához. Ajánlom, ha legközelebb kimegy, ne is jöjjön vissza, ássa ki azt a tömeggyilkost, feküdjön mellé. Mivel már a seggét nem tudja kinyalni, tegye meg ezt még előtte Thür-mer seggével..."

Ezután a levélíró édesanyámra tesz néhány megjegyzést, melyet nem kívánok idézni, majd az aláírás következik:

„...egy nem tisztelője, hanem utalója.

U.i.: gondolom, a százezer besúgó között Ön is szerepel. Lehet, hogy még ennél is nagyobb funkciót is betöltött a gyilkos hazaárulók gépezetében. Talán egyszer erre is fény derül!"

(Ez a jóslat be is teljesedett, bár ellentétes eredményt hozott, mint amilyenre a levélíró számított, 2003-ban kézhez kaptam azt a dossziét, melynek tanúsága szerint a III/III-as csoportfőnökség tizenöt évig tartott szoros megfigyelés alatt.)

Egy, a közéletben tevékenykedő okos asszony a hozzá érkező fontosabb leveleket elolvasva úgy osztályozta őket a polcain, mintha azok gyógyszerek volnának. Némelyiket idegcsillapítóként vagy altatóként használta, másokat pedig vérnyomásemelőnek vagy hánytató-nak. Őszintén csodáltam célirányos bölcsességét.

Nem akarom azt állítani, hogy nekem jólesnek a hasonló üzenetek, de nem is rendítenek meg túlságosan, ez olyan volna, mintha az ember a villámcsapás helyett a mennydörgésbe halna bele. Csak annyi tanulságot vonok le, hogy engesztelhetetlen ellenfelekkel kell harcot vívnom és ebből semmiféle ürüggyel nem állhatok félre.

Tartozom annyival Képes Andrásnak, hogy elismerjem: a Kádár-rendszert fölényesen-lenézően ítélkező stílusával nem állt egyedül. Az úgynevezett második nemzedék, a felsőbb vagy alsóbb szintű káderek gyerekei közül kerültek ki a „létezett szocializmus” legen-gesztelhetetlenebb ideológiai támadói, előbb illegálisan, majd nyíltan színre lépő ellenségei. Sokan előzőleg egy szektás kommunista korszakon is átmentek, és mintha az annak idején balra kilengő inga fokozott erővel jobbra vágódott volna vissza. Többségük a Szabad Demokraták Szövetségének soraiban találta meg a helyét.

Fellépésük nem maradt eredménytelen, az első lendület majdnem a többségi hatalom megszerzéséig vitte őket, de korán, már az 1990-es országgyűlési választásokon bekövetkezett a reakció...

A szavazás előtti napokban egy újságcikk másolatait dobálták be a postaládákba, mely ifjú Grezsa Ferencnek, a Magyar Demokrata Fórum egyik vezetőjének a tollából származott, és az „Apák és fiúk” címet viselte. A cikk hangvétele oly mértékben jellemző a rendszerváltó értelmiség erkölcsi színvonalára és az általa használt módszerekre, hogy ide kívánczok egy rövidebb részlet:

„... Lármásan és kitartoán folytatja kardcsörtető politizálását a Szabad Demokraták Szövetsége... Az ügyvivő testület tagjai közül jó néhányan nemrég még az állampárt (igen, az MSZMP) soraiban vitézkedtek. Nem közkatonaként, hanem mint stratégiák, a marxi és hasonló tanok elméleti kutatói-továbbépítői. Haraszi Miklós szülei az Izraeli Kommunista Párt alapítói, ő maga 1970 körül maoista összeesküvés vádjával állt a bíróság előtt. A többiek: Csákó Mihály, ma az SZDSZ által alapított Szolidaritás Szakszervezet vezetője, Hamburger Mihály, Hamburger Jenő 1919-es népbiztos utóda, ma a SZER [Szabad Európa Rádió - M. Gy.] munkatársa, Dalos György, Pór György, Kis János a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének párttitkára volt, 1973-ban kizárták az MSZMP-ből, »túl baloldali nézetei miatt«... Tamás Gáspár Miklós édesanyja a román kommunista párt alapítója, Kolozsvárról Budapestre költözésük után az egyik legnagyobb pártnyugdíjat kapja (a fia ebből ellenzéki), Bauer Tamás apja a Sztálin út 60.-ban [az Államvédelmi Hatóság egykori központjában - M. Gy] specialitásáról a „körmös Bauer” néven volt ismert... A fenti tényeket bűnül nem róhatjuk fel,... de ha valaki ilyen háttérrel unos-untalan a kommunista diktatúra elleni küzdelem élharcosának pózában tetszeleg (ha vannak is részérdemei), az már több, mint visszatetsző...”

Nem az én feladatom, hogy ellenőrizzem a felsorolt adatokat, gyanúsán hitelesnek tűnik némelyik. Az is elgondolkodtató, hogy a rendszerváltó értelmiség népi és polgári szárnyának képviselői, például Csoóri Sándor és Csurka István, illetve Kis János, Haraszi Miklós és a többiek együtt ültek a zászlóbontó monori találkozókra, mások pedig a lakiteleki sátorban. A „polgárok” is ismerhették egyes „népiek” múltját, sejtették,

hogy Csurka a III/III-as csoportfőnökség beszervezett spiclije volt, Csoóri Rákosi Mátyást dicsőítő verseket írt, zsidóellenes pamfletjei pedig bekerültek az antiszemita cikketek összegyűjtő antológiába, a „Kirekesztők”-be.

Az „Apák és fiúk” című röpirat csak kiegészítő szerepet játszott abban, hogy az 1990-es országgyűlési választásokon az SZDSZ elesett a főhatalom megszerzésétől. Ehhez hozzájárult még az unos-untalan hangoztatott „kommunistafalás”, mely leginkább Kádár János személyének, majd emlékének folyamatos támadásában öltött testet. A Magyar Demokrata Fórum lényegileg azonos tartalmú, de „fékezett habzású” propagandája jobban hatott a szavazók tömegeire.

Történészek egész nemzedékei vizsgálhatnák ezeknek az „új márciusi ifjoknak” a további politikai színváltzásait. Jó néhányan, Csurka Istvántól Lezsák Sándorig, illetve a másik szárnyon Kis Jánostól Tamás Gáspár Miklósig „alapító atya” létükre már kiléptek abból a pártból, melyet létrehoztak, sorsukra bízva azokat a „szürke párttagokat”, akiket személyes példájukkal és agitációjukkal maguk csábítottak oda. Sokan el is hagyták már az általuk oly sikeresen megváltott Magyarországot: Szájer József Brüsszelben dolgozik, Haraszi Miklós Bécsben tölt be valamilyen sajtófőnöki színekúrát, Dalos György Németországban telepedett le, és még lehetne folytatni a sort.

A Magyar Szocialista Párt, ez a „szégyenlős” utódpart is erőnek erejével elhárította magától Kádár János emlékének felvállalását. A „régí gárda” folyamatosan menekült, mindenki előtt ismeretese egy Szűrös Mátyás vagy egy Pozsgay Imre politikai színváltzásai. Gyurcsány Ferenc náluk is tovább lépett, nyilvánosan, egy általa vezetett rádióadásban kért bocsánatot a nem-

zettől az 1956-os, majd a Kádár korszakban bekövetkezett eseményekért. Későn kapcsoltam be a készüléket, így nem hallottam, hogy pontosan miért és kinek a nevében tette ezt.

Az ember úgy képzelné: a különféle gyűlölségek lassanként lecsillapodnak és eloszlának az időben, aztán rájöttem, hogy soha semmilyen ártó szándék nem számolódik fel, csak lappang és valamilyen formára-alka-lomra vár, hogy újra felszínre törhessen.

A szocializmus és a Kádár János emléke ellen indított átok-gyilok hadjáratban még egy rövidebb átmeneti szünetet sem engedélyezett a politika, legalább egy pillanatot, amíg újratöltik a puskákat, hogy folytatódhasson a tüzelés.

Élt bennem egy titkos remény, hogy 2006, az októberi felkelés félévszázados évfordulója meghozza majd a békét. Talán nálunk is létrejön egy, a spanyol „Elesettek Völgyé”-hez hasonló emlékhely, mely tudvalevőleg közös temetőbe fogadta be az egykor egymás ellen küzdő falangista és köztársasági harcosok földi maradványait és valóban megnyitotta az utat a sokat hangoztatott „nemzeti egyetértés” felé.

Az előjelek kevés jót ígérnek. Az elmúlt majd két évtized alatt megszokhattuk, hogy a kerek évfordulók alkalmából minden korábbit felülmúló propagandahadjárat indul el. A különféle pályázatok, megrendelések felpeszsdítik a kommunikációból, „művészeti jellegű” tevékenységből élők világát, az illetékesek ugyanis ilyenkor az átlagosnál jobban fizetnek.

Ez idő tájt nemcsak az emlékszobrokra kiírt pályázatok szaporodnak el, hanem egy újság híradása szerint: „seregnyi moziaktivista jelentkezik: ha elnyerné a Ma-

gyár Mozgóképfilmapítvány, a Magyar Történelmi Filmapítvány vagy más mecénások támogatását, megpróbálná a maga módján értelmezni, feltérképezni az 1956-ban történeteket". Az emberben okvetlenül feltámad a kíváncsiság, hogy milyen rugók mozgatják ezeket a „moziaktivistákat", szerencsére egy másik újság erről is nyújt némi fogalmat:

„... Filmet készít Kádár Jánosról Bereményi Géza író, rendező, a Hídember, az Eldorádó és más nagy sikerű mozifilmek alkotója. Bereményi a népes hallgatóság előtt kifejtette: a fiatalabbaknak minél előbb meg kell ismerniük az igazságot az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követő gyilkosságok és megtorlások levezénylőjéről [Kádár Jánosról - M. Gy.]. Szerinte ugyanis, ha négy éven belül nem készülne el egy ilyen film, kifutna egy olyan generáció, amely már minden érdeklődését elveszíti a történelmi igazság iránt. A megoldás tehát csakis az lehet, hogy olyan filmet mutassanak be, amely nem relativizálja a korszak máig ható bűneit és hazugságáradatát".

Az újságok arról is hírt adtak, hogy filmre viszik a kivégzett orvostanhallgató, Tóth Ilona sorsát, továbbá Mansfeld Péterét, akiről a közvélemény úgy tudja, hogy kivárták, amíg betölti a 18. évét, és akkor akasztották fel.

2005 novemberében, mikor ezek a bejelentések már megszülettek, egy televíziós műsorban szerepeltem. A szó a politikára terelődött, megpróbáltam könnyedebb hangnemet választani, olyanokkal élcélődtem, hogy az a bizonyos „aranytojást tojó tyúk", melyet Orbán Viktor lépten-nyomon emleget, eredetileg Rákosi Mátyás politikai szótárába tartozott, és ha a kopasz diktátor feltámadna, Orbán fele szőlőbirtokát elperelhetné jogdíj fejében. Azt is megemlítettem, hogy

Csurka MIÉP-jének választási lózungja, a „Föld, kenyér, szabadság” betű szerinti lekoppintása a Magyar Kommunista Párt 1945-ös jelszavának. Még néhány hasonló eset felsorolása után azt a következtetést vontam le, hogy Magyarországon gátlástalan történelemhamisítás folyik. Előhoztam Kádár János ügyét is, aki véleményem szerint a XX. század legnagyobb magyar államférfija volt, emlékét mégis naponta érik szidalmazások és gyalázkodások.

A műsorvezetőnek elakadt a lélegzete - úgy tudom, ő maga is pályázik egy nagyszabású jubileumi esemény megrendezésére, és attól tartott, hogy a hasonló kijelentéseknek még a meghallgatása is veszélyezteti az esélyeit. Míg kereste az önmagát mentető szavakat, pillanatnyi csend állt be, és elmondhattam, hogy a kivégzett felkelők névsorában olyan személyek is akadnak, mint Francia Kiss Mihály, aki a Tanácsköztársaság bukása után fehérterrorista különítmények hóhérlegényeként tucatjával akasztott fel embereket. A háború után tíz évig bujkált, csak 1956 októberében merészkedett elő rejtekhelyéről.

Az interjú csendes botrányba fulladt, mikor kiléptem a stúdióból, biztosra vehettem, hogy itt aligha jutok szóhoz még egyszer. Kiegyenlítően ceppet viszont nem akartam hagyni magam után, ezért másnap felhívtam a televízió illetékesét, és bejelentettem neki, hogy én vállalom az ügy összes anyagi és erkölcsi következményét. Ez a tévészereplésem a nyomtatott sajtóban is vihart kavart, akadt olyan napilap, amelyik egy hét leforgása alatt ötször foglalkozott velem. Leginkább azt nehezményezték, hogy „Moldova György a kivégzettek között negatív példaként említette Tóth Ilonának, a 2001-ben rehabilitált forradalmárnak és Mansfeld Péternek a nevét”. (Nem túl fontos, de azért megemlítem,

hogy Tóth Ilonát nem rehabilitálták, csak semmisségi határozattal zárták le az ügyét.) Később egy nem kisebb fontosságú intézmény, mint a XVI. kerületi önkormányzat is elhatárolta magát ettől a kijelentésemtől.

A tévéadás és az azt követő újságcikkek most is felbőszítették ellenem az „önszorgalmú kutyákat”, megint jöttek a levelek - aláíratlanul!, legfeljebb „Kádár János, Akasztó” feladóval, „Moldova György IV. osztályú firkász” címezéssel, csak egy gyöngyszemet idéznék közülük:

A levelzőlap sarában egy, a „Magyar Nemzet”-ből kivágott nevetős fotómat ragasztották fel, a szöveg pedig a következőképp szól:

„- Röhögsz? Te emberszemét!

Röhögsz, mert Kádár és a hozzád hasonló bunkó pribékek 338 embert vertek agyon, gyilkoltak meg 56-ban?

Röhögsz, mert az emberbarát bolsevizmus nevében ezreket kínoztak éveken át börtönökben?

Röhögsz, mert a te gyereked helyett Mansfeld Péter nyakába tették a kötelet?

Röhögsz, mert 15 évvel ezelőtt életben hagytak?

Röhögsz, mert nőstényedet a bosszúállók nem üldözték?

Röhögsz, mert azt hiszed, hogy nem tartanak ember-szemétnek?

Röhögsz,... pedig te éppen ezzel a röhögéssel bizonyítod, hogy emberszemét vagy!

Most pedig írd! Lássuk, hogy dicséred a véreskezűt!

Te szemét!"

Mindezt kifogástalan helyesírással, úriasszonyra valló, szépen rajzolt betűkkel vetették papírra.

Most, 2006 júliusában, mielőtt kitenném a pontot a kézirat után, megpróbálom még egyszer áttekinteni a helyzetet. Bevallom, majd egy évvel ezelőtt, munkám kezdetén rosszul ítélt meg a dolgok várható alakulását. Úgy képzeltem, hogy ilyenkor, alig három hónappal az 1956-os felkelés ötvenedik évfordulója előtt a falakat emlékező képek, plakátok borítják majd, a házak homlokzatán már ott lebegnek a legendás lyukas zászlók. Minderről - egyelőre - szó sincs, ugyanolyan méla unalom érződik, mint valaha április 4-re készülöben. Újra bebizonyosodni látszik, hogy a magyar emberek csak két igazi nemzeti ünnepet hajlandók elfogadni: március 15-ét és augusztus 20-át.

Hallani ugyan készülődésekről: a Pofosz, a Rabparlament és az egykori felkelők többi szervezete nem hajlandó együtt ünnepelni a szocialistákkal, Gyurcsány Ferencet ki is tiltanák a megemlékezésekről. A szocialistákat pedig láthatólag egyetlen cél vezérli: minél kisebb botrányokkal és politikai presztízavesztéssel megúszni az eseményt. Azt persze nem kerülhetik el, hogy felállítsák a „forradalom és szabadságharc” kulisz-száit: 900 millió forintba került egy nagy, szörnyszülött emlékmű, ráadásul „mérgezett földre” telepítették, Sztálin egykori szobrának a helyére. További milliárdokat szánnak a többi ünnepi rendezvényre.

És Kádár János, a „hóhér”, a „forradalom vérbe foj-tója” is mintha említés nélkül maradna. Megjelenik ugyan néhány könyv, ezek is kevés újat hoznak, többnyire már a maguk idejében is érdektelen művek második-harmadik kiadásai.

Mikor ezeket a záró sorokat írom, úgy tűnik, Kádár János emléke egyre élőbb és tiszteltebb, tanúi lehettünk, hogy az országgyűlési választásokon még a jobboldal is megpróbálta a zászlajára tűzni.

Ugy hiszem, hogy az idő múlásával ez a folyamat csak tovább erősödik. Nem a nosztalgia vagy más érzelmek teljeseznek ki, hanem a legegyszerűbb megélhetési kényszer hat majd. Ahogy növekszenek a társadalmi különbségek, milliók és milliók süllyednek kilátástalan szegénységbe, végig kell gondolják a sorsukat, és nem találhatnak más megoldást, mint amelyet a kádári példa adott.

Nekem megtiszteltetést és örömet jelentett az az időszak, melyet Kádár János emlékének felidézésére fordítottam. Ha tehetném, még éveket szánnék rá, minden nap új változásokat készít.

Tanulságokat nem kívánok levonni, lezárásul hadd idézzem inkább Kopátsy Sándor professzor néhány gondolatát:

„...A mai politikai hatalom nem merne megkockáztatni egy olyan szavazást, amiben a lakosság Kádár János történelmi szerepét a rendszerváltást követő miniszterelnökökével állítaná szembe. Pedig a hatalom mindent megtett annak érdekében, hogy Kádárt minél jobban lejárassa...

Kádár János úgy fog bevonulni a magyar történelembe, mint a huszadik század legjelentősebb magyar politikusa. Bármit is mond róla a napi politika, a magyar nép szeretettel és nosztalgiával fog visszagondolni rá...

Kádár Jánosnak azért lesz pozitív a történelem által kiállított bizonyítványa, mert az adott kor nagyon korlátozott körülményei között senki sem lehetett nála hasznosabb."

2006. július.

Moldova György

VÉGE

FONTOSABB FORRÁSOK

Munkámat befejezván is csak azt mondhatom, amit a kezdetben: későn kezdtem bele ebbe a könyvbe, nem is a 24., hanem már a 25. órában. Nemcsak Kádár távozott el, hanem egykori munkatársai, ellenfelei is, a történetek valóban hiteles ismerői.

Így e kötet alapanyagát saját feljegyzéseim, interjúk és beszélgetések alkotják, de igyekeztem felhasználni minden hozzáférhető anyagot: megjelentetettet és kéziratost egyaránt. Ahol csak tehettem, magának Kádár Jánosnak a szavait idéztem, vagy azok szövegeit, akiket hiteles tanúknak ítéltam. Álljon itt mutatóban néhány szerző és cím, mindenféle sorrend és értékelés nélkül.

Gyurkó László: Arcképvázlat történelmi háttérrel Kádár János bírái előtt. *Szerkesztette Varga László Huszár Tibor:* Kádár - politikai életrajz I—II. Kedves jó Kádár elvtárs! *Szerkesztette Huszár Tibor Huszár Tibor-Szabó János:* Restauráció vagy kiigazítás A magyar forradalom eszméi.

Szerkesztette Király Béla és Lee W. Congdon
Hollós Ervin: Kik voltak, mit akartak? *Hollós Ervin-*
Lajtai Vera: Köztársaság tér 1956 *Kopátsy Sándor:*
Kádár és kora *Kárpáti Sándor:* Miért adtuk fel?

Kárpáti Sándor: Ezt akartuk?

Ságvári Ágnes: Mert nem hallgathatok...

Aczél György:

Beszélgetések Magyarországról, szocializmusról *Sándor György:*

Horthy-Kádár, hasonlóságok és különbségek *Sándor*

György: Miért lettem Kádár híve? Andai György: Ki kísérje

Kádárt? *Kanyó András: Kádár János - végakarat Gál Jolán: A legvidámabb barakk Aczél Tamás-Méray Tibor: Tisztító vihar*

Tóbiás Áron: In memóriám Nagy Imre Simon István-Szerencsés Károly:

Azok a kádári szép napok *Dr. Szántó*

Konrád:

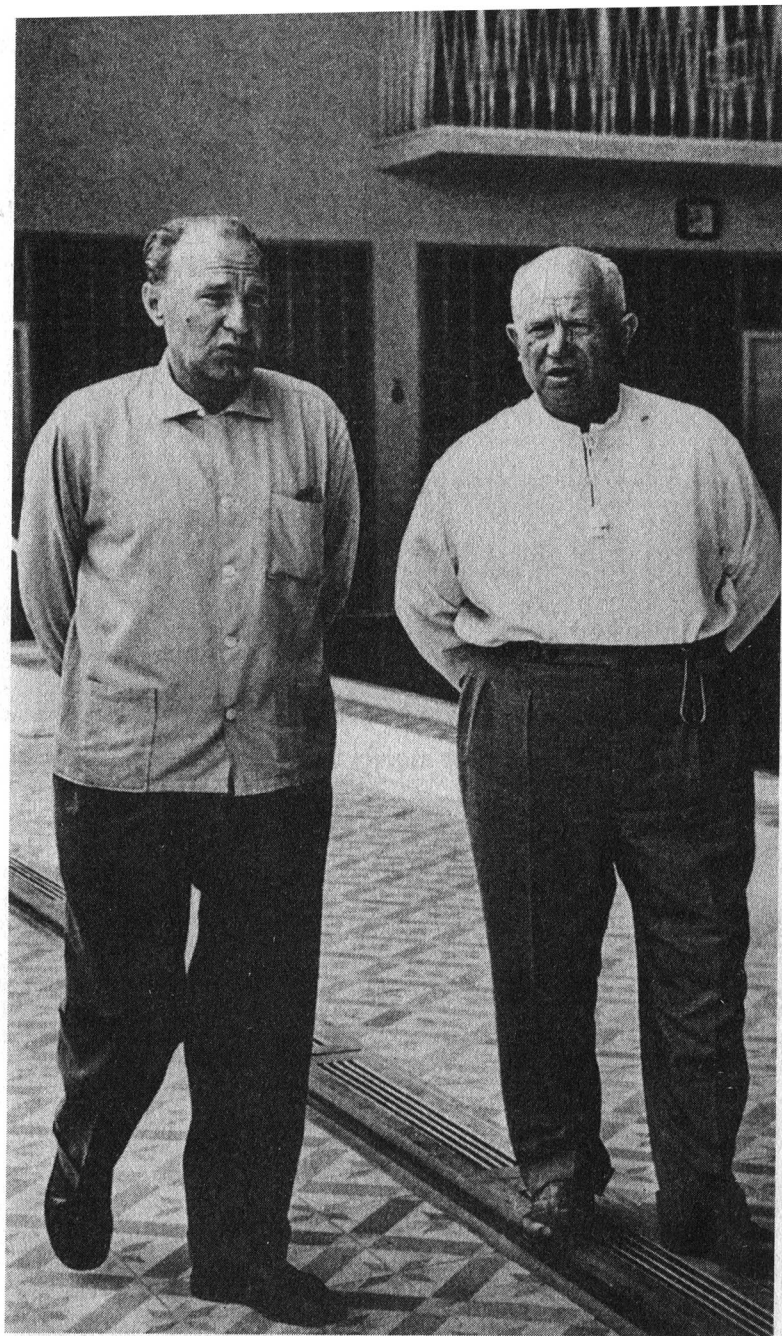
Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház Mr. Kádár
(*Kádár János személye a külföldi sajtóban*) Ki volt Kádár?
(*Tanulmányok gyűjteménye*

Rubicon-Aquila könyvek) *György Péter:*

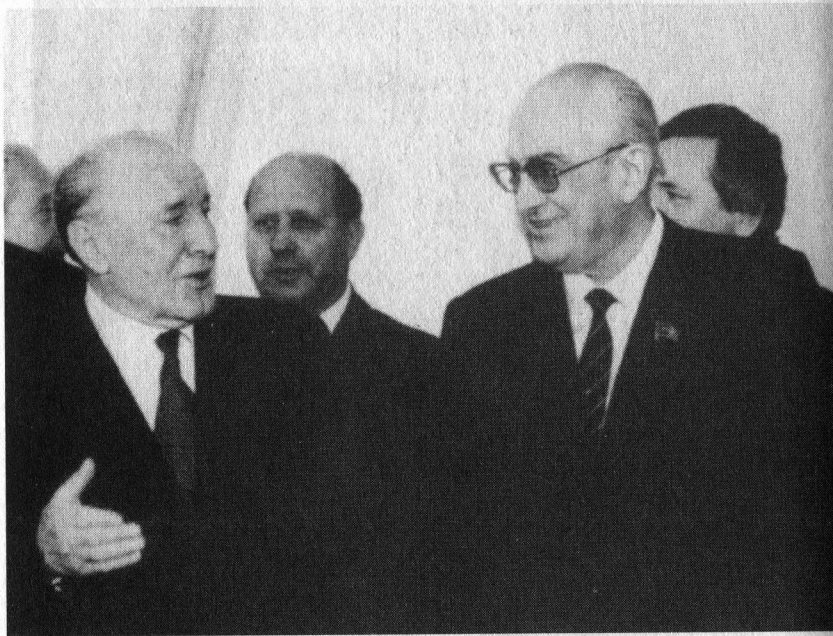
Kádár köpönyege *Solymár József: Kádár*
koszos inge El nem égetett dokumentumok
Kádár János művei

És így tovább

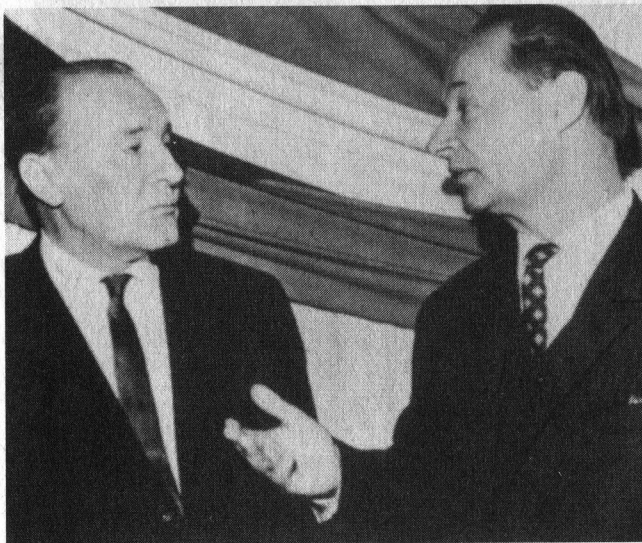
Ezenkívül jegyzőkönyvek, feljegyzések, emlékezések

Hruscsovval

△ Andropovval, a szovjet vezetővel ▽ Dubčekkel tárgyal

Helmut Schmidttel

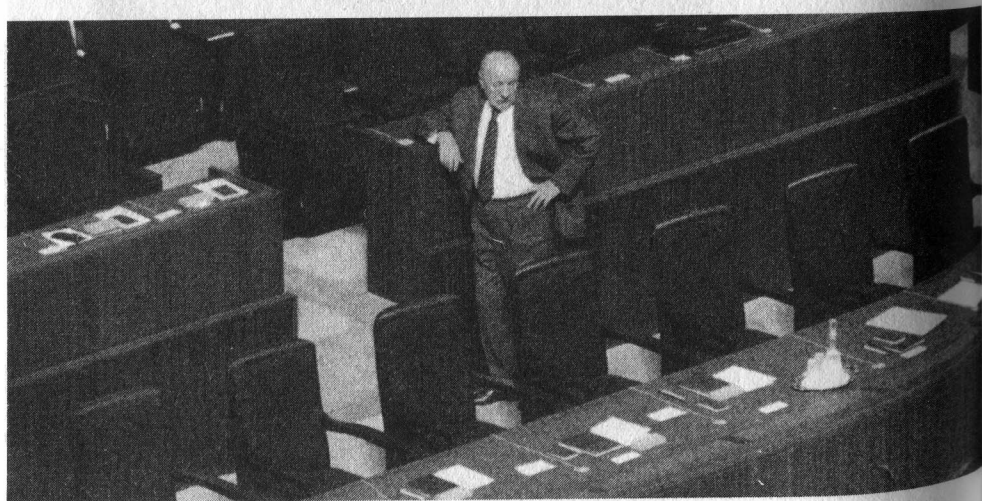
Aláírja a helsinki nyilatkozatot

*Hát én merre menjek? (balra Ceașescu, jobbra Jaruzelsky)
Egyedül a Kremlben*

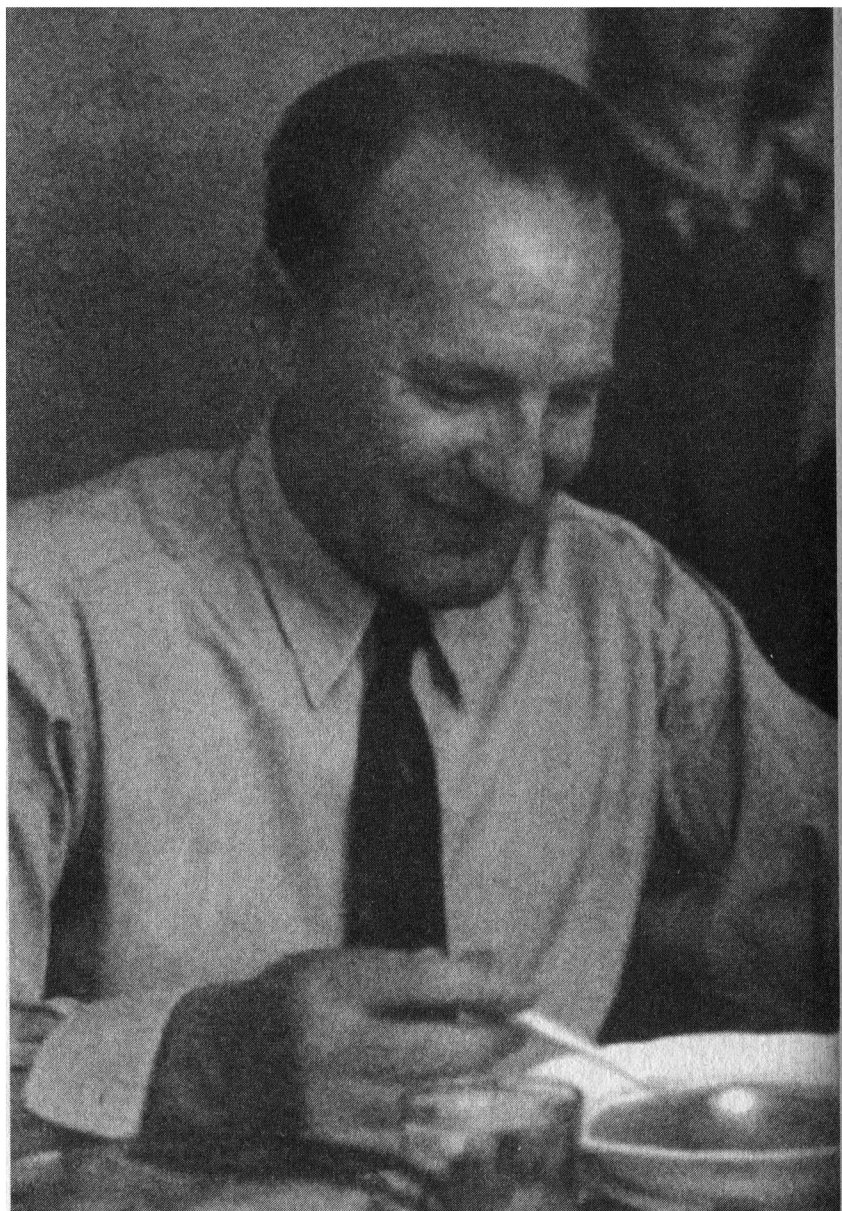
„Che” Guevarával

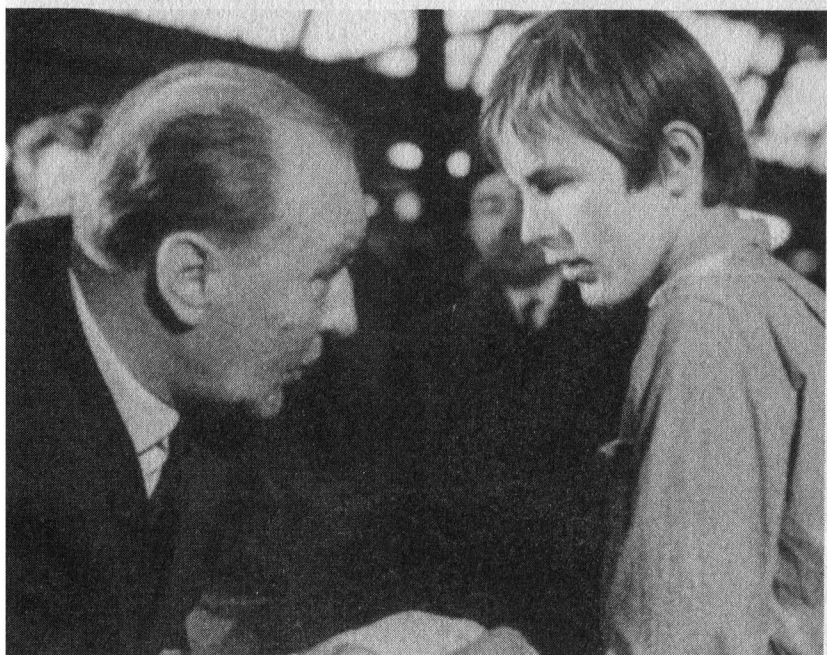

„Mindig együtt”

„Ami krumplileves, legyen krumplileves”

△ Munkások között

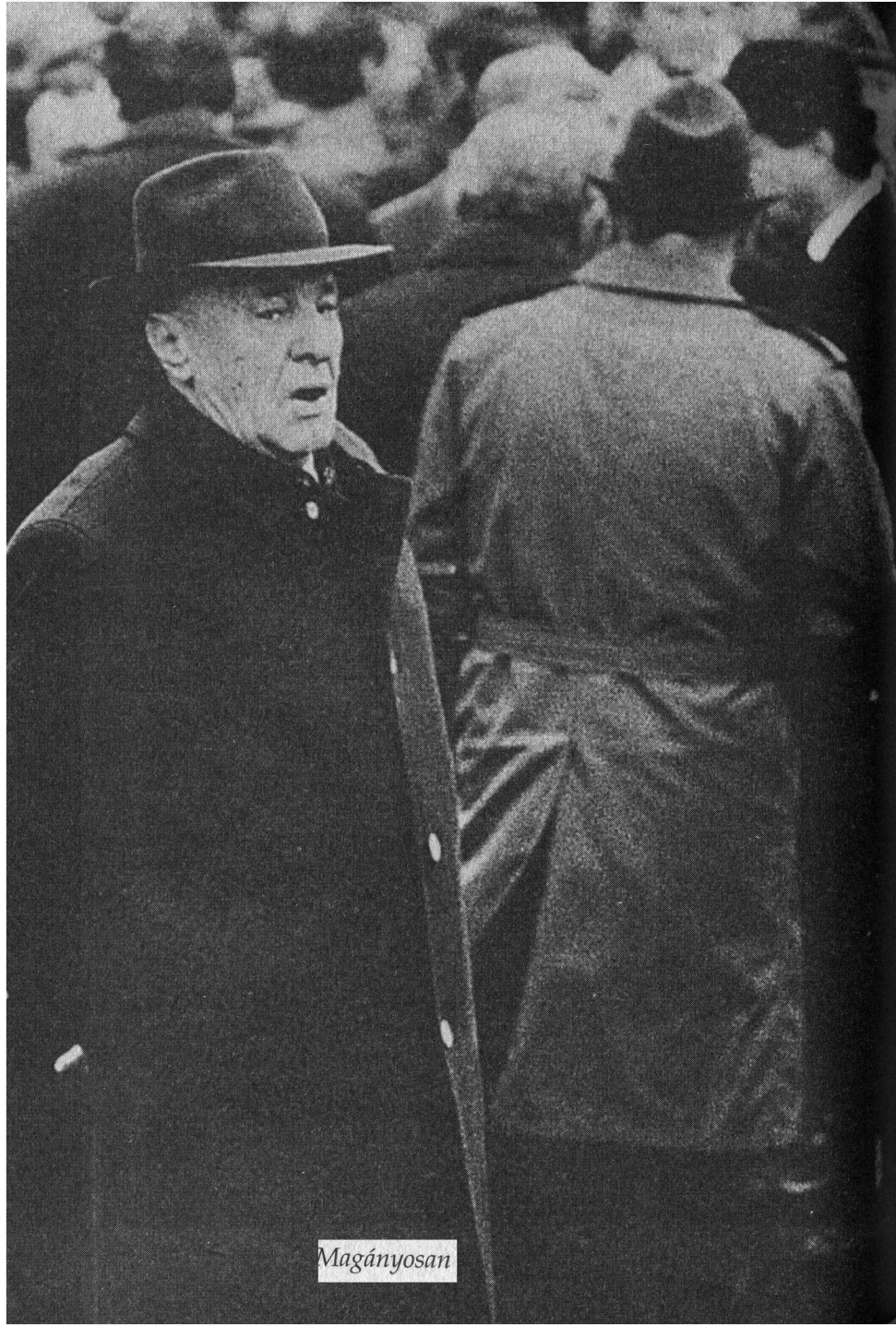

„A két szenvedély: a cigaretta és a sakk”

Sakkozás közben

Magányosan

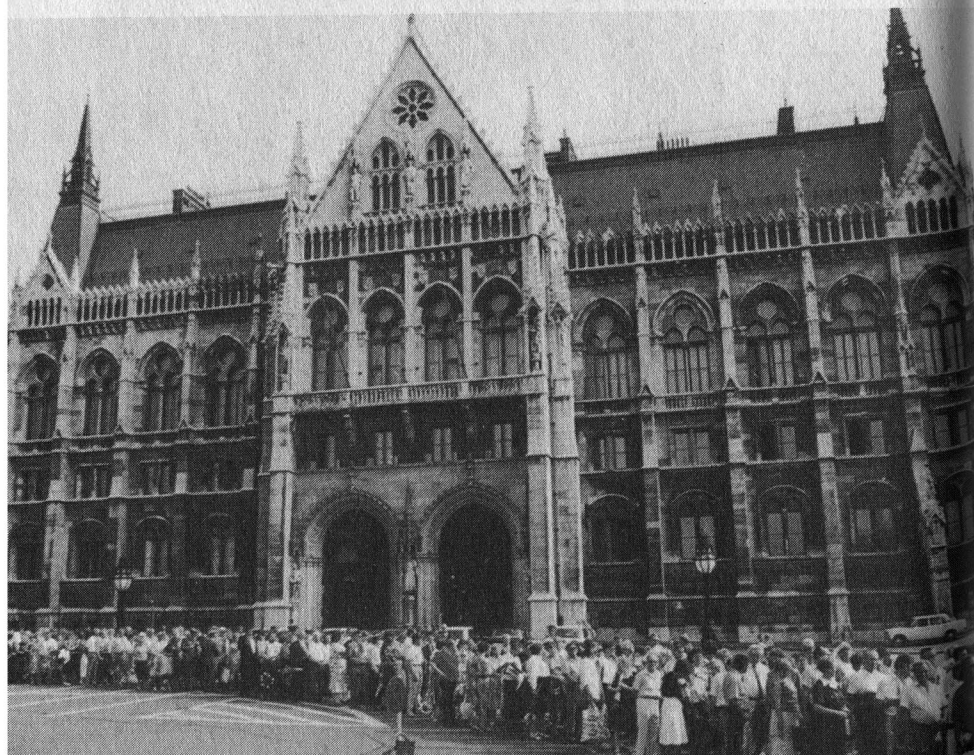
◁

△ Grósz, a likvidátor

Kádár temetése

Kádár árvái